

DEO VII

Poslednja ofanziva

PRIPREME ZA PROLEĆNU OFANZIVU

Proleće 1945. godine proteklo je u intenzivnim pripremama i borbama savezničkih armija za konačno oslobođenje još neoslobodenih krajeva i zemalja od omrznutog nemačkog fašizma. Posle neuspele nemačke protivofanzive u Mađarskoj, Crvena armija je prešla u ofanzivu na celoj širini Istočnog fronta i nezadrživo se približavala Beću i Berlinu. Na Zapadnom frontu, u Ardenima, saveznici su slomili poslednji pokušaj Nemaca da poprave svoj položaj i odbace ih od svojih granica. U Italiji saveznici su, najzad, probili snažna utvrđenja generala Keserlinga i prodrli u severnu Italiju. Njima u susret hitala je 4. jugoslovenska armija na čelu sa generalom Petrom Drapšinom. Pošto je oslobođila celu Dalmaciju i Hrvatsko primorje, 4. armija je produžila nastupanje prema Gorskom kotaru, Istri i Slovenačkom primorju.

Na centralnom delu jugoslovenskog fronta borbe su nastavljene nesmanjenom žestinom. Posle uspešno okončane kninske i mostarske operacije, naše divizije su vodile završne borbe za oslobođenje Sarajeva.

Najteži okršaj pripremao se na Sremskom frontu. Tu se već šest meseci vodio pravi pozicioni rat. Oslonivši svoju odbranu na jake prirodne prepreke, reke: Drinu, Savu, Bosut, Dunav i Dravu, neprijatelj je uspeo da izgradi jake odbrambene položaje i da ih fortifikacijski dobro utvrdi i ojača mnogobrojnim minskoeksplozivnim i inženjerijskim preprekama. Glavnu ulogu u proboru sremske utvrđene zone imala je 1. jugoslovenska armija na čelu sa generalom Pekom Dapčevićem, pod čijom se komandom tada nalazilo devet pešadijskih divizija, jedna tenkovska brigada, jedna konjička i jedna inženjerijska brigada i mnogobrojna artiljerijska ojačanja. Za po-

dršku proboga fronta određena je vazduhoplovna grupa divizija »Vitruk«.

Napredujući južno od reke Save, 2. jugoslovenska armija na čelu sa generalom Kočom Popovićem imala je zadatku da osloboди severne delove Bosne, preseče komunikacijske i ne-mačke odstupne pravce prema reci Savi i sadejstvuje 1. armiji u oslobođenju Zagreba i obuhvatu neprijatelja sa juga.

Treća jugoslovenska armija na čelu sa generalom Kostom Nadom imala je zadatku da u konačnoj ofanzivi za oslobođenje naše zemlje forsira Dravu glavnim snagama kod Valpova i pomoćnim Dunav kod Dalja, osloboди severni deo Slavonije i posle sadejstva 1. armiji u oslobođenju Vinkovaca produži napredovanje dolinom Drave i time olakša 1. armiji probog prema Zagrebu. Obuhvatom sa severa, trebalo je, zatim, što pre izbiti na jugoslovensko-austrijsku granicu, preseći neprijatelju odstupnicu i prisiliti ga na predaju Jugoslovenskoj armiji.

Da bi se izbegla sremska utvrđena zona, planom Generalštaba JA 1. armija je formirala tri operativne grupe divizija: Južna (2, 5. i 17. divizija), Bosutska (6. i 11. divizija i 1. konj. brigada) i Severna operativna grupa (1, 21, 42. i 48. divizija i 1. tenkovska brigada). Južna operativna grupa divizija imala je zadatku da pređe u istočnu Bosnu i osloboди Brčko a zatim da forsira Savu, spoji se sa Bosutskom grupom i udarom sa juga sadejstvuje Severnoj grupi i delovima 3. armije, sa severa ovlada važnim saobraćajnim čvorom Vinkovcima. Na taj način i snage neprijatelja u Sremu našle bi se odsečene a veliki utvrđeni i minirani položaji izmanevrisani. Nalazeći se na spoju 1. i 3. armije. Osma brigada je u tom planu dobila značajnu ulogu. Nije se međutim, odigralo sve onako kako je predviđeno. Zbog zakašnjenja Južne operativne grupe divizija, već i sam početak proboga i naše ofanzive, koji je po planu trebalo da se izvede 9. aprila, odgoden je za 11. april.¹

Pošto je po proceni Štaba 3. armije neprijatelj najjače utvrdio desnu obalu Drave u rejonu Osijeka i da se najpovoljniji odsek za forsiranje reke nalazio između s. Torjanci i ušće r. Karašice, to je na ovom sektoru grupisana i glavnina 3. armije (16. i 36. divizija), dok je severno od Osijeka izvršena kon-

¹ *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije*, VII, Beograd 1957; *Drugi svetski rat*, knj. 5, Beograd 1970, 253.

centracija jedinica pomoćnih snaga (51. divizija). Tako je 51. divizija uoči prolećne ofanzive zauzela sledeći raspored:

— Sedma brigada se prebacila u Dardu sa zadatkom da se pripremi za forsiranje Drave u I ešelonu Divizije na odseku od ušća r. Karašice do Josipovca;

— Dvanaesta brigada, koja se dotle nalazila u odbrani leve obale reke, dobila je zadatak da forsira Dravu odmah iza Sedme brigade i pošto proširi mostobran i poveže ga sa mostobranom 36. divizije kod Valpova;

Osječka brigada, koja se takođe nalazila u sastavu 51. divizije i na položajima severno od Osijeka, imala je zadatak da delom snaga demonstrira napad na Osijek sa leve obale Drave, a delom snaga forsira Dravu kod Sarvaša i pošto se spoji sa Osmom brigadom, napadne Osijek sa istoka;

— Osma brigada dobila je naređenje odmah posle bolmanske bitke da se prebaci u Bačku i da se na sektoru Vajska—Bogojevo pripremi za forsiranje Dunava kod Dalja. Šireći svoj mostobran, nakon forsiranja Dunava, trebalo se povezati sa desnokrilnim jedinicama 1. armije i Osječkom brigadom kod Sarvaša.

Takvim rasporedom i grupacijom snaga komandant 51. divizije potpukovnik Sreta Savić želeo je da izbegne utvrđenu neposrednu odbranu Osijeka i obuhvati ga sa istočne i zapadne strane, te pošto prisili njegovu jaku posadu na predaju, shodno zapovesti Štaba 3. armije, produži gonjenje razbijenog neprijatelja na sever i severozapad.

Pred frontom 3. armije, na desnoj obali Drave i Dunava, od Vukovara do Donjeg Miholjca, branila se 11. nemačka vazduhoplovna divizija (oko 10.000 vojnika) ojačana delovima Divizije »Štefan« za specijalnu upotrebu, 808. bataljonom za osiguranje, 6. policijskim dobromoljačkim bataljonom, 606. pukom za osiguranje, koji su branili odsek Dunava od Vukovara do ušća Drave, i Ustaška bojna pukovnika Štira u Sarvašu na desnoj obali Drave.²

Postupajući po naređenju Štaba 51. divizije, Štab Osmе vojvodanske brigade izvršio je 29. i 30. marta pokret sa svo-

² S. Savić, nav. delo, 156; Arhiv VII, k. 1396, br. 4—l; k. 292, br. 2—7 i 2—5/3; N. Božić, *Sedma vojvodanska brigada*, VIZ, 1984, 358; Z. Cvjetković, *Osječka NOU brigada*, VIZ 1981, 169.

jim jedinicama iz Iločke u Vajsku. U posebnom ešelonu koji je krenuo 29. marta 1945. u 23 časa nalazili su se komora i artiljerijski divizion Brigade. Sve ostale jedinice izvršile su pokret iz Iločke 30. marta 1945. u 2 časa. Do Belog Manastira pokret je vršen pešice, a od Belog Manastira do Odžaka kamionima. Iz Odžaka, gde su pristigle u 11,30 časova, jedinice su upućene: 1. bataljon kamionima je produžio za Bogojevo a 2. bataljon za Vajsku. Za 2. bataljonom u Vajsku je upućen pešice i 3. bataljon, gde je zadržan u rezervi Štaba Brigade. Intendantura, trupna i bojna komora ostavljene su u Odžacima, dok su pionirska četa, sanitet i četa za vezu takođe raspoređeni u Vajsku.³

Po zapovesti Štaba Divizije (Op. br. 333) od 30. marta 1945. jedinice Divizije pristupile su smeni jedinica na svojim novim odbrambenim sektorima fronta. Tako je Sedma brigada smenila Prvu vojvođansku a Dvanaesta brigada Drugu vojvođansku brigadu na levoj obali Drave. Još iste noći 30/31. marta 1945, po pristizanju u Vajsku, Štab Osme brigade je izdao svoju zapovest (Op. br. 181), kojom su jedinice Brigade preuzele odbranu leve obale Dunava od ušća Drave do k. 80 (j. od s. Plavna). Ovaj sektor Dunava u dužini od blizu 60 km branila je dотле Jedanaesta vojvodanska brigada iz sastava 36. udarne divizije. Prema pomenutoj zapovesti, odsek fronta od ušća Drave do Staparskog salaša (ist. od Dalja) preuzeo je 1. bataljon, a od Staparskog salaša pa do Plavne 2. bataljon. Treći bataljon je zadržan u brigadnoj rezervi u s. Vajsku. Baterija protivkolskih topova, podeljena po vodovima, posela je vatrene položaje sa jednim vodom zapadno od Bogojeva, jednim vodom prema Dalju i jednim vodom naspram Vukovara. Na svojim starim vatrenim položajima zadržane su i tri baterije artiljerijskog diviziona 6. korpusa, koje su dотле podržavale Jedanaestu vojvodansku brigadu u sledećem rasporedu: jedna baterija topova 65 mm istočno od šume Komarišće, jedna baterija topova 75 mm kod pustare Labudnjača i jedna baterija 75 mm kod kudeljare, zapadno od Vajske. Zbog nestašice municije, baterija haubica ovog diviziona povučena je u Bač. Komandi čete za vezu naređeno je da uspostavi telefonsku vezu ne samo sa štabovima bataljona, nego i sa njih-

³ Zapovest Štaba VIII br., OP. br. 180 od 29. III 1945.

vim četama a prema potrebi i sa pojedinim objavnicama i predstražama, zatim sa artiljerijskim položajima, pozadinskim i drugim delovima Brigade. U tu svrhu naređeno je da se iskoristi i postojeća mesna telefonska veza.

Postupajući prema pismenoj i usmenoj direktivi Štaba Divizije, Štab Brigade je odmah nakon izvršene smene pristupio intenzivnim pripremama za izvršenje predstojećeg forsiranja. Pored materijalnih i tehničkih priprema, posebnu ulogu u tom periodu imali su obaveštajni organi, izviđačka i inženjerijska četa Brigade. Trebalo je prikupiti što više podataka o neprijatelju na suprotnoj obali, njegovom sistemu odbране, rasporedu njegovih jedinica, artiljerije, rezerve. Zbog toga je trebalo poći preko Dunava da bi se uhvatio »živi jezik«. Izviđačima je konačno to i pošlo za rukom pa je 10. aprila 1945. u Operativnom dnevniku Brigade zabeleženo da su »uhvaćena dva neprijateljska vojnika od strane naših izviđačkih organa«.

Najviše posla imala je inženjerijska četa. Ona je pored redovne svakodnevne obuke dobila zadatku da prikupi i osposobi što više čamaca i da ih prikriveno prebací na obalu. Ona je to uspešno obavila. Docnije se ispostavilo da je broj tih sredstava zbog velikih početnih gubitaka bio nedovoljan. Za prelazak trupne i bojne komore, artiljerijskog i težeg naoružanja trebalo je podići splavove i napraviti prilazne puteve, nasipe i mostove. Tako iz brigadne dokumentacije saznajemo da je pionirska četa 1. aprila 1945. izgradila nasipni most preko bare Gatic dužine 35 m i širine 3,5 m, a 8. aprila 1945. još dva takva mosta, jedan dužine 52 m, a drugi od 6 metara.⁴

U okviru opštih priprema za forsiranje, uz stručnu pomoć inženjerijskih starešina, izvedeni su najnužnija obuka i uvezivanje pešadijskih jedinica za premošćavanje velikih reka, za otkrivanje i savlađivanje minskoeksplozivnih prepreka. Uz pomoć inženjerijskih starešina Divizije izvršeno je stručno izviđanje i rekognosciranje Dunava i utvrđeno da je najpogodnije mesto za prelazak na 1,5 km južno od Dalja u visini V. Jagodnjaka. Tu je i određeno skelsko mesto prelaza za Osmu vojvodansku brigadu. Na ovom odseku Dunav je bio nešto uži, prilazi obali dobri, zaklonjeni povisokim odbrambenim nasipom i uskim pošumljenim priobalnim pojasmom za dejstvo je-

⁴ Arhiv VII, k. 1402, reg. br. 37.

dinica i sredstava za podršku prelaza. (Kasnije će se ispostaviti da je i ovaj odsek imao svojih nedostataka: zbog suženosti obale, matica reke je ovde bila daleko jača; suprotna obala nadvišavala je našu za 7—8 metara pa je neprijatelj zbog nisko brišuće vatre na samoj obali mogao da ostvari efikasnu vatru na celoj površini Dunava i slično).

Uprkos najveće tajnosti i opreznosti sa kojima su izvođene sve naše smene i pripreme, neprijatelj je uočio pojačanu aktivnost na našoj obali pa je povremeno artiljerijskom vatrom nastojao da nas u tome spriječi. Između naše i njegove artiljerije i minobacača otpočeli su svakodnevni dvoboj i kontra batiranje. Da bi otkrio naše namere, on je takođe pošao u potragu za »živim jezikom«. Tako je već drugog dana, nakon smene, noću 1/2. aprila 1945, jedna grupa neprijateljskih čamaca pokušala da se približi našoj obali južno od Novog Erduta. Sačekani iznenadnom vatrom naših mitraljeza, povukli su se i ne pristavši na našu obalu. Tada su pokušali na drugom mestu.

Za tu svrhu neprijatelju se učinilo najpogodnije jedno ostrvo 5 km nizvodno od ušća Drave u Dunav. Ovde se nalazila jedna desetina 3. čete 1. bataljona u ulozi predstražnog odeljenja. Neprijatelj je 5. aprila u 11.30 časova iznenada sa pet borbenih motornih čamaca napao ovo odeljenje. Razvila se žestoka borba, posle koje je naša desetina bila prisiljena da se povuče sa ostrva. Neprijatelju nije pošlo za rukom da uhvati ni jednog našeg vojnika, iako su već skoro ostali opkoljeni. Nakon dva dana, iznenadnim prepadom, komandir ove čete Đorđe Pašić povratio je ostrvo i ponovo na njemu obrazovao svoju predstražu.⁵

U okvirima političko-psiholoških priprema, po jedinicama su održani partijski i skojevski sastanci, četne i bataljonske konferencije, a održan je i skup svih starešina u Brigadi na kojem je govorio komandant 51. divizije potpukovnik Sretan Savić Kolja. Bio je, kao i uvek, jasan i koncizan. Govorio je o poslednjim borbama koja nam predstoje za konačno oslobođenje naše zemje, o potrebi da se izdrže još ove teškoće, naporu i prepreke, da se izvrše sve potrebne pripreme, kako bi se sa što

⁵ Izveštaj Štaba 1. bataljona Op. br. 30. (Arhiv VII, k. 1402, reg. br. 18—3); Operat. dnevnik Štaba 51. divizije i Štaba VIII vojv. brigade; Sećanja Đorđa Pašića i Dušana Krajinovića.

manje gubitaka izvršili postavljeni zadaci, o potrebi stalnog izvidanja, obrazovanja rezervi...

Neposredno uoči forsiranja, na dan 11. aprila, Brigada je posle teških gubitaka u Baranji povratila svoje staro brojno stanje. Imala je 2.243 druga i 93 drugarice svrstane u tri pešadijska bataljona, artiljerijski divizion, pionirsku, izviđačku i Ćetu za vezu. Bataljoni su sada imali više od 500 boraca, nešto više protivtenkovskih pušaka, 4 teška mitraljeza, 4 laka i 6 teških minobacača, više automatskih pušaka i snajpera. U Brigadi je tada bilo 240 članova KPJ, 84 kandidata i 382 člana SKOJ-a, što znači da je skoro svaki treći borac bio organizovan.⁶

Strah od velike reke

Postupajući u skladu sa zapověšću Štaba 3. armije (Str. pov. br. 195) od 9. aprila 1945. i Štaba 51. divizije, Štab Osme brigade uputio je 9. aprila svojim potčinjenim jedinicama avizo zapovest sa ciljem da pristupe konkretnim pripremama za predstojeće zadatke. Po toj zapovesti, najvažniju ulogu ili tzv. MOSTOVU ZAŠТИTU dobio je 1. bataljon. On je dobio zadatak da 11. aprila 1945. u 22,30 časova nasilno prede reku, obrazuje mostobran i pošto ga obezbedi od Dalja i Borova i omogući prelazak ostalim jedinicama Brigade, nastavi svoje napredovanje u pravcu Dalja i Bijelog Brda. Predviđajući oštре borbe na komunikaciji Dalj—Borovo, Štabu bataljona je naređeno da već u prvom talasu prebací sve svoje puškomitraljesce i sve protivtenkovske puške iz svog i ostalog bataljona.

U narednom ešelonu ili, kako se ovde naziva, GLAVNINI BRIGADE zamišljeno je da već posle 20 minuta (u 22,50) otpočne prebacivanje i 3. bataljon. Odmah po prelasku na mostobran, on je imao zadatak da nezadrživo produži na sever i zauzme Dalj.

⁶ Tih dana je rasformirana XIV vojvodanska brigada pa su njeni borci i rukovodioci raspoređeni podjednako u VII, VIII i XII brigadu. *Sećanja komesara vojvodanskih brigada*, 154.

U zaštitu prelaza ili kao tzv. ZAŠTITNI BATALJON određen je 2. bataljon. On je po konačnoj zapovesti Štaba Brigade (Op. br. 220 od 11. aprila 1945) preuzimao položaje 3. bataljona na levoj obali Dunava 11. aprila u 10,30 časova i zajedno sa komandantom artiljerije Osme brigade preuzimao ulogu vatrenе pripreme i podrške prelaska naših jedinica i borbe na mostobranu. U sastav ovog bataljona privremeno su ušla i sva prateća oruđa 1. i 3. bataljona, koja su zajedno sa protivkoljskim vodovima i ostalim oruđima artiljerijskog diviziona Brigade i diviziona 6. korpusa u toj fazi borbe dejstvovali po jedinstvenom planu komandanta artiljerije Osme brigade. Drugim rečima, ovde se pored komande mesta prelaza formirala i Brigadna artiljerijska grupa (BAAG), koja je dejstvovala po jedinstvenom planu vatre i sistemu veze i komandovanja (ukupno 35 oruđa, od čega su 14 teški minobacači a ostalo topovi).⁷

Svim štabovima bataljona naređeno je da na tadašnje KM Štaba 3. bataljona upute po 20 boraca veštih veslača, bivših alasa, primoraca, ladara kao i sve dотле prikupljene čamce koji će se staviti na raspolažanje komandantu mesta prelaza. Komandantu prelaza, odnosno »komandantu prevoženja« — kako se on naziva u zapovesti Štaba Brigade od 11. aprila, naređeno je da vodi računa o najvećem redu i tišini na mestu ukrčivanja, da vode grupa uputi »u pogledu pravca veslanja s obzirom na brzinu reke i jačinu i pravac vetra...« Iz ovoga sledi zaključak da je Štab Brigade imao u vidu i brzinu matice reke i da je prve talase želeo da uputi bez prethodne artiljerijske i vatrene pripreme radi postizanja iznenadenja.

U svojoj zapovesti (Op. br. 220) od 11. aprila, štab Brigade daje prilično optimističku procenu situacije neprijatelja na suprotnoj obali. Tako je neprijatelj na desnoj obali Dunava »samo mestimično izgradio jaka uporišta«, poslednjih dana se ne uočavaju nikakvi pokreti neprijatelja i da po izveštajima naših izviđača neprijatelj »ne raspolaže motorizacijom«, »da ima samo slabije snage na položajima...«

⁷ Avizo naređenja Štaba VIII brigade br. 216 od 9. IV 1945. (Arhiv VII, k. 1401, reg. br. 28—6); Zapovest komandanta artiljerije VIII brigade br. 219 od 10. IV 1945. (Arhiv VII, k. 1401, reg. br. 29—6); Zapovest Štaba VIII brigade, Op. br. 220 od 11. IV 1945 (Arhiv VII, k. 1401, reg. br. 30—6).

U zapovesti je definisan samo bliži zadatak Osme brigade, koji se sastoji u proterivanju neprijatelja pravcem prema Bijelom Brdu »... u cilju spajanja sa delovima Osječke brigade sečenjem odstupnice jedinicama koje se nalaze u Erdutu i prostoru u okuci Dunava«. Ni jednom rečenicom ovde se ne govorи o zadacima koji stoje pred Brigadom posle njenog spajanja sa Osječkom brigadom, zatim, koji su njeni zadaci u odnosu na levog suseda »desnokrilne jedinice 1. armije«, obezbeđenje sa juga i sl.⁸

Taj zadatak se ipak može sagledati iz zapovesti Štaba 51. divizije (Op. br. 412) i rekonsrukциjom zadataka Osječke brigade:

»... Posle prelaza Drave, Osječka brigada će nastaviti prodor pravcem Sarvaš—Bijelo Brdo i uspostaviti vezu sa našom Osmom brigadom i očistiti od neprijatelja sva uporišta u svom zaledu i otpočeti zajedno sa Osmom brigadom nadiranje u pravcu Osijeka... Kada nastupi ovaj momenat, preduzeti potrebne mere obezbeđenja sa pravca Vukovara i u tu svrhu pripremiti za rušenje sve mostove na drumu Vukovar—Osijek za slučaj nailaska jačih neprijateljskih snaga...«

Jedan svoj bataljon Osječka brigada ostaviće na levoj obali Drave, naspram Osijeka. Ovaj bataljon preći će Dravu tek pošto se Osječka brigadi i Osma brigada spoje i približe istočnoj ivici Donjeg grada u Osijeku...« — kaže se u zapovesti komandanta 51. divizije, potpukovnika Srete Savića Kolje.

Sve je, dakle, bilo precizirano i predviđeno, ako ne u avizo naređenju ili zapovesti Štaba Brigade, onda u zapovesti komandanta artiljerije ili komandanta Divizije. Međutim, prvi pokusaj forsiranja Dunava, koji je započeo tačno prema planu, 11. aprila 1945. godine u 23 časa — nije uspeo. Dunav, ta najveća srednjoevropska reka, koja je već jednom postala najveća ledena grobnica naših i sovjetskih vojnika, nije se ni ovoga puta dala bez velike muke i novih žrtava.

⁸ Interesantno je napomenuti da štab Brigade nije ništa znao o rečnom desantu i forsiranju Dunava samo nekoliko kilometara južnije, između Borova i Vukovara, od strane Pete brigade 21. srpske divizije, kога је izvršen 12. IV 1945.

»I pored naših temeljnih priprema, nismo uspeli da se dočepamo suprotne obale, i to iz više razloga« — piše o tom neu spelom pokušaju član Štaba i zamenik političkog komesara Dušan Krajinović Dule i navodi.

— Brigada je na ovom odseku bila sama — odvojena od Divizije. Neprijateljski odbrambeni položaji pružali su se po red same obale i bili su od ranije dobro utvrđeni. Bili su i dobro maskirani, pa smo ih uočavali tek u toku prelaženja iz čamaca. U toku priprema prikupili smo i izradili oko 50 čamaca. Međutim, od tog broja samo ih je sedam bilo upotrebljivo, jer su ostali bili vrlo mali i građeni za stajaće vode. Usled toga, veliki broj čamaca se tokom prevoženja nasukao a neke je matica reke daleko zanela. Sve ovo, kao i jaka i dobro organizovana odbrana neprijatelja, uticali su da naš prvi pokušaj prelaska preko reke nije uspeo.

Pre početka forsiranja nalazili smo se na samoj obali Dunava. Sve je teklo po planu, tiho, uhodano i vremenski tačno. Ali u ratu se nikada sigurno ne zna šta će biti i kako će započeta akcija teći do kraja.

Noć je bila tiha, bez mesečine. Otiskuju se čamci 1. bataljona i užurbano nestaju u tami prohладne aprilske noći. I onda, obasu nas vatrica neprijatelja. Okolo trešte granate, zasipaju nas zemlja i pesak. Oči suze a uši zuje. Sa nama je i Uroš Ostojić Đetić, zamenik komesara naše Divizije. Nalazim se uz komandanta naše Brigade Cvetu Veličkovića. Posmatram njegovo ponašanje. Stoji uspravan kao bor, bez zaklona, nem, oštrog pogleda usmerenog ka širokoj reci, koju sada sekula nje govivi borci. U njegovom komandantskom pogledu bilo je komandantske strogosti, roditeljske brižnosti i žarke želje da se zadatak što uspešnije izvrši. Kad se neprijateljska vatrica koncentrisala na mesto gde smo stajali, povukao sam ga i rekao: »Cveto, zaklonimo se!«

Ostao je nem i nepomičan kao kip. Nije me ni čuo. Stajao je i dalje bez reči. Odblesci mina i granata sevali su kao munje u olujnoj noći, šarajući na njegovom licu senke...

Kada je video da prelazak neće uspeti, Cveta se u nekoliko skokova stuštilo u samu reku. Intervenisao je, vikao, upozoravao, ali uzalud, ovog puta sreća je prevagnula u korist neprijatelja, ali za samo 20 časova.

Do jutra smo prikupili svoje snage i grozničavo se pripremali za ponovni prelazak. Održali smo kratke partiske i skojevske sastanke i maksimalno zaoštigli odgovornost celokupnog ljudstva. Znao sam da je cela Brigada osetila da je sada u pitanju naša čast i da moramo uspeti. Svi su znali da su ostale jedinice uspešno forsirale Dravu i obrazovale mostobrane...«

— U prvi sumrak, 11. aprila naš 1. bataljon dobija smenu — seća se Ivan Bašić ove noćne pometnje na uzburkanim talasima Dunava. — Smenjuju nas borci Prve brigade Korpusa narodne odbrane. Ulazeći u naše rovove i skloništa, pitaju nas da li je teško i odakle najviše pucaju. Odgovaramo im kratko, pokazujući im rukom mesta na suprotnoj obali gde se nalaze pritajeni neprijateljski mitraljesci i snajperisti, i žurimo što pre za našom kolonom, na odmor i večeru...

Za večeru smo dobili pravi, naš domaći, bački paprikaš, onako rumen i vruć, sa povećim komadom bela hleba. Jedva sam sačekao da stignem do kazana. Tu su prestajali svi dotadašnji turobni razgovori i pitanja. A tek kada nam je ekonom saopštio da posle večere sleduje i po čaša vina, lica nam se razvedriše. Kašike još jače zazvezetaše i porcije se brzo isprazniše. Pred buretom se ponovo otegla kolona.

— Pa gde ti je čaša?

— Man'te se ljudi, nismo valjda u svatovi! Porcija je prava mera! — odgovara nam ekonom nalivajući nam rumenu tekućinu u porciju, po kojoj se stvaraju masni kolutići od paprikaša.

— Tako je, Baćo! Samo ti natoči. Lakše će skliznuti! — odgovara mu mitraljezac Ante mljacnuvši jezikom dok je sa vrhova svojih brkova oblizivao »zaprženo vino«. Svi se razvedriše i žagor postade snažniji...

— Zbor! — nakon kraćeg odmora oglasio se poziv dežurnog oficira.

Među borce posedale u polukrug stupiše komandir i komesar čete: ozbiljni, pomalo kruti, setni. Miluju pogledima u sumraku sita i zadovoljna lica svojih boraca. Ali ovoga puta između njih i nas isprečio se jedan veliki upitnik. Borci kao da svojim pogledima pitaju: »Zar opet moramo preko Dunava?« Osećaju to i rukovodioci. Najzad komandir Steva, stari i neustrašivi borac, prekida ovu mučnu situaciju i poče izlagati borbeni zadatak. Bio je neposredan. Izlagao je dugo, svaku po-

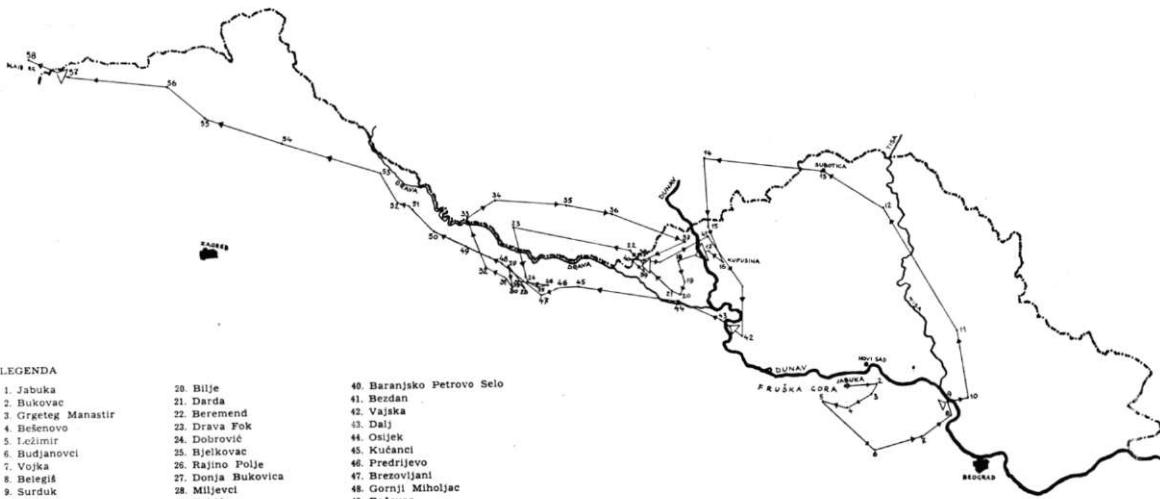
jedinost, upozoravao na nepredviđene mogućnosti, neprijateljska lukavstva, istakao je da je najvažnije izvršiti zadatak, ali i život sačuvati. Završio je rečima: »Dunav je pred nama, drugovi! Mi njegovu čud veoma dobro poznajemo. Upoznali smo ga kod Kazuka, a neki i kod Surduka. A nije ni Drava mnogo manja. I nju smo već nekoliko puta savladali. Savladaćemo još jednom i Dunav. Neka nam je sa srećom! ...«

Kolona pod punom ratnom spremom ubrzo kreće. Korak nam je umeren, nečujan. Tišinu ponekad prekida zveket redenika na »šarcima« ili naređenje preneto kroz kolonu: drži vezu! I, tako, ukorak, ko zna koliko dugo. Tek, najednom, pred očima nam iskrnsu obala rukavca Dunava oivičena drvećem. Zastoj, kratak odmor, raspored, a zatim...

Počinje ukrcavanje. Na kljunu našeg čamca smestio se Ante, ispružio po sredini, a »šarac« usmerio na suprotnu obalu.

— Pokret, kreći! — začu se naredba. Vesla pljusnuše po mirnoj površini vode i čamac se otisnu od obale. To učiniše i ostali. Teškom mukom se probijamo između drveća, žbunova i vrbaka. Učinilo mi se da je prošlo veoma mnogo vremena dok nismo izbili na obalu »pravog« Dunava. Tu smo zastali u polumraku, u senci nekog drveća. Crvena raketa sa levog krila označila je početak napada. Istovremeno su zaštktali mitraljezi sa suprotne obale. Plameni jezici neumorno palacaju bljujući ubitačnu vatru. S vremena na vreme, u kratkim razmacima, čuje se praskanje tromblonskih mina po vodenoj površini. I šuma i voda odjekuju. Na sredini reke vodena matica zahvata nekoliko naših čamaca i nosi nizvodno. Meci sada sve više pogadaju čamce, buše ih, voda prodire. Pred opasnošću od potapanja svi priskačemo u pomoć veslačima. Nastojimo da zapušimo rupe od metaka. Naši mitraljesci otvaraju vatru na obalu. U međuvremenu dobijamo naređenje za povlačenje..

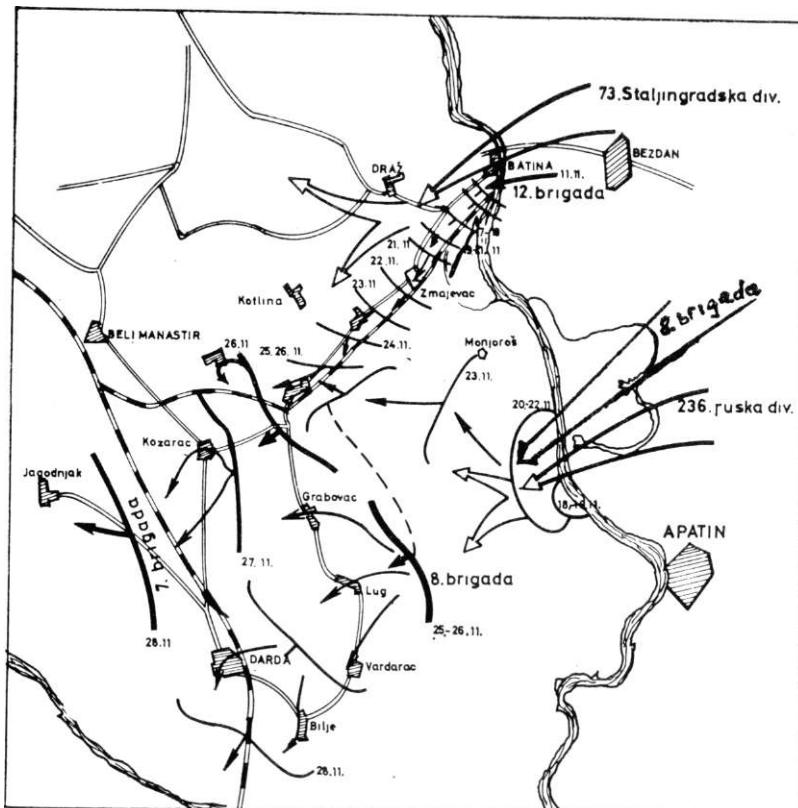
— Treba otvoreno reći da je kod naših boraca zavladao neki strah od velikih reka, posebno od Dunava, koji je tu kod Dalja i Vukovara neobično brz, širok i pun virova — kaže Aleksandar Čalić Alojz, pomoćnik komesara 2. bataljona. — Naša Brigada, sastavljena uglavnom od »ravničara« i »neplivača« iz okoline Subotice, imala je taj peh da već po treći put forsira Dunav, isto toliko puta Dravu (do kraja rata još

LEGENDA

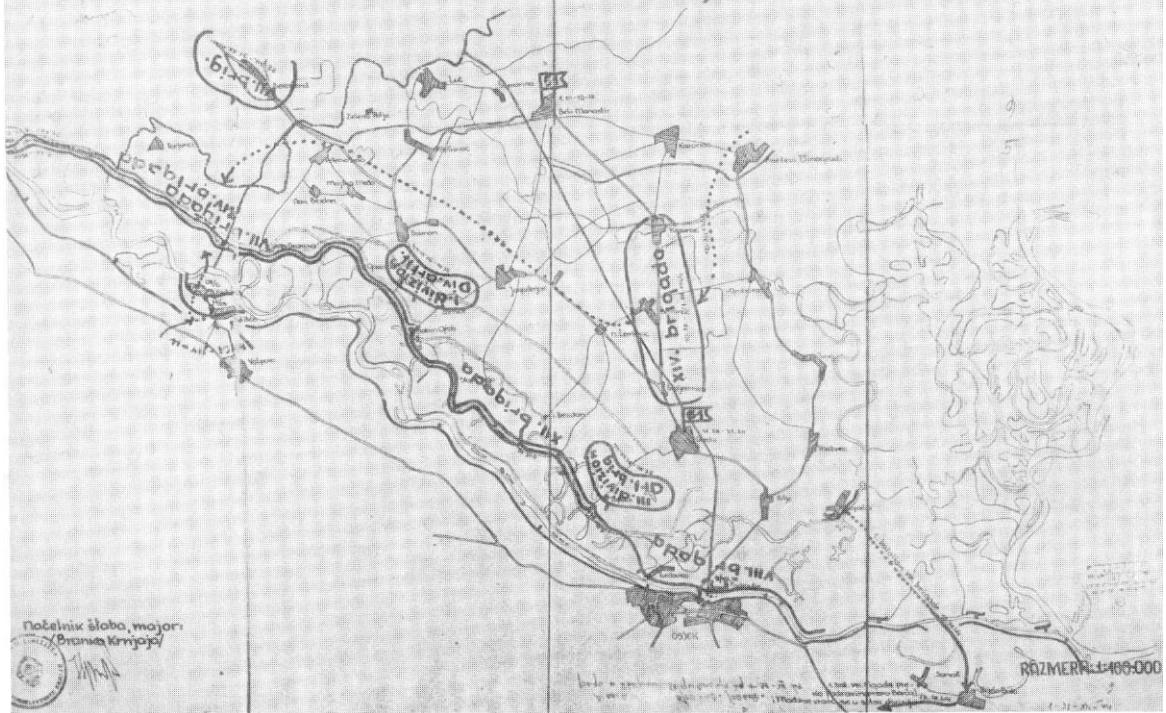
1. Jabuka	28. Bilje	48. Baranjsko Petrovo Selo
2. Bukovac	21. Darda	49. Beštan
3. Grgeteg Manastir	22. Štamand	50. Vajska
4. Dravovo	23. Drava Fok	51. Dalj
5. Ledenir	24. Dobrovčić	52. Osijek
6. Budjanovci	25. Bjelekovac	53. Kućanci
7. Vojska	26. Rajino Polje	54. Predrijevo
8. Beligrad	27. Donji Bukovica	55. Brezovljani
9. Surduk	28. Miljevići	56. Gornji Miholjac
10. Baranda	29. Baklić	57. Baćevac
11. Petrograd (Zrenjanin)	30. Bukovica	58. Rogovac
12. Senta	31. Podravska Slatina	59. Kalinovac
13. Subotica	32. Čabuna	60. Durđevac
14. Baja	33. Beli	61. Sigeteć
15. Kolut	34. Radić Dobsa	62. Varazdin
16. Kupusina	35. Salania	63. Ptuj
17. Bački Monoštor	36. Borjad	64. Maribor
18. Kneževi Vinogradi	37. Draž	65. Dravograd
19. Lug	38. Petlovac	66. Blajburg (Austrija)
	39. Bolman	

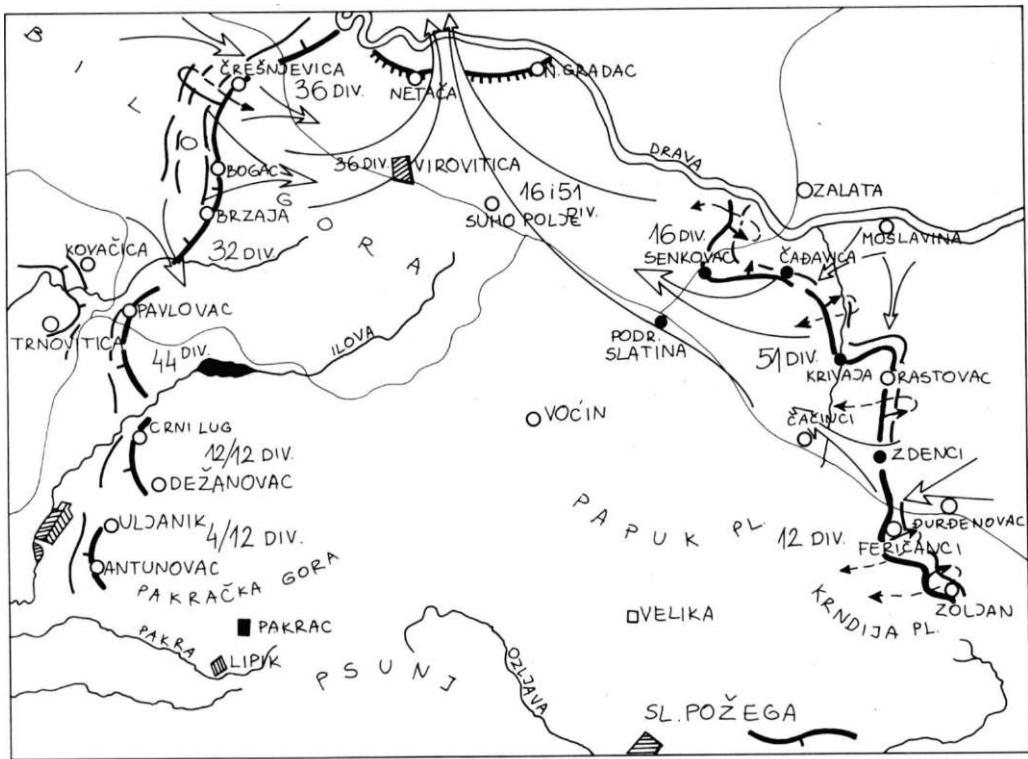
Put borbe VIII vojvodanske brigade

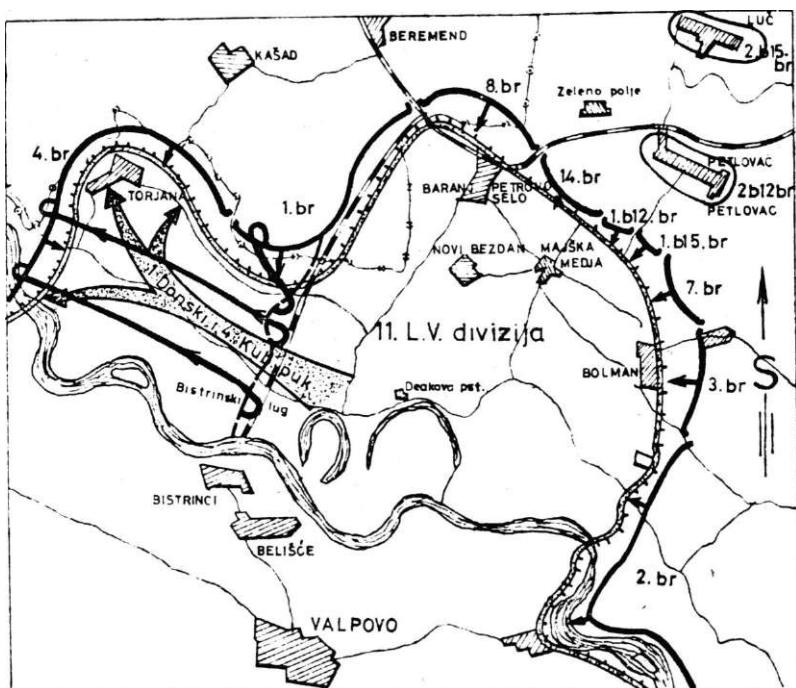
Forsiranje Dunava u zajednici sa Crvenom armijom novembra 1944. g.

šematski prikaz rasporeda i pokreta jedinica 51. jug. divizije
za vreme od 1.XII - 31.XII.1944.g.

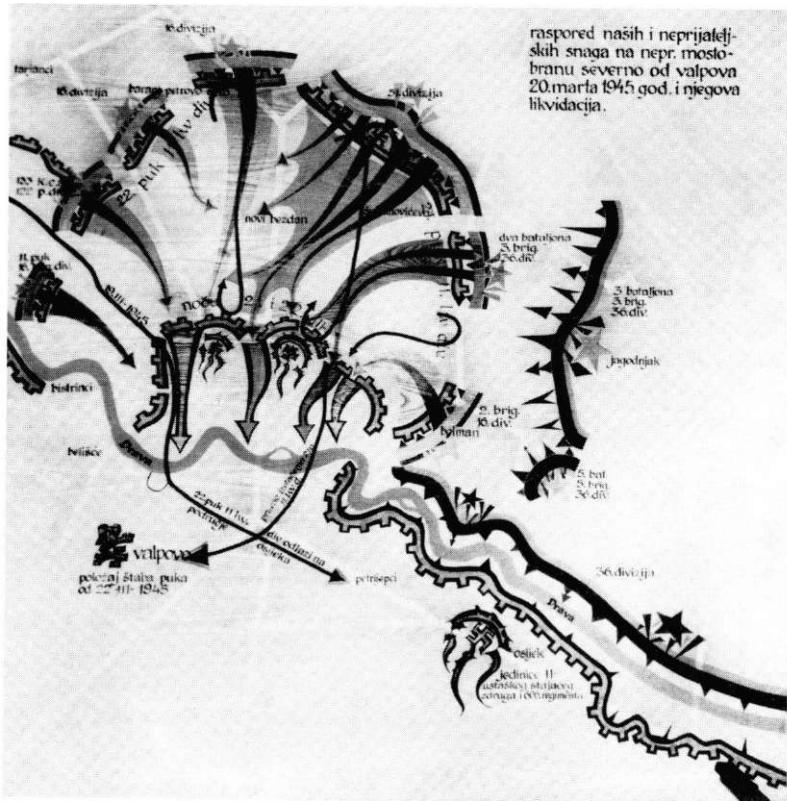

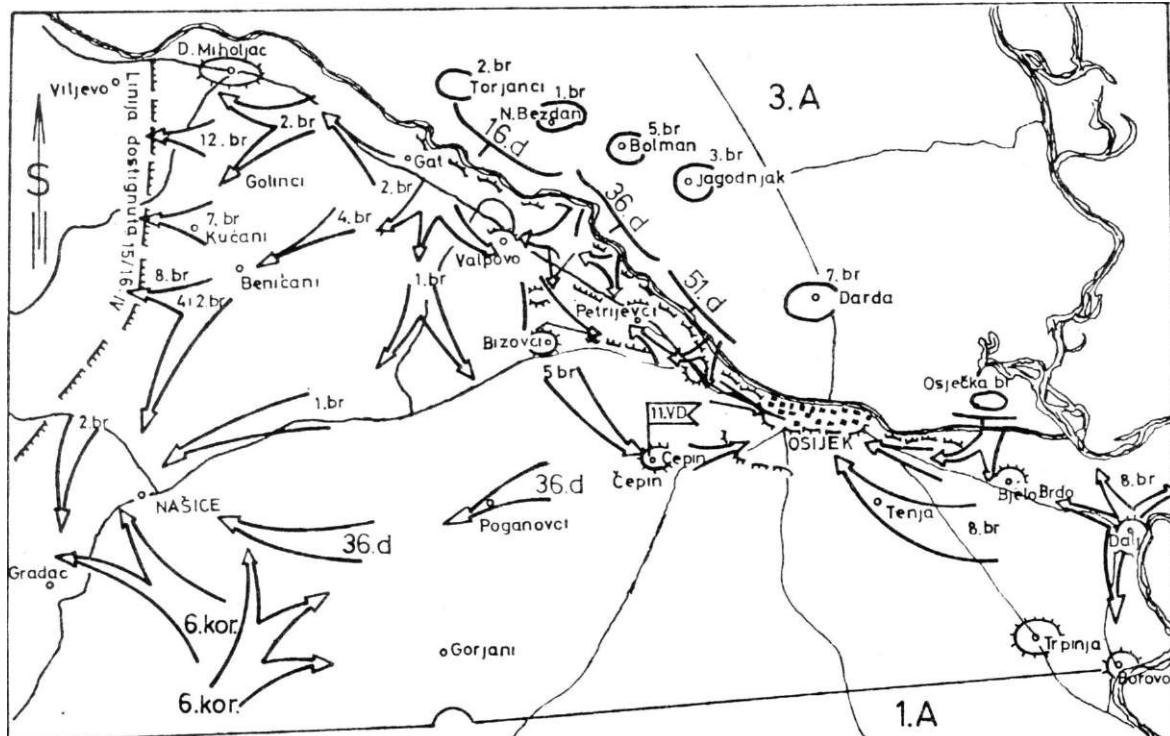
Borbe 12. vojvodanskog korpusa na virovitičkom mostobranu od decembra 1944—februara 1945. g.

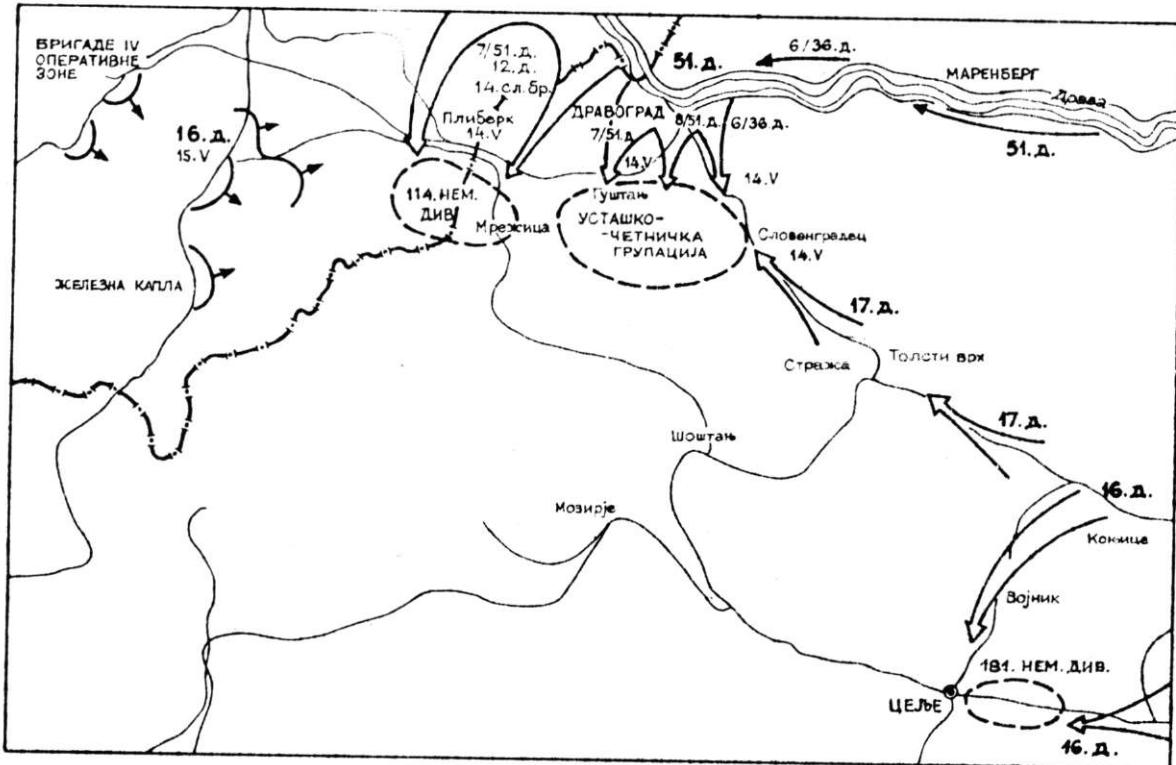
Skica rasporeda naših i neprijateljskih snaga na dan 18. marta 1945. g.

raspored naših i neprijateljskih snaga na nepr. mostobranu severno od Valpova 20.marta 1945 god. i njegova likvidacija.

Forsiranje Drave i oslobođenje Osijeka

Završne borbe kod Dravograda i Blajburga 13—15. maja 1945. г.

nekoliko puta čemo imati prilike da zagazimo u Dunav), da i ne pominjemo prelazak preko Tise, preko Karašice, Voćinskog kanala i drugih manjih vodenih prepreka. Ceo devetomesecni borbeni put Brigade vrteo se oko velikih reka, na njihovim obalama i mostobranima. Otud nije ni čudo što su naši borci počeli da zaziru od svakog čamca i svake veće vodene površine i što su neki pokušali da se izvuku javljanjem na »lekarsku« ili jednostavno da »izostanu negde na putu između Vajske i Bogojeva«. Bilo je čak i nekoliko slučajeva dezerterstva.⁹ Tu je, po mom mišljenju, bio prisutan jedan psihološki fenomen kojeg tek treba objasniti.

Čini mi se, međutim, da su u pravu i oni koji tvrde da nismo izvršili dobre pripreme, pre svega u tehničkom pogledu, da su nam čamci bili uglavnom mali, ribarski čunovi, nepodobni za veći teret i tako brzu reku, da smo potcenili neprijatelja i pogrešili što nismo izvršili prethodnu vatrenu i artillerijsku pripremu. Najbolji dokaz da nismo najbolje izvršili ni tzv. političko-psihološke pripreme za prvi prelazak, jeste činjenica što smo nakon brigadnog zabora i ponovo održanih sastanaka komunista i skojevaca u toku narednog dana sa istim tim ljudima i sredstvima izvršili zadatok.

Tanasije Živković, tadašnji komesar 3. bataljona, u potpunosti se slaže sa Čalićem da su borci u 51. diviziji više strahovali od vode nego od neprijateljskih bunkera, jer ih je mnogo nestalo u nabujalim talasima Drave i Dunava. On je naveo slučaj jednog mladog Slovaka koji se, ugledavši pred sobom Dunav, sklonio u jednu kupu kukuruzovine. Ujutru se sam prijavio i rekao otvoreno da se uplašio vode. »Nismo mu ništa uradili, ali smo ga u narednom prelasku poslali u prvom čamcu preko Dunava i to bez oružja...«

I u Operativnom dnevniku Brigade zabeleženo je da je jedan od uzroka neuspeha bila i »delimična demoralizacija jedinica«. U Operativnom dnevniku 51. divizije navodi se, međutim, da je Osma brigada toga dana postigla samo delimičan

⁹ Prema evidenciji nestalih, utvrdili smo da je na putu Iločka—Vajska nestalo 27 boraca. Najviše ih je bilo iz severne Baćke. Neki su izostali iz kolone zbog bolesti, a neki su oglašeni dezerterima. Za dvojicu se navodi da su kao takvi i uhvaćeni i streljani.

uspeh tj. da je Dunav »uspešno forsirala samo jedna četa, ali usled jakog dejstva neprijateljske vatre sa obale i pristiglih pojačanja sa pravca Vukovara, prebačeni delovi morali su se povratiti na levu obalu Dunava...« Ovde su, dakle, uzete u obzir samo objektivne okolnosti, koje su slično onima u decembru, kod Osijeka, na Dravi, dovele do neuspelih pokušaja forsiranja, činjenica je, međutim, da se u ovako složenim vojnim operacijama moraju uvažavati i sve druge pa i one »subjektivne okolnosti« pa i takva »psihička stanja« naših boraca 0 kojima, na primer, govori Milan Korica Kovač u svojim posleratnim sećanjima: »Dunav je sada postao prosti neka mora 1 opsesija za sve naše borce koji su osetili njegove širine i hladnoću njegovih talasa«.¹⁰

Susret sa proleterima u Borovu

Zbog žestokog otpora neprijatelja, ni ostale jedinice 51. divizije nisu toga dana imale većeg uspeha. Sedma i Dvanaesta brigada su, doduše, uspele da sačuvaju svoje nevelike mostobrane, ali je Osječka brigada takođe bila prinudena da se toga dana povuče na levu obalu Drave i na svoje polazne položaje. Međutim, 12. aprila u 4,45 časova grunula je snažna artiljerijska vatrica iz 120 topova, koja je najavila nezadrživi probor jedinica 1. armije na Sremskom frontu. Njima su se pridružili još žešći napadi divizija 3. armije zapadno od Osijeka. Zagrmelo je na sve strane. Neprijateljski front na Dravi, kao i onaj u Sremu, koji je dотле dugo odolevao našim napadima, počeo je da popušta, da se lomi i povija. U takvoj situaciji ponovo su krenule i Osma i Osječka brigada. Ovoga puta zadatak se morao izvršiti — glasila je izričita zapovest komandanta Osme vojvodanske.

»12. IV 1945, pustara Labudnjača.

Ceo dan prolazi u pripremanju jedinica u vojničkom, moralnom i političkom pogledu.

U 19,30 časova prvi ešeloni vrše prelaz preko Dunava. Neprijatelj daje slabiji otpor i posle uspešne bacačke i artiljerijske vatre definitivno je uoutkan i omogućeno je nesme-

¹⁰ Sećanja komandanata vojvodaskih brigada.

tano prebacivanje ostalih delova. Prebacivanje Brigade traje do ujutru, izuzev komore za koju nemamo prevoznih sredstava. (Komore su upućene preko Ba. Palanke, gde je uspostavljeno skelsko mesto prelaza — prim. N. B.).

13. IV 1945, Dalj.

Po osiguranju užeg mostobrana i po prebacivanju 3. bataljona koji produžava za Borovo, 2. bataljon ulazi u Dalj i čisti ga od ustaških ostataka. Pošto je u Borovu uspostavio vezu sa delovima Prve proleterske brigade, 3. bataljon se vraća u Dalj, odakle zajedno sa 2. bataljonom produžava za s. Jabuka a zatim za Bijelo Brdo, koje takođe čiste od ustaških ostataka. U Bijelom Brdu pristiže i 1. bataljon koji odmah produžava za Sarvaš gde posle kraće borbe sa ustašama hvata vezu sa Osječkom brigadom. (Gubici i plen u oper. ak-tima Divizije)»."

— Ovoga puta nismo dozvolili neprijatelju ni »nosa da pomoli«, iz svojih utvrđenja — priseća se Pera Mamuzić, komandir voda teških minobacača, koji je svoje minobacače privukao neposredno na obalu. — Već ranije, a pogotovu prethodne noći, dobro smo uočili sve važnije otporne vatrenе tačke neprijatelja na suprotnoj obali. Izvršili smo i prethodnu korekturu i tzv. urakljavanje neprijateljskih ciljeva. Sada je i forsiranje otpočelo mnogo ranije, još za videla, pa smo jedva dočekali komandu za otvaranje vatre. Grunulo je odjednom tridesetak naših cevi, koje topovskih, koje minobacačkih. To je osokolio naše borce, koji su brže i odlučnije zaveslali prema suprotnoj obali. Posle 15-tominutne vatre, tu i tamo se oglasio još po neki ustaški puškomitrailjez. Jedno njegovo mitraljesko gnezdo, izgrađeno na samoj obali, sa niskobrišućom vatrom ostalo je još netaknuto i veoma opasno. Postavljeno na nazužem delu reke i na njenoj krivini, našim čamcima je gotovo onemogućavalo da ga zaobiđu i izbegnu njegovu ubitacnu vatu. Dobili smo zadatak od komandanta Brigade da ga što pre neutrališemo. Pošlo nam je to za rukom već posle treće ispaljene mine...

¹¹ Operativni dnevnik Štaba VIII brigade za 12. i 13. IV 1945.

— Čim su zakoračili na čvrsto tie, naši borci kao da su dobili krila. Jurnuli su na neprijateljska utvrđenja kao lavovi i ne čekajući na pristizanje ostalih čamaca i naredenja svojih prepostavljenih. Ugledavši ih onako preporodene, i nehotice pala mi je na pamet jedna asocijacija na one junake grčke mitologije, sinove Posejdona i Geje, boginje zemlje, koji su ostajali nepobedivi sve dok su se doticali tla, »svoje majčice zemlje« — iznosi Mikica Budimčić svoje sećanje i mišljenje o tzv. akvafobiji koja je očigledno bila prisutna tih dana kod naših boraca. Bila je to opet ona ista, stara — Osma vojvođanska brigada — koja nije znala za prepreke...

— Veliku ulogu tih dana odigrala je naša »razvijotka« — izviđačka četa Brigade u koju sam prebačen posle Bolmanske bitke — priča Antun Imrić Ribar. — Po jedno naše odeljenje stalno je vršljalo u neprijateljskoj pozadini u potrazi za »živim jezikom«. Jedna grupa na čelu sa komesarom čete Kostom Dejićem Kočom u kojoj se nalazila i drugarica Paula iz Obaveštajnog odseka Divizije, inače rodom iz Dalja, naišla je već na suprotnoj obali na Nemce i pošto je ostala bez čamaca, morala je da se probija u dublju pozadinu, prema partizanskim selima Veri i Boboti. Moja grupa, na čelu sa komandirom odeljenja Sarićem iz Pačira, takođe se prebacila dva dana pre početka forsiranja. Kasnije smo se spojili sa Dejićevom grupom. Imali smo zadatak da izviđamo i ometamo izvlačenje neprijatelja, sprečavamo miniranje važnijih objekata, kidamo njegove veze, ometamo saobraćaj i slično.

Na jednom salašu u blizini sela Vere bombama smo likvidirali jedno nemačko mitraljesko gnezdo. Na povratku iz te akcije podelili smo se u dve grupe. Jedna je pošla prema Dalju, a mi smo krenuli prema Trpinji. Tamo, smo saznali da se kod jednog mosta nalazi jedna grupa Nemaca. Verovatno su bili na njegovom obezbedenju. Trebalo ih je sprečiti da ga ne miniraju. Krijući se od njihovih pogleda i gazeći kroz neke kanale, uspeli smo da im neopaženo dodemo iza leđa. Delio nas je još samo jedan kanal. Pošto sam u onom blatu ostao' bez jedne cipele, brzo sam skinuo i drugu i prvi zagazio u vodu. Nemci su svi stajali u streljačkom stroju, okrenuti prema Borovu. Odande je dolazila neka kolona. Nismo još znali čija je to kolona, dok su Nemci, izgleda, već znali da nije bila njihova, jer su oružje držali »na gotovs«.

Onako bos i blatnjav, sa »šarcem« u rukama, podizao sam se polako iz kanala. Primetili su me tek kada sam se potpuno ispravio. Ostali su kao skamenjeni. Ne znam ni reči nemački, ali verovatno sam nešto dreknuo, onako bez veze, dok su oni, kao po komandi, počeli da podižu ruke na predaju. Moj »šarac« je, izgleda, bio daleko ubedljiviji, i to na svim »jezicima« sveta... U pomoć mi je priskočio i Jozo Perković a zatim i ostali. Za tren oka razoružali smo 27 nemačkih vojnika. Među njima su bili i jedan oficir i dva podoficira. Poterali smo ih u obližnji šumarak. Ostavili smo dvojicu da pripaze na njih a mi smo se sada sa još dva puškomitrailjeza vratili da sačekamo kolonu. Nismo još znali čija je...

Ne malo smo se iznenadili kada smo umesto neprijateljske, ugledali našu, partizansku kolonu. Bili su to delovi 1. proleterske divizije. Na crvenim petokrakama imali su srp i čekić. Obradovali smo se proleterima kao malo kome. Bilo nam je već dosadilo ovo lomatanje po neprijateljskoj pozadinu. I oni su se obradovali nama. Jedva su poverovali da nas je samo šestorica i da nam se predalo toliko Nemaca. Od njih smo saznali da su se u Borovu susreli sa našim 3. bataljonom i da se cela naša Brigada uputila preko Dalja i Bijelog Brda ka Osijeku. Rastali smo se srdačno. Predali smo im naše zarobljenike, jer mi smo morali ponovo napred, kroz neprijateljsku pozadinu, prema Osijeku. Zadržali smo samo jedan puškomitrailjez, pištolj i dvogled. Ja sam, naravno, došao i do novih vojničkih cipela...

Spajanje sa Osjećkom brigadom. Oslobođenje Osijeka

— I četa za vezu je u ovoj operaciji imala veoma težak i odgovaran zadatak — iznosi svoja sećanja pomoćnik komesara ove čete Dimitrije Bugarski Mita. — Ne znaš kad nam je bilo teže: da li na onoj strani Dunava, pre forsiranja, kada je trebalo povezati sve delove Brigade razbacane na blizu 300 kvadratnih kilometara ili na slavonskoj strani, kada su naše jedinice poletele za neprijateljem kao na krilima, sve do Osijeka i Kućanaca. A naši komandanti, već navikli na telefonsku vezu, čim stignu u neko selo, traže skoro istog trenutka da ih povužemo sa Štabom Brigade, komandama četa, artiljerijom. I

onda: »Gde ste, žicari!? Šta čekate!...« Mi im tada ponudimo radio-vezu a oni samo odmahnu rukom. Zamaralo ih dugo legitimisanje, podešavanje tona i provera radio-karakteristika... Zato su naši borci, preopterećeni telefonskim kablovima, prosto »lipsavali« tih dana, proklinjali svoju struku i snalazili se na sve moguće načine. Evo nekoliko primera njihove dovitljivosti.

— Da bismo obezbedili vezu Štabu Brigade sa jedinicama na mostobranu, sa prvim talasom na suprotnu obalu uputili smo jedno odelenje telefonista sa nekoliko kilometara dugog i tankog tzv. konjičkog kabla. Na njega smo kao na »ribarski struk« vezivali tegove i tako uspostavili vezu preko reke već sa našim prvim jedinicama. Komandant Brigade je bio više nego zadovoljan.

— Sa prvim našim jedinicama u Dalj ulaze i naši vezisti. I dok ostali borci traže zaostale neprijateljske vojnike, oružje, opremu, »žicari« na sve strane vuku i traže kablove. Brzo shvataju da neprijatelj u brzini nije uspeo da skine ni svoje telefonske veze sa Borovom, Erdutom i Aljmašom. U povećoj grupi zarobljenih domobrana, dok Letrika i Početak otkrivaju zamaskirane ustaše, komandir naše čete Jozo Dakić i Mato Zupčić, vodnik traže »žicare«. Preko njih na brzinu uspevamo da rekonstruišemo šemu njihove žičane veze, da otkrijemo i nekoliko telefonskih stanica i jednu centralu, u čijoj se blizini, koji trenutak ranije, nalazila neka ustaška komanda. Utvrđivši ovlaš da se šema neprijateljske veze skoro u potpunosti poklapa sa pravcima kretanja naših bataljona, komanda čete odlučuje da je iskoristi sve dokle nam bude odgovarala, a skine samo sa onih pravaca koji nam više nisu potrebni. Svakom komandiru voda, koji su bili podeljeni po bataljonima, dodeljen je jedan zarobljeni »kolega«, domobranski vezista, da se jednim odelenjem naših boraca prati postojeću i skida one linije koje nam više ne budu odgovarale. Tako smo uporedo sa ulaskom naših bataljona u Borovo, Erdut i Aljmaš, obezbedili našim štabovima stalnu i neposrednu telefonsku vezu sve do Bijelog Brda. Sve to ne bismo postigli da se nismo »snašli« jer su naša rezervna sredstva veze bila još daleko iz nas, na prevozu kod Bačke Palanke.

— Kod Bijelog Brda, na komunikaciji Dalj—Osijek, osu naše žičane veze prikačili smo na stalnu međumesnu telefon-

sku liniju. Morali smo je naravno, pre toga popraviti tamo gde je bila iskidana i skidati ispred nas da neprijatelj ne bi prisluškivao naše razgovore. Iskustvo iz Kišdarde i Tvrđavice dobro nam je poslužilo...

— Posle oslobođenja Dalja i Borova, očistili smo od neprijatelja i Stari i Novi Erdut, okuku Dunava, Aljmaš i celu Aljmašku gredu — nastavlja dalje Đorđe Pašić Pekmez, komandir čete u 1. bataljonu. — Posle Dalja, tu i nismo imali više pravog okršaja. Neprijatelj se brzo povlači prema Osijeku. Tu i tamo pripuca njegova zaštitnica. Najviše vremena izgubimo u razvijanju za borbu, pretresu salaša, vrbaka uz Dravu i vinogradarskih kućica. Svuda se može pronaći još po neki ustaša preobučen u domobransku uniformu ili u civilno odelo.

Premoreni već pomalo od neprestanog trčanja i toplog aprilskog sunca, ulazimo u Bijelo Brdo. Kakva radost i za nas borce 1. bataljona i za narod ovog sela! Svi su izašli da nas sačekaju, i staro i mlaro. Drago im je, i njima i nama, što je baš našem bataljonu pripala ta čast da im donese konačno oslobođenje. Svima nam je još u svežem sećanju ona dramatična borba u ovom selu iz decembra prošle godine. Tu su zauvek ostali mnogi naši drugovi i partijski rukovodilac našeg bataljona Dragoljub Tomić Mornar. Koliko nam je tada značio ovaj narod! Sada nas obasipaju ponudama, kite cvećem i peškirima, pitaju za našeg komandanta Čadu, komesara Lazu Kolarevića, komandire: Mrđu, Blagicu, Ducina... Opkoljavaju nas sa svih strana, vuku u svoje kuće, zadržavaju nas da ostanemo na ručku... Ali, naš novi komandant bataljona Aca Opojlević požuruje nas napred, prema Sarvašu. Odande se još čuje jaka mitraljeska i minobacačka vatra...

Teška srca rastali smo se od naroda Bijela Brda i pošli prema Sarvašu, selu Folksdojčera i jakom ustaškom uporištu, koje je u nama budilo sasvim suprotne uspomene, takođe iz decembra prošle godine. Pošli smo oprezno, jer smo saznali da se ovde već drugi dan vode teške borbe.

Tek što je izbila na okuku puta, naša prethodnica dočekana je mitraljeskim rafalima sa istočne ivice sela. Jugozapano, sa pravca železničke stanice, takođe se oglasila nešto slabija automatska vatra. Znači, i ovde nam pripremaju doček, pomislili smo dok smo se razvijali u četne i vodne napadne kolone. Moja četa dobila je zadatak da zaobide selo sa jugo-

zapadne strane i napadne železničku stanicu. Čim smo prešli prugu, ugledali smo neprijateljski streljački stroj na južnoj strani nasipa, okrenut frontom prema Sarvašu i Dravi. Bilo mi je to čudno, ali nemajući vremena za razmišljanje naredio sam borcima juriš. Pucali smo onako u trku i stvorili pravu pometnju među ustašama. Naročito se istakao puškomitrajljezac Drljača iz Karadorđeva, koji ih je kosio »šarcem« iz stojećeg stava. Preskačući preko pruge i jedan preko drugog, ustaše su se brzo izgubile u pravcu Osijeka. Po izbijanju na železničku stanicu, dok smo se još prepucavali za pobeglim ustašama, sa desnog krila začuli smo komandu:

— Prekini vatru!

Odmah zatim stiglo je obaveštenje: »U selu je Osječka brigada!...« »Pa kako i ustaše, i naši?« — pitali smo jedva dolazeći sebi od iznenadenja. Sad nam je tek postalo jasno zašto su ustaše bile okrenute frontom prema selu i zašto smo dobili unakrsnu vatru istovremeno. I jedni i drugi su poverovali da dolazimo u pomoć njihovim protivnicima. Ustaše su prvi shvatili i zato su tako brzo i napustili svoje položaje. Na sreću, ovaj neobičan iako očekivani susret sa borcima Osječke brigade nije imao težih posledica. Ko zna kako bi se završio da je do njega došlo nešto kasnije, u toku noći. Ovako, sve je dobro — što se dobro svrši!

Ipak, kada je reč o uspostavljanju veze između Osme vojvođanske i Osječke brigade kao i o uzajamnoj povezanosti dejstava i planiranom sadejstvu ovih dveju brigada, treba još nešto reći i prokomentarisati. To je potrebno učiniti zato što se iz nekih posleratnih istoriografskih dela može izvući zaključak da je relativno velikim gubicima i neuspehu Osječke brigade kod Sarvaša »unekoliko doprineo i neuspeh Osme brigade u forsiranju Dunava« — kako se to navodi u knjizi S. Savića *Neugasivi plamen*. Zdravko Cvetković u monografiji *Osječka udarna brigada*, posle opisa forsiranja i borbe za Sarvaš, navodi sledeće:

»Pobjeda je skupo plaćena. Gubici su bili veliki. Dvadesetak boraca je poginulo, a nekoliko desetina ranjeno. Bilo je strašnih scena umiranja na sve strane... Negde između deset i jedanaest sati bataljoni su zauzeli Sarvaš.

Nakon toga 1. bataljon je krenuo prema Bijelom Brdu, gdje je trebalo uhvatiti vezu sa Osmom brigadom, koja je

imala forsirati Dunav između Borova i Dalja. Osma brigada nije u tome uspjela, pa je umesto nje u Bijelom Brdu jedinice 1. bataljona dočekala neprijateljeva vatra«.

Neosporno je da bi se uspešno forsiranje Dunava kod Dalja, da je izvedeno kako je planirano, pozitivno odrazilo i na ostalim sektorima. Međutim, treba imati u vidu da se sve to događalo prve noći i prvog dana forsiranja kada ni jedna naša brigada nije zabeležila značajniji uspeh ni dostigla planirani dnevni cilj, da je Osječka brigada najveće gubitke imala na prilazima Sarvašu, dakle još u toku formiranja mostobrana, da je ovde reč samo o polovini Osječke brigade, tačnije o njenom 1. i 3. bataljonu bez teškog naoružanja i podrške artillerije sa leve obale Drave da se mesto prelaza Osme brigade nalazio oko 40 km nizvodno od prelaza bataljona Osječke brigade te da između njih u toj fazi nije bilo ni taktičke ni vatrene veze, dok je po planu Štaba Divizije do zajedničkog dejstva i sadejstva dveju brigada trebalo da dođe tek u sledećoj fazi operacije tj. u napadu na Osijek i izvršenju tzv. sledećeg zadatka itd. (Druga bi situacija bila da je Osječka brigada forsirala Dravu, na primer, kod Bijelog Brda, koje se u decembru pokazalo daleko povoljnije od Sarvaša, a Osma brigada da je prelazila kod Aljmaša ili između Aljmaša i Erduta. Onda bi već u toj fazi moglo doći do tešnjeg sadejstva i stvaranja jedinstvenog taktičkog mostobrana. To, međutim, nije bilo u skladu sa konцепциjom Štaba 3. armije koja se bazirala na forsiranju na što širem frontu radi razvlačenja i disperzije neprijateljskih snaga i rezervi).

Prema tome, u jednoj ovako složenoj i združenoj operaciji teško je izvlačiti i ocenjivati ulogu, uspeh ili neuspeh jednog njenog segmenta ili jedinice. Tu se uvek mora polaziti od Celine i da li je zadatak u celini izvršen a sasvim je normalno da ni jedna operacija nije realizovana sasvim onako kako je i planirana. Jer, i neprijatelj je imao svoje planove...

Sličan komentar treba izreći i na članak ratnog dopisnika objavljen u *Udarniku*, listu 3. armije, 14. aprila 1945. povodom oslobođenja Osijeka, u kome se kaže da su u Osijek »prvo ušle jedinice Osječke brigade«.¹² Pošto se ovaj članak često

¹² S. Savić i Z. Cvetković, nav. dela.

navodi bez ikakvog komentara, onda treba uneti samo sledeću ispravku: »U Osijek su prvo ušle Osječka i Osma brigada i to obe istovremeno i zajedno napredujući sa istoka«. To je istorijska istina i ona ničim ne umanjuje neosporno veliku ulogu i velike žrtve Osječke brigade u borbi za oslobođenje grada čije ime nosi. Ova primedba se u suštini opet svodi na pretvodnu, na mesto i ulogu svih jedinica koje su učestvovali u većim operacijama kakva je bila i ova.

*Raport komandanta 51. udarne divizije:
Osijek je oslobođen!*

»Sa zapadne strane Bijelog Brda i Sarvaša sačekuje nas vatra ustaške zaštitnice. Brzo je razbijamo i produžavamo dalje ka Osijeku, u koji naši prednji delovi, zajedno sa delovima Osječke brigade, ulaze 14. aprila 1945. u 2 časa. Do 7 časova ujutro, cela Brigada, sem komore, već je bila u Osijeku. Sećam se tog našeg ulaska u grad sa istočne strane« — piše posle rata pomoćnik komesara Dušan Krajinović Dule i nastavlja: — »Idući od kuće do kuće, od kapije do kapije, uz pripucavanje, probijao se jednom širokom ulciom ceo Štab Brigade. Svi smo bili lepo obučeni i doterani. Naši borci nas oslovljavaju po činovima. Grupice građana radoznalo su se okupljale i, verovatno, prvi put videle »partizane«, iako smo već davno postali regularna vojska. Čuo sam komentar: — E, ovo su intelektualci! Posle sam o tome razmišljaо i zaključio da onaj ko dugo i nestrpljivo čeka slobodu, mašta o njoj i njenim nosiocima, sigurno ih preuveličava. Verovatno smo se i zbog toga ovim dobrim ljudima učinili lepim i savršenim, kulturnim i idealnim.

Negde izjutra susreli smo dvojicu naših boraca. Sprovodili su jednog nemačkog podoficira. Novi komesar Brigade Miroslav Demirović Beli upita ih uz osmeh: — Gde nađoste ovog jarca? — Kod njegove švalerke na spavanju, druže komesare — odgovoriše mu borci takođe uz osmeh.

U Osijeku smo zaplenili nekoliko haubica 100 mm i dosta drugog materijala i vojne opreme...

U Sarvašu smo se susreli sa Osječkom brigadom, koja je u tom mestu likvidirala neprijatelja i sa nama produžila dejstva na Osijek. Taj susret sa slavonskim borcima na njihovom terenu bio nam je drag i dao nam je još više snage da zajed-

nički gonimo neprijatelja. I pošto smo zajednički zauzeli Osijek 14. aprila, Osječka brigada je izašla iz sastava 51. divizije. Oprostili smo se sa borcima ove jedinice iskreno i drugarski...

Komandant 51. divizije Sreta Savić Kolja piše:

»U toku noći 13/14. aprila naše brigade sve više stežu obruč oko Osijeka. Najjači otpor neprijatelj je pružio na prilazima gradu, a naročito sa zapadne strane. Jedinice Sedme biugade tek posle oštih borbi savladale su taj otpor neprijatelja, koji je bio izrazito snažan kod Adolfovca i Retfalu. Za to vreme su sa istočne strane nastupale jedinice Osme i Osječke brigade i u rano jutro 14. aprila, kada je prestao svaki oružani otpor neprijatelja, ušle su u Osijek. Dok je, kao što se vidi, neprijatelj pružao snažan otpor na prilazima gradu, dotle je on u samom gradu pružio znatno slabiji otpor, jer sa ga ranije napustile skoro sve nemačke i ustaške snage, osim nekoliko stotina domobrana, koji su se bez otpora odmah predali zajedno sa oružjem. Do pet časova u Osijek su pristigle i jedinice Sedme i Dvanaeste brigade.

Već u 6 časova istoga jutra našao sam se u Osijeku sa Štabom Divizije. Odmah sam podneo sledeći raport komandantu 3. armije:

Komandantu III jugoslovenske armije general-lajtnantu Kosti Nađu.

Osijek smo oslobodili u 5,30 časova. Mi smo u Osijeku i čekamo dalja naredenja.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Komandant 51. divizije ppukov
Sreta Savić Kolja

Odgovor Štaba Armije:

Čestitamo Vam veiiki uspeh — oslobođenja Osijeka. Svim učesnicima u oslobođenju Osijeka izrazite našu zahvalnost i pohvalu.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Komandant, general-lajtnant
Košta Nad

Već oko 12 časova tog prvog dana grad je bio pun naroda. Istoga dana posle podne u grad su se kretale kolone seljaka iz okolnih sela, koja su uglavnom bila partizanska, kolima i pešice sa zastavama i parolama. Mesecima oni nisu smeli da dolaze u grad u kome su vladali gestapovci i ustaški banditi, Osijek je bio grad u kome su bila sedišta Velike župe Baranja i koncentracionog logora sa poznatim mučilištima. Osijek je bio strah i trepet za okolna sela. Taj Osijek je danas slobodan.

Već drugog dana po oslobođenju u Osijeku je održan veliki narodni miting. Od ranog jutra kretale su se gradom duge povorke građana i radnika Osijeka sa zastavama i transparentima, koji su manifestovali maršalu Titu i oslobođiocima Osijeka. Na Trgu slobode, u centru grada, okupile su se desetine hiljada građana. Dolazak potpredsednika AVNOJ-a Moše Pijade i ostalih predstavnika vojnih i civilnih vlasti na miting pozdravljen je dugim i oduševljenim ovacijama.

Nešto posle 10 časova miting je otvorio predstavnik Oblasnog Jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta Joca Milivojević, koji je prvo dao reč meni kao komandantu Divizije koja je oslobođila Osijek.. »^u

— Naša četa, po obavljenom zadatku, okupila se u Jergerovoј školi, čekamo nova naređenja — zabeležio je taj trenutak borac 1. bataljona Ivan Bašić. — Razgovaramo, prepričavamo svoje zgode i nezgode, doterujemo oružje i opremu. Mnogi se od nas ne mogu prepoznati. Preobukli se, dobili novu obuću, dotali se, postali drugi ljudi. Osječka brigada kao »domaćin« u svome gradu skuplja i sprovodi zarobljenike.¹⁴ Otegla se kolona fašističkog jada i šljama, vuče se kao šteta.

¹³ Sreta Savić Kolja, *Neugasivi plamen*, Novi Sad 1987, 404 i 412.

¹⁴ Prema sačuvanom ratnom notesu Mikice Budimčića, u Osijeku su jedinice VII brigade zarobile 350 domobrana i 64 ustaša. Zaplenjene su 4 haubice. Izveštaj o našim i nepr. gubicima upućen Štabu Divizije nije pronađen. Postoje ukupni podaci za 51. diviziju, koja je u vremenu od 11—14. aprila imala 128 poginulih, 662 ranjena i 3 nestala borca. Neprijatelj je pretrpeo gubitke od 960 ubijenih, više stotina ranjenih i 646 zarobljenih vojnika. Zaplenjeno je 50 raznih mitraljeza, oko 1.000 pušaka, 10 topova, 5 kamiona i veće količine ostalog ratnog materijala. (Vidi: S. Savić, *51. vojvođanska divizija*, 170).

a koliko još juče bili su to drski, robusni, uparađeni podanici kukastog krsta koji su svojim postupcima uterivali strah u kosti ovim nedužnim ljudima.

Obuzeti svojim brigama i razmišljanjima, nismo ni primetili kada je u prostoriju među nas upao onizak, suvonjavi civil, srednjih godina, u svečanom teget odelu, beloj košulji, zajapurena lica, glasno uzvikujući: »Zdravo, drugovi osloboodioci! Hvala vam!« Leti tako od borca do borca, iz zagrljaja u zagrljavaj. Kakav li je ovo rodoljub!? — pitamo se nemo.

Vodnik Ekrem Burek stoji onako visok na sredini sobe, hladan kao stena, posmatra šta se događa. Kad je »rodoljub« poskočio da ga poljubi, rever na sakou mu se zadiže i ispod njega nešto blesnu. Ekrem ga tada dograbi za ramena, podiže mu rever i zgranuto reče: »Di-ugovi, pa ovo je ustaša! Evo mu Pavelićovo odlikovanje još na grudima: Medalja kralja Tomislava sa hrastovim grančicama!« Puče odmah zatim i šamar, priskoči im pomoćnik komesara Miloš i stvar se brzo razjasnila. Bio je to, zaista, ustaški oficir dobro poznat Osječanima, koji je na ovako drzak i perfidan način pokušao da izbegne, bar u prvim trenucima, odgovornost za svoja nedela i zločine nad svojim sugrađanima i istinskim rodoljubima. Jedan de-setar ga preuze i odvede među ostale zarobljenike.

Ubrzo smo dobili naređenje za pokret. Sa gradskog asfalta ponovo smo zakoračili na prašnjave slavonske ceste. Za nama je ostao oslobođeni Osijek...

U vanrednom saopštenju Generalštaba Jugoslovenske armije povodom uspešnog proboga Sremskog fronta i početka odlučujuće ofanzive za konačno oslobođenje naše zemlje se kaže:

»Posle trodnevnih ogorčenih borbi, naše trupe probile su neprijateljska uporišta na Sremskom frontu, prodrle preko Drave i Dunava od Borova do Podravskih Podgajaca zapadno od Valpova i reke Save od Brčkog do Orašja i napredovale na zapad 50 kilometara. Na juriš osvojile su gradove: Vinkovci, Osijek, Vukovar, Valpovo, Županju i druga mesta među kojima Dalj, Otok, Borovo, Cerna, St. i Novi Mikanovci, Cepin i Koška. Naše jedinice probile su neprijateljska uporišta na širini između Save i Drave i napreduju u pravcu zapada. Razbijene su 41. i 11. nemačka i 3. i 15. Pavelićeva divizijska i više motorizovanih jedinica nemačko-ustaških formacija.

Zaplenjenc su ogromne količine oružja i drugog ratnog materijala. Pri izvođenju ovih operacija istakle su se pešadija, artiljerija, tenkovi i inženjerija pod komandom general-lajtnanta Peke Dapčevića general-lajtnanta Koste Nada i general-majora Milutina Morače.

Naše operacije na svom potpomognute su dejstvom naše avijacije. *Izražavam svoju zahvalnost i priznanje svim borcima i rukovodiocima jedinica koje su izvojevale ove uspehe.* (povd. N. B.).

Slava palim žrtvama za oslobođenje naše otadžbine!

14. aprila 1945. g.
Beograd

Vrhovni komandant, maršal Jugoslavije
JOSIP BROZ TITO¹⁵

*Teške borbe sa belogardejcima
kod Kućanaca*

Posle dvodnevnih borbi i napornog marša dugog 50-tak kilometara, kratkotrajni predah u Osijeku dobro je došao borcima Osme vojvodanske brigade. Uveče 14. aprila u 22 časa Brigada je dobila naređenje da produži za Valpovo, gde stiže sutradan u 10 časova pre podne. Borcima je skrenuta pažnja da se u ovom mestu nalazila ustaška diverzantska škola i da su ustaški zlikovci ostavljali za sobom zatrovana hrana i vodu za piće." Već u 12 časova istog dana Osma brigada preduzima iz Valpova gonjenje neprijatelja naređenim pravcem: Marijančić—Šljivoševci—Kućanci—D. Predrijevo. Zajedno sa nastupnim maršem, Brigada je manjim delovima čistila teritoriju od zao-stalih neprijateljskih delova, dok su izviđačke jedinice kao i do tada stalno bile u kontaktu sa neprijateljem i neprekidno izviđale prateći u stopu njegove jedinice u povlačenju.

Štiteći povlačenje svojih gospodara Nemaca i već skoro razbijene 11. nemačke vazduhoplovne divizije, na pravac nas-

¹⁵ S. Savić, *Treća armija*, N. Sad 1981, 337.

¹⁶ Prema izjavi Pere Mamužića i još nekih boraca, zabeležena su u ovom mestu i neka trovanja vodor

lupanja jedinica 3. armije u Podravini postavila se 1. kozačka belogardejska divizija. Osećajući da se približava čas konačnog obračuna, ovi izrodi sovjetskih naroda nastojali su da što skuplje prodaju svoju kožu. Ogresli već u zločinima do guše i znajući da im to neće biti oprošteno, belogardejci su upravo u ovim danima činili još veća zverstva i u tome daleko nadmašili svoje naredbodavce i saveznike Nemce i ustaše. Na sreću, u vojvođanskim jedinicama, a posebno među rukovodiocima, bilo je dosta onih koji su dobro poznавали taktiku i plaćenički moral ovog ološa, čija je svest bila zadojena mržnjom protiv socijalizma i pomućena konzumiranjem velike količine alkohola. Osma brigada imala je prilike da ih upozna još kod Bukovca, a mnogi još i ranije u toku tzv. »kozačke ofanzive« u jesen 1943. godine.

Po obaveštajnim podacima i rezultatima neprekidnog izviđanja izviđačke čete Osme vojvođanske brigade i 51. divizije, nova odbrambena linija 1. kozačke divizije na dan 16. aprila protezala se: desna obala r. Drave (zap. od D. Miholjca) — šuma Karaš—Krunoslavije—Kućanci—Bokšić Lug. Močvarno, posumljeno i manevarsko zemljište južno od Drave, ispresecano mnogobrojnim kanalima, pritokama Karašice i nasipima tzv. Gutmanove železničke (šumske) pruge koja se protezala sa juga na sever, poslužilo je neprijatelju da na ovom prostoru izgradi i posebne solidne uzastopne odbrambene položaje. Na takvom terenu do punog izražaja došle su njegove brzopokretne konjičke jedinice koje su pored lukavo smisljenih zaseda i uporne odbrane na pojedinim sektorima vešto manevrisale i preko močvarnih i posumljenih kompleksa iznenada udarale u bok i pozadinu naših isturenih i razvučenih jedinica nanoseći im osetne gubitke. Zbog toga je, kako ćemo videti, već posle Kućanaca i Karašice, štab 3. armije morao sve više da koristi taktičke i dublje operativne manevre i obuhvate sa jugozapada i sa severoistočnih padina slavonskih planina u kombinaciji sa frontalnim nastupanjem kroz Podravinu.

Potiskujući neprijateljske zaštitnice, 3. bataljon je u oštrom nastupnom maršu uspeo da zauzme selo Kućance, ali je na zapadnim izlazima iz sela i sa pravca N. Klade i nasipa železničke pruge na ivici šume Polom i Brešće dočekan jakom neprijateljskom mitraljeskom i minobacačkom vatrom. Postalo je očigledno da je naišao na novu odbrambenu liniju nepri-

jatelja. Za to vreme 2. i 1. bataljon, kao i ostali delovi Brigade, pristizali su u susedno selo šljivoševce, gde su se spremali da zanoće. U nameri da neprijatelju ne dozvoli da se još bolje utvrdi i da bi izvršio jače borbeno izvidanje, po mogućnosti i proboj njegovog novog odbrambenog sistema, Štab Brigade izdaje naredenje svom 1. bataljonu da se još iste noći prebac u Kućance. On je dobio zadatku da obuhvatom sa severa i juga napadne grupu kuća (N. Klade) s. zapadno od Kućanaca.

Napad je izvršen u ranim jutarnjim časovima 16. aprila i završen veoma uspešno. Iznenađen silinom našeg napada, neprijatelj je brzo napustio svoje isturene položaje i povukao se na ivicu šume Polom i nasip železničke pruge. Odavde pruža ogorčeni otpor. Oštре borbe nastavljaju se u toku celog dana. Štab Brigade, uvodi u borbu 3. bataljon i polovicu 2. bataljona. Naši juriši smenjuju se sa protivnapadima neprijatelja. Gubici na obe strane su sve veći. Do kraja dana Brigade je imala 70 boraca izbačenih iz stroja.

Najteže gubitke pretrpeo je 3. bataljon, koji je toga dana izgubio svoga mladog komandanta Vjenceslava Ivnika Slavka, hrabrog i uvek raspoloženog Dalmatinca iz Supetra na Braču. Teško je ranjen i komesar toga bataljona Tanasije Živković. Poginuli su i politički komesar 2. bataljona Pera Marković iz Novih Jankovaca, komesar čete Tanasije Mažing iz Opova, komandir čete Cveja Smukov iz Dobrinaca, zamenik komesara čete Pera Sarić iz Maradike, vodnik Stanko Germosek, desetari Jan Gajdoš i Franjo Kiš i mnogi drugi.

Da bi skratio sada već poširoki front Osme brigade i iskoristio njen početni uspeh kod Kućanaca, komandant 51. divizije potpukovnik Sreta Savić uvodi na ovom pravcu i tek prispuštu Sedmu vojvodansku brigadu. Ona dobija zadatku da nastavi proboj neprijateljske odbrane na sektoru šuma Dolom i Brešće i energično produži dejstvo pravcem k. 96—99—Rastovac—D. Predrijevo. Na taj način omogućeno je Osmoj brigadi da zbije i grupiše svoje jedinice južno od potoka St. Vučica i da ih bez opasnosti po svoj desni bok usmeri na jugozapad prema šumi Đurđenica, selo Bokšić Lug i Šaptinovci.

U odlučujućem napadu koji je usledio 16. aprila 1945. u 21 čas posle snažne artiljerijske i minobacačke vatre, bataljoni Osme i Sedme vojvodanske brigade uspevaju da slome i probiju južni deo odbrambene linije 1. kozačke belogardejske

divizije. To je konačno pošlo za rukom i Dvanaestoj vojvođanskoj brigadi na severnom delu fronta i na pravcu Kapelna—Jelas šuma. Ne dozvoljavajući neprijatelju da se pribere, cela Divizija preduzima gonjenje i u toku naredne noći proteruje neprijatelja na levu obalu Karašice (Voćinskog i Novog Dravskog kanala).

U toku ovog nastupanja, pošto su očistili velike šumske prostore oko Šaptinovaca, 1. bataljon oslobođa Bokšić Lug. Oko 14 časova 17. aprila 2. bataljon napada na Zovkov Gaj i zauzima ga. U toku noći Brigada zauzima Gutmanovce i Kutowe. Toga dana naši gubici iznosili su 17 ranjenih boraca.

U toku noći 17/18. aprila neprijatelju polazi za rukom da se »odlepi« od naših gonećih kolona i povuče na levu obalu Karašice odnosno Voćinskog kanala. Brigada istog momenta produžava gonjenje i posle oslobođenja sela Obradovci, Paušanci i Brezovljani izbjiga na širokom frontu pred novu odbrambenu liniju neprijatelja. Pošto je pasela desnu obalu Voćinskog kanala na odseku od s. Klenik do s. čačinci, Brigada upućuje patrole radi pročišćavanja terena od neprijateljskih ostataka i privlači materijalne i dr. rezerve za nastavak napada. U međuvremenu na ovaj sektor prispela je i Treća brigada 36. vojvođanske divizije. Pošto je ona dobila zadatak da napadne Mikleuš, oko kojega se takođe protezao utvrđeni Voćinski kanal, a Osma brigada imala zadatak da pripremi napad na Dobrović, to je sasvim razumljivo da je između dva štaba brigada došlo do sporazuma oko obrazovanja zajedničkog mostobrana i sadejstva na levoj obali utvrđenog Voćinskog kanala. O tome kako je realizованo ovo sadejstvo koje je funpcionisalo samo do osvajanja mostobrana biće kasnije reči. Vratimo se još malo na borbe kod Kućanaca, gde je, prema oceni Štaba Divizije »...Osma brigada uspela prva da probije neprijateljski položaj severozapadno od Kućanca...«"

— Osokoljeni uspesima bez ozbilnjijih gubitaka, brzo napredujemo — piše borac 1. bataljona Ivan Bašić. — Iza nas ostaje sloboda. Ali intuitivno osećamo da ovo neće ići u nedogled, da do zastoja i okršaja uskoro mora doći. I zaista,

" Operativni dnevnik štaba 51. divizije za 16. IV 1944.

Kućanci su bili ta linija preko koje se bez žrtava dalje nije moglo.

Čerkezi iz sastava Donskog i Kubanskog belogardejskog puka ne mire se sa odstupanjem, a najmanje sa predajom. Čak i parolišu tamo gde mogu. Na zidu jedne usamljene kuće, na ruskom jeziku, krupnim slovima napisali su: Da zdravstvujet general VlasovL Utvrđili su se na ivici šume i ogorčeno orane železnički nasip. Naši napadi se nižu jedan za drugim. Neprijatelj je tvrdokoran, ne popušta, bljuje ubitačnu vatru. U noći između 16. i 17. aprila posle prave artiljerijske i minobacačke kanoqade obnavljamo juriše, šuma odjekuje od mitraljeskih rafala i borbenih poklika. Naši gubici su sve veći. Čujem da smo toga dana imali više od 70 ranjenih i poginulih...

— Goneći slabije zaštitničke odrede neprijatelja, naša izviđačka četa je prva upala u Kućance — priča Anton Imrić Ribar. — Pošto su nam oni koje smo gonili zamakli u šumu, mi smo se uputili u selo. Već u prvoj kući nailazimo na veoma zbumjene i uplašene ukućane koji nam krijući poglede i šapatom pokušavaju nešto da saopšte. Napokon smo shvatili da se u susednoj kući nalaze Čerkezi. Krijući se iza ograda, prilazimo ovoj kući. I zaista! U dvorištu je desetak već dobro podnapitih belogardejaca. Sede oko stola i nešto živo raspravljuju. Pred njima domaća šunka, beli hieb i rakija. Rafali iz naših automata priredili su im istovremeno i posmrtnu daeu. Ugledavši šta se desilo sa njihovim drugovima u dvorištu, oni koji su spavalii po sobama i stajama, zahvaćeni panikom poskakali su na ulicu, zaglavili vrata i prozore. U selu je nastala prava pometnja jer su u međuvremenu u njega upadali i ostali delovi naše čete a odmah zatim i prethodnice našeg bataljona. Nismo dozvolili neprijatelju da se pribere. U kratkoj ali oštiroj borbi, brzo smo očistili Kućance od belogardejskih napasnika. Sutradan smo pošli za njima u šumu. To su bili zaista jako teški okršaji. Njihova konjica stalno je pokušavala da nas iznenadi i napadne s bokova i s leda. U jednom trenutku našao sam se sa puškomitraljezom iza nekog panjja. Nisam ni primetio kada mi se jedan približio skoro iza leda. Rafal iz njegovog puškomitraljeza dohvatio me je po ramenu...

— Slavko Ivnik, komandant našeg bataljona, poginuo je kod poslednje kuće u Kućancima — iznosi Dnaginja Lukić-Živković, tadašnji pomoćnik komesara 3. bataljona. — Sa dvogledom u rukama želeo je da bolje osmotri novi neprijateljski odbrambeni položaj na nasipu železničke pruge i ivici šume. Nalazila sam se nedaleko od njega. Bio je zabrinut što je naš streljački stroj po izlasku iz Kućanaca dočekan strahovitom vatrom i morao da zategne na čistini, na brisanom prostoru. Nekoliko puta je provirivao iza ugla ove kućice i vraćao se do mene vrteći glavom: »Teško ćemo se ovuda probiti bez jače pomoći naše artiljerije!« Posle kraćeg vremena ponovo se digao sa rečima: »Moram još utvrditi odakle nas biju njihovi minobacači pa da izvestim komandanta diviziona gde da usmeri našu artiljeriju!« Živahan i neustrašiv, kakvog smo ga poznavali iz svih ranijih borbi, istrebao je ponovo iza ugla baš u trenutku kada je sa nasipa otpočela nova salva neprijateljskih minobacača i topova. Nišandžija nemackog »šarca« kao da je odjavno čekao taj trenutak. Dugim rafalom presekao je život ovog zaista sposobnog i omiljenog komandanta našeg bataljona. Sahranili smo ga tu u Kućancima i žestoko jurnuli na neprijatelja. Još iste noći probili smo njegovu novu odbrambenu liniju. Na Ivnikovo mesto postavljen je Ljubomir Mrda...

Na Karašici

Voćinska reika, Voćinski potok ili Voćinski kanal, koji se jugoistočno od čadavice spaja sa Branjinskom rekom i Novim Dravskim kanalom i dalje nastavlja kao Karašica, ostao je u sećanjima boraca poznatiji pod nazivom Karašica. Ovu jako branjenu neprijateljsku liniju dobro su zapamtili borci i ostalih vojvodanskih brigada i divizija, jer je u žestokim trodnevnim okršajima i u njenom proboru ostalo blizu 300 poginulih i više od 1.000 ranjenih i nestalih naših boraca iz sastava 3. armije."

Sama po sebi, Voćinska reka nije predstavljala neku ozbiljniju prirodnu i geografsko-topografsku prepreku i u odnosu na vodene prepreke koje su dотле savladale naše jedi-

nice (Drava, Dunav, Mali Dunav i slično) bili su to nešto širi i dublji kanali, koji su se mogli pregaziti bez posebnih inženjerskih sredstava, bar što se tiče pešadijskih jedinica. Međutim, i kao takvi oni su predstavljali solidnu protivtenkovsku prepreku a sa miniranim i porušenim mostovima lišavali su pešadiju podrške prateće artiljerije bez prethodnog osvajanja mostobrana i podizanja mostova za teža oružja i oruđa. Solidni fortifikacijski radovi, mnogobrojni bunkeri i utvrđenja koja su ostala još od bivše jugoslovenske vojske, a posebno naseljena mesta (Mikleuš, Petrovac, Hercegovac, Dobrović, Adolfovac, Čađavica) koja je neprijatelj pretvorio u prava uporišta, zatim šumski kompleksi, podvodni tereni u Podravini, mnogi kanali i komunikacije na kojima je neprijatelj uredio naredne odbrambene linije i sve to povezao u solidan sistem odbrane i »zasejao« mnogobrojnim minskim poljima — omogućili su neprijatelju da ovde pruži veoma žilavu odbranu.

Odluka komandanata Treće i Osme brigade da zajednički i još iste noći 18/19. aprila takoreći iz pokreta izvrše nasilni prelazak Voćinske reike, probiju novu neprijateljsku odbrambenu liniju na njenoj levoj obali i nastave energično gonjenje neprijatelja, ma koliko na prvi pogled izgledala logična i razumljiva, brzo se pokazala nerealnom i nedovoljno promišljenom. Umesto očekivanog uspeha jače siline udara, obe brigade su ubrzo dovedene u teška iskušenja iz kojih su izašle samo zahvaljujući velikoj borbenoj i moralnoj vrednosti i krajnjem požrtvovanju svojih boraca i starešina. Osnovni nedostatak ove odluke i neuspelog sadejstva dveju brigada bio je u tome što je njihovo sadejstvo praktično prestalo tamo gde je tek trebalo da dođe do punog izražaja, jer su se i taktički ciljevi i pravci dejstva divergentno razilazili odmah posle prelaska Voćinske reke. Dok je Osma vojvođanska brigada odmah po prelasku reke oštrosaokretala na sever prema Dobroviću, koji se nalazio na levoj granici nastupanja njene, 51. divizije, Treća brigada je imala zadatku da okrene na jugozapad u pravcu Mikleuša, Petrovca i Aleksandrovca, koji su bili na pravcu glavnog udara njene 36. vojvođanske divizije.

Umesto da se ovaj samoinicijativni poduhvat dveju brigada susednih divizija, ikoje su se sticajem okolnosti našle na istom sektoru fronta, iskoristi za nanošenje snažnog udara unutrašnjim krilima dveju divizija, za novi prodor u du-

binu neprijateljske odbrane, kroz koji bi se ubacile nove brigade (Peta vojvodanska brigada se nalazila u rezervi odmah pozadi Treće brigade, a Sedma brigada u divizijskoj rezervi u rejonu Kleni'ka i Bjelkovca), svaka brigada je posle prelaza Voćinske reke pošla na svoju stranu i postupila upravo onako kako je neprijatelju najbolje odgovaralo — da ih razdvojene, okružene po delovima, bez vatrene i taktičke veze i sadejstva, ubacujući se u sve veći meduprostor između njih, izloži potresnom uništenju.

Uместo da dobro učvrste i obezbede bar manji taktički mostobran, koji bi se po logici stvari i proverenih iskustava širio u dubinu neprijateljske odbrane poput polukoncentričnih krugova ikod nabujale relke, koja iznenada provali svoj nasis, štabovi brigada kao da su zaboravili da im to mesto prelaza treba da posluži ne samo za prelazak sledećih ešelonu već i za prihvat sopstvenih jedinica u slučaju povlačenja prvih talasa i jačih protivnapada neprijatelja.

Dobija se utisak da su naši štabovi u tom trenutku bili zahvaćeni velikom dozom optimizma (što se može zaključiti iz zvaničnih dokumenata, procena situacija u zapovestima i sl.) da je potcenjena sposobnost neprijatelja za borbu, bar kada su u pitanju jedinice 15. kozačkog korpusa, Pavelićeve telesne garde i sl. koje su ogrebole u zločinima, da je na drugoj strani u takvim odlukama prevaga davana entuzijazmu i borbenom raspoloženju naših boraca. Pored ovakvih omaški štabova nekih naših jedinica, dosta zamerki bi se moglo uputiti i našim obaveštajnim organima 'koji nisu blagovremeno (često iz objektivnih razloga) uspeli da prikupe podatke o pravoj snazi neprijatelja, rasporedu njegovih rezervi, artiljerije i dr. elemente važne za procenu i odlučavanje komandanata.

Iz veoma oskudne brigadne dokumentacije teško je rekonstruisati šta se sve događalo te noći 18/19. aprila i na rednog dana posle prelaska Voćinske reke i nakon povlačenja iz Dobrovića. U Operativnom dnevniku Brigade u nekoliko šturih rečenica zabeleženo je jedino: da je posle uspešne artiljerijske pripreme izvršen prelazak i zajedno sa Trećom brigadom obrazovan mostobran na kanalu, da je zatim Treća brigada produžila napad prema Mikleušu a 2. bataljon Osme brigade na Dobrović. »Napad uspeva i ulazimo u Dobrović,

ali zbog popuštanja, odnosno neaktivnosti Treće brigade, neprijatelj nas obilazi i prinuđeni smo na povlačenje.« Za nadni dan se konstatiše da su sva tri bataljona u odbrani na desnoj obali kanala, da je neprijatelj aktivan i da je »celega dana vršio juriše na naše položaje sa kojih je odbijen«. Naši gubici toga dana iznosili su 31 poginuo, 75 ranjenih i 5 nestalih drugova. Među ranjenima je bio i načelnik štaba Brigade Steva Marinković. To isto, sa manjim razlikama, može se pročitati i iz Bojne relacije Osme brigade za april 1945. 'odine:

»... Odsek Brigade je od Klenika do Čađavice s tim što Treća brigada ima kratak odsek jugozapadno od Brezovljana. Po padu mraka, posle odlične artiljerijske pripreme bacajući ma 82 i 120 mm, stvara se mostobran jugozapadno od Brezovljana, odakle se neprijatelj napada u dva pravca. Treća brigada u pravcu Mikleuša a dva bataljona naše Brigade u pravcu Dobrovića. Naše jedinice ulaze u Dobrović kada se Treća brigada povlači i time nas ostavlja bez odstupnice, te su naša dva bataljona zaobidena i prinuđena da odstupaju probijajući se uz velike gubitke, zauzimajući predašnje položaje na Voćinskom kanalu.

U toku 19. aprila održava se isti položaj. Neprijatelj u toku celog dana vrši napade i u jednom jurišu uspeva da se prebací preko kanala, ali je protivnapadom odbijen...«"

U Operativnom dnevniku 51. divizije takođe je zabeleženo da je 18. aprila t. g. u 22 časa otpočelo zajedničko forsiranje Voćinske reke, da je obrazovan mostobran i da je Osma brigada bila prisiljena da se povuče iz već skoro zauzetog Dobrovića zbog neaktivnosti Treće brigade i njenog povlačenja sa mostobrana, pa je Osma brigada, napadnuta s boka, pretrpela osetne gubitke.²⁰

Pravdajući postupak štaba svoje Brigade i njenu neaktivnost posle prelaska Voćinske reke, Radovan Panić u monografiji Treće vojvodanske brigade svu krivicu svaljuje na Štab Osme vojvodanske brigade iznoseći neke ničim nepotvrđene zaključke i neistine. Tako, na primer, on tvrdi da je prema »dogovoru« Osma brigada imala zadatku da napadne ne Dobrović već s. Bukovicu, koje se nalazilo desetak kilo-

²⁰ "Arhiv VII, k. 1402, reg. br. 35—38.

²⁰ Operat. dnevnik 51. div. za dan 18. IV 1945. (Arhiv VII).

metara udaljeno od Voćinske reke i na pravcu glavnog uđava 36. divizije; da je forsiranje otpočelo tek u 24 umesto 22 časa; da je neprijatelj u 4,30 izvršio snažan protivnapad »i naterao oba bataljona Osme brigade da se povuku preko kanala. Kako je bok Treće brigade ostao nezaštićen, i njeni bataljoni su bili prisiljeni da se povuku preko kanala...« itd. Panić ide čak toliko daleko da tvrdi kako je »povlačenje boraca Osme brigade negativno uticalo i na borce na desnom krilu Treće brigade koji su se takođe počeli povlačiti...« i da su jedinice Treće i Sedme brigade snažnim protivnapadom (misli se na protivnapad izvršen 19. aprila 1945. u popodnevnim časovima kada je ranjen načelnik štaba Brigade Steva i Marinković) proterale neprijatelja preko Karašice.

Umesto kritičke analize i sagledavanja grešaka i slabosti sopstvenog komandovanja, ovde se susrećemo sa pokušajem pravdanja i nekorektnim prebacivanjem odgovornosti na susedne štabove i jedinice. Ako tako olako odbacuje autentičnu dokumentaciju, Operativni dnevnik Štaba Osme brigade i Štaba 51. divizije, iz kojih se decidirano može utvrditi da Bukovica nikako nije mogla biti čak ni dalji cilj Osme brigade, već Dobrović, i da je Osma brigada zbog povlačenja Treće brigade (jer ona se prva povukla sa mostobrana) dovedena u tešku situaciju (i naravno, zbog nerealnog plana sadejstva susednih brigada sa suprotno usmerenim ciljevima) onda je trebalo bar konsultovati postojeću građu više zajedničke komande. U ovom slučaju to je trebalo da bude monografija 3. armije, odakle se takođe moglo utvrditi da je cilj Osme brigade bio Dobrović a ne Bukovica i da je neprijatelj prvo izvršio protiv napad na Treću brigadu a zatim i na bok Osme brigade, kao i da je izvlačenje Osme brigade potpomogla Sedma brigada »koja je prebacila preko potoka Voćin severno od Dobrovića i napala bok neprijateljskih snaga.. ,²¹«

Korektan opis ovih događaja i pre svega odnos prema ulozi svojih suseda dao je pomoćnik komesara Osme brigade u svojim posleratnim sećanjima:

»Povukavši se, neprijatelj je za odbranu poseo Voćinski kanal. Bataljoni su se rasporedili od Klenika do čađavice.

²¹ Radovan Panić, *Treća vojvodanska NOU brigada*, Bgd. 1980, 442; S. Savić iž. Atanacković, *Treća armija*, Novi Sad 1981, 280.

Treća brigada 36. vojvođanske divizije držala je odsek jugo-zapadno od sela Brezovljana. Kad se smrklo, posle uspešne artiljerijske pripreme, zajedno sa Trećom brigadom krećemo u napad. Naša dva bataljona napadaju u pravcu sela Dobrovića, a Treća brigada 36. divizije u pravcu Mikleuša. Posle dvočasovne borbe naši bataljoni ulaze u Dobrović i u uličnim okršajima potiskuju neprijatelja. Međutim, neprijatelj je iznenada usmerio jače snage na levi bok naše Brigade, ozbiljno nas ugrozio i prinudio na povlačenje. U ovoj dosta kritičnoj situaciji, opet smo osetili veličinu pomoći vernog suseda. Ovoga puta bila je to Sedma brigada 51. divizije, koja se uklinila u neprijatelja baš kad se pripremao da nam odseće odstupnicu. I eto, umesto toga, taj isti neprijatelj morao je da spasava svoj borbeni poredak i svoju živu silu od uništaja. Zahvaljujući ovoj pravovremenoj intervenciji Sedme brigade, naši bataljoni su se izvukli i poseli položaje na desnoj obali Voćinskog kanala od Klenika do čačinaca. ...»

— Za forsiranje Karašice i probaj jako utvrđene neprijateljske odbrane na levoj obali kanala formirali smo jurišne grupe od bombaša i mitraljezaca iz bataljona — priča Aleksandar Čalić Alojz, pomoćnik komesara 2. bataljona. — Na čelo jurišne grupe našeg bataljona stavio se Jefta Janković, zamenik komandanta. Takva jedna grupa od 60-tak boraca formirana je i u 1. bataljonu. One su posle jake minobacačke vatre koja je dobro uzdrmala neprijateljsku odbranu na kanalu, prve krenule preko Karašice. Po prelasku kanala, u silovitom jurišu naših bombaša i puškomitraljezaca brzo su očišćeni rovovi na levoj obali Karašice. Na mali tek uspostavljeni mostobran odmah prelaze i ostali delovi 1. i 2. bataljona naše Brigade. Neprijatelj se povlači u pošumljeni deo, uлево od mostobrana i na sever prema Dobroviću. Naši bataljoni preduzimaju odmah juriš i potiskuju neprijatelja prema dobroviću. Uлево od nas takođe se rasplasmava borba. Vode je bataljoni Treće brigade koja prelazi odmah iza nas i usmerava se na jug, prema Mikleušu.

Ubrzo upadamo u Dobrović. Neprijatelj se grčevito brani. Bori se za svaku kuću i ulicu. Služi se raznim lukavstvima: propušta naše borce napred, a onda ih iznenada zaskače jedom i sasređenom vatrom iz automata i puškomitraljeza; mašu nekim (krpama, dižu ruke na predaju, a onda sačekaju naše borce rafalima; uhvate nekog našeg ranjenika pa ga tera-

ju ispred sebe prema našim položajima i si. Noć je već po-prilično odmakla i selo je već skoro bilo u našim rukama, kada se iznenada iza naših leda, sa našeg levog boka i sa južne strane sela odakle smo došli — proložila strahovita paljba, vrisak polupijanih Čerkeza a odmah zatim, skoro uspaničen glas nekih naših boraca:

— Opkoljeni smo!... Navaljuju sa svih strana! ...

I zaista, ubrzo se takva ista vatra začula i sa severa, kod našeg 1. bataljona. Postalo je očigledno da neprijatelj nastoji da nas potpuno opkoli u Dobroviću i odseče od ostalih naših jedinica. Pri odsjaju svetlećih raketa vide se eskadroni neprijateljske konjice koji u punom trku zaobilaze selo i žure da nam što pre odseku odstupnicu prema kanalu. Da bi verovatno ostavili jači efekat i demoralisali naše borce, ovi savremeni Hitlerovi »Apači« — baš kao američki Indijanci, ispuštaju pri jurišu neke neartikulisane poklike i pucaju preko glava svojih dobro izdresiranih konja. Ipak, pri svakom dužem rafalu naših puškomitrailjezaca njihovi proređeni redovi brzo menjaju pravac i gube se iza neke živice ili šumarka tražeći neko pogodnije mesto za prodor u selo. Komandiri četa tu njihovu slabost vrlo dobro uočavaju i koriste. Na ivicu sela, na poprečne puteve i raskrsnice, brzo se dovlače i postavljaju teški mitraljezi i ostala automatska oružja.

Sve dok smo se nalazili u selu a neprijatelj napadao spolja, preko bašta i utrina, naši gubici nisu bili tako veliki. Neprijateljski su bili veći, jer on je napadao a mi smo se branili iz kuća, iza ograda, stogova sena, staja, iz kanala. .. Kritična situacija nastala je pred zoru kada smo pred naletima daleko jačeg neprijatelja bili prinuđeni da se povučemo iz sela. Neprijatelj je pre toga već uspeo da protera na desnu obalu delove Treće vojvodanske brigade i da ponovo posedne Voćinsku reku. Tu je došlo do dramatičnih trenutaka. Mnogi komandiri četa i vodova bili su nam tada izbačeni iz stroja. Među njima su bili i zamenik komandanta Jefta Janković i Ljuba Šukić, pomoćnik komesara čete iz Begeča, Jeftina de-vojka. Ranjen je i Milenko Kovačević Brigadir, komandir čete. Pognuo je i Obren Lapčević, pomoćnik komesara 1. bataljona, i mnogi drugi. Jefta je ranjen u glavu. Uspeli smo da ga izvučemo sa bojišta, ali je ostao teški invalid. U osječkoj bolnici, prilikom obilaska naših ranjenika drug Tito je raz-

goverao sa Jeftom. O tome je Jefta sa ponosom pisao svojim drugovima u Brigadu.

U odsudnom trenutku mnogo su nam pomogli borci Sedme vojvodanske brigade, koji su forsirali Voćinsku reku istočno od Dobrovića i udarili u bok neprijatelju koji je već skoro zatvorio okruženje oko nas. ..

— Pred zoru smo dobili naređenje za proboj iz okruženja — nadovezuje se na ovu priču Ivan Kričković, puškomitrailjerac 1. bataljona. — Komandant bataljona Aca Opojlević stavio se ovog puta na čelo naše grupe. Trčali smo kroz mrak, preko neravnog i nevidljivog terena, upadali u neke rupe, saplitali se o prepreke. Pošto mi je municija bila već na izmaku, puštao sam kratke rafale iz »šarca« onako u trku i to samo u bliske i grupne ciljeve neprijatelja. Nešto ručnim bombama, nešto kundacima i vatrom svojih automata i mitraljeza, prokrčili smo sebi put do kanala. Tu smo poseli svoje stare položaje i sa njih odbili nekoliko žestokih napada na naše zaštitnice. Da bismo izvukli neke naše zaostale grupe i ranjene drugove, morali smo i nekoliko puta da izvodimo kraće protivnapade preko kanala.

U jednom trenutku Čerkezi su uspeli da se probiju do mosta na kanalu istočno od Radovića. Opazivši tamo »gužvu«, komandant 1. bataljona uputi mene sa »šarcem« i još desetak automatičara da vidimo o čemu se radi. Kada smo se približili mostu, vidimo kako sa njega beže i naši i neprijateljski vojnici. Naši vojnici nam mašu rukama da i mi podemo za njima. Nismo ih poslušali. Tek kad smo dotrčali na most, ugledali smo po njemu neke žice. Brzo smo ih isekli noževima i prešli na drugu stranu pucajući za povećom grupom čerkeza koja se takođe udaljavala od mosta. Odmah zatim vratili su se i naši borce, bili su iz Sedme brigade, koji su maločas mahali rukama da se vratimo. Tek kad su počeli da nas grle i ljube, shvatili smo da je most bio miniran i da smo i ne znajući presekli već zapaljene štapine. Taj most je kasnije dobro došao za prelazak naše artiljerije i jednog tenka koji nas je podržavao u proboru.

Toga dana neprijatelj je žestoko navaljivao na naš sektor fronta. U jednom trenutku mu je pošlo za rukom da se probije preko kanala i da nas potisne prema Brezovljanim. Tada su u naše streljačke strojeve uskočili svi štabovi bataljona i

Stab Brigade na čelu sa komandantom Svetom Veličkovom i komesarom Brigade Miroslavom Demirovićem Belim. Pozvali su na juriš sve skojevce i komuniste. Neprijatelj je morao da odstupi...

— Načelnik Štaba Steva Marinković ranjen je prilikom odbijanja najjačeg protivnapada belogardejaca — priča Jakov Pekić, koji je tada bio tehničar u Štabu Brigade. — U stvari, naši borci su se pokolebah na desnom krilu, jer su iznenada njima sa boka naišla dva tenka koji nisu imali nikakve oznake na sebi. Bili su to u stvari, naši tenkovi, jedini koji su nas do tada podržavali. Neobavešteni o njihovoj pojavi, naši borci su počeli da uzmiču gađajući ih pešadijskim oružjem. Tada je Steva sa automatom u rukama istrebao pred naše borce vičući: »To su naši tenkovi!« i poveo ponovo borce na juriš. Tom prilikom Steva je ranjen u ruku, ali je nastavio sa nama da juriša sve dok Čerkezi nisu proterani preko kanala. U tom protivnapadu učestvovali smo svi: od čata i kurira, do komandanta i komesara Brigade. Giga, zamenik komandanta, poveo je toga puta u borbu čak i kuvare, konjovoce, muzikante i čelu kulturno-prosvetnu ekipu... .

— Čim je ugledao da kozaci prelaze Voćinsku reku, do položaja naše baterije protivkolaca 45 mm dotrčao je Bogdan Siojaković Đorđe, koji je pored dužnosti načelnika artiljerije vršio i dužnost komandanta našeg diviziona. Naredio nam je da se hitno prebacimo u prvi borbeni red pešadije i otvorimo brzu paljbu po neprijateljskoj konjici i pešadiji. Pošto je neprijatelj žestoko kidisao na naše položaje i već potisnuo naše desno krilo, nismo imali vremena da tražimo zaklone i uređujemo vatrene položaje. Zastali smo negde na sredini puta između Klenka i Voćinske reke i otvorili brzometnu vatru niskom putanjom i neposrednim gađanjem u neprijateljski jurišajući stroj. Tukli smo ih svom raspoloživom municijom i kako nam je koja granata dolazila do ruku. Najopasnije za neprijateljsku konjicu ipak su se pokazale one rasprskavajuće granate koje su pravile pravi dar-mar u njegovim »eskadronima smrti«. Morali su da odstupe i da potraže spas u pošumljenom pojasu iza Voćinske reke — tako je ovaj protivnapad doživeo Aleksandar Tapavički, komandir protivkolske baterije artiljerijskog diviziona Osme brigade...

Tragična pogibija komandanta i načelnika Štaba Osmе vojvođanske brigade

Ocenivši da je neprijatelj svoje glavne snage i glavnu odbranu postavio na Novom Dravskom kanalu i Voćinskoj reci, Štab 3. armije forsira svoje levokrilne jedinice — 16. i delove 36. vojvođanske divizije. Namera mu je da obuhvatom sa juga i jugozapada izmanevriše najutvrđeniju neprijateljsku odbrambenu zonu i udarom u njegov desni bok i pozadinu natera ga na povlačenje. Ovde, po svemu sudeći, Štab Armije još nije postavljao za cilj operativno okruženje i uništenje neprijateljskih snaga na svom pravcu nastupanja. Do ovog zaključka dolazimo zato što se i pored odlično izvedenog manevra, u kojem jedinice 16. divizije već 20. aprila uspevaju da ovladaju svim važnijim tačkarna na severozapadnim padinama Bilo-gore i pl. Papuk (a Prva vojvođanska brigada izbjiga na komunikaciju Cabuna—Suhopolje), ne preuzima ništa ozbiljnije da bi se presekle odstupnice i okružile snage 15. konjičkog nemačkog korpusa u Podravini. Ipak, ovaj manevar naših snaga naterao je 1. kozačku konjičku diviziju u Podravini da ubrzo napusti svoje odlično uređene i manevarski veoma povoljne položaje na Voćinskoj reci i Novom Dravskom kanalu.

Postupajući po zapovesti Štaba 51. divizije (Op. br. 451) od i 9. aprila), Osmi brigada u noći između 20/21. aprila i po drugi put prelazi Voćinsku reku i u nezadrživom naletu goni neprijatelja pravcem: Dobrović—Stari i Novi Miljevci—D. Bukovica—G. Viljevo—Medinci. Siloviti napad brigada 51. divizije neprijatelj je za kraće vreme uspeo da zaustavi samo na potoku Čađavica. Nešto žešći otpor neprijatelj je dao kod Gornjeg Miholjca, ali je posle forsiranja Čađaviće od strane Sedme vojvođanske brigade ponovo došlo do gonjenja sve do linije: Novaki—Berek—Orešac—Naudovac. U ovim borbama Brigada je imala 11 poginulih, 9 nestalih i 35 ranjenih boraca i rukovodilaca.²²

²² Arhiv VII, k. 1396, reg. br. 26—6; k. 1396, reg. br. 3—1/1; k. 1402, reg. br. 35—38; S. Savić, *Treća armija*, 283; N. Božić, *Sedma vojvođanska*, Bgd. 1984, 366.

U Žiroslavlju, 22/23. aprila Osma brigada smenuje na položaju Sedmu vojvođansku brigadu, koja prelazi u rezervu Divizije.

Treći bataljon preuzima položaj od komunikacije Cabuna —Suhopolje pa preko Jugovog polja do kote 111 (zap. od Žiroslavlja). Drugi bataljon je od kote 111 preko šume Orošačka dala do kote 109 (ist. od Orešca), dok je 1. bataljon u rezervi Brigade. U toku noći neprijatelj je izveo protivnapade na odseku Dvanaeste brigade, severno od Orašca, ali je bio odbijen. Na sektoru Osme brigade vode se borbe lokalnog karaktera. U 17 časova Brigada prelazi u napad i u snažnom jurišu zauzima jaka neprijateljska uporišta Orešac i Naudovac, a zatim preuzima gonjenje i oslobođa sela: Kapan, Novo Obilićevo, Mitrovica, Hadžićevo, Gradina i Baćevac.

U Baćevcu je, predvodeći svoje »jurišnike«, hrabro poginuo Ignjat Milutinović Kurjak, neustrašivi komandir automatičara i zamenik komandanta bataljona. Dva dana pre njega u jurišu na Naudovac poginula je isto tako veoma hrabra i u Brigadi popularna Angelina Jovanović Gina, pomoćnik komesara čete. Bili su iz dva susedna mesta u Sremu — Iriga i Ledinaca, zajedno su se borili u Fruškogorskom odredu i zajedno su poginuli u susednim selima Slavonije...

Sledeća dva dana Sedma i Osma vojvođanska brigada dobile su zadatak da razbiju neprijateljsku odbranu na liniji Lukački Budrovac—Kanal Brana kiselica i produžujući napreci presek komunikaciju Virovitica—Barč i Virovitca—Pitomača. Na taj način trebalo je razbiti spoljnju odbranu i izvršiti zaočruženje Virovitice sa severa i severozapada i time omogućiti 16. i 36. diviziji da oslobole ovaj veliki saobraćajni i političko-ekonomski centar Podravine.

U prvom naletu, koji je otpočeo 24. aprila u 19,15 časova, Osma brigada je uspela da probije neprijateljsku odbranu, preseče železničku komunikaciju Virovitica—Barč i napadne utvrđena mesta Brezik i Lukač, ali je pred zorou usled velikog pritiska neprijatelja bila prinuđena da se povuče na svoje polazne položaje.

U toku narednog dana Brigada uspeva da poboljša svoje položaje i da osvoji nešto novog terena. U 19,15 časova, posle snažne artiljerijske pripreme, ponovljen je napad na Viroviticu. U veoma snažnom jurišu naših bataljona zauzeli su Lu-

kač i Brezik a odmah zatim i Petrovac, severno predgrađe Virovitice. Sedma brigada takođe preseca komunikaciju Virovitica—Barč i produžava gonjenje prema Turanovcu i Bušetini. U međuvremenu i Šesta vojvodanska brigada zauzima Novi Rezovac i time otvara put svojoj Diviziji za Viroviticu, koja je konačno oslobođena 26. aprila u 21 čas.²¹

Pošto je ostavila jedan bataljon za obezbeđenje svog levog boka i blokadu Virovitice sa severa, Osma brigada preduzima gonjenje u pravcu Lozan—Rogovac—St. Gradac. Kod Lozana i Rogovca, na cesti Virovitica—Pitomača, Brigada nailazi na nove neprijateljske odbrambene položaje koji se u dubini oslanjaju na brdovito i manevarsko zemljiste: Vinogradci—Peskne—Klisa—Babino Brdo. Nekoliko pokušaja da se neprijatelj protera sa svojih položaja u toku dana završili su se neuspehom. Neprijatelj se žilavo brani iz svake kuće i rovova ispred sela Lozan i Stari Gradac. Sa položaja na desnoj obali potoka Lendave u toku noći 26/27. aprila u sadejstvu sa Šestom vojvodanskom brigadom i delovima 32. divizije Brigada je uspela da probije neprijateljske položaje kod Lozana i zauzme kotu 130, (1 km zapadno od Lozana) gde se nalazilo težište neprijateljske odbrane. Odmah posle zauzimanja ovog značajnog taktičkog položaja, po naređenju Štaba Divizije Osma brigada je smenjena od strane Dvanaeste vojvođanske brigade i stavljena u divizijsku rezervu. U borbama za oslobođenje Virovitice Brigada je imala 20 poginulih, 45 ranjenih i 10 nestalih boraca. Među poginulima bili su i komandant Brigade Svetislav Veličkov Cveta i Bogdan Stojaković Crni Đorđe, koji je u međuvremenu postao načelnik Štaba Brigade. Tražiću pogibiju ovih zaista velikih i hrabrih rukovodilaca Osme vojvođanske, i ne samo Osme vojvođanske brigade, najbolje je opisao zamenik komesara Brigade Dušan Krajinović, koji je bio očeviđac njihove smrti. Donosimo ga u celini:

»Goneći neprijateljske snage, sve jedinice 51. divizije nastojale su da svoj zadatak obave što potpunije. Osećali smo da je fašistička zver na umoru i da su joj ovo poslednji trzaji. Dah bliske slobode cele naše zemlje svakog časa nas je sve više pokretao. Znali smo samo za reč Napred, Napred na zapad, sve dok ne očistimo i poslednju stopu naše napačene zemlje.

²¹ S. Savić, *Treća armija*, 289.

Bili smo pred Praznikom rada, 1. majem. Štab i Divizijski komitet Partije zakazali su takmičenje svih jedinica pod parolom — Ko će više oslobođiti gradova i sela! Ovu parolu smo svi oduševljeno prihvatili i išli iz juriša u juriš, goneći i uništavajući neprijatelja ispred sebe... U svakoj jedinici organizovani su aktivni koji su neprekidno podsećali na predstojeći praznik i takmičenje. Pisani su članci u zidnim novinama i isticane parole... Na svim zaprežnim kolima i vozilima nacrtane su crvene petokrake zvezde, na zidovima kuća u oslobođenim mestima borci su u prolazu ispisivali naše parole: Smrt fašizmu — Sloboda narodu! Živeo 1. maj!, Zivela nova Jugoslavija! i si...

Te noći, 25/26. aprila, Divizijski komitet Partije održao je sastanak na kojem je analizirao partijsko-politički rad u jedinicama. Odredio je naredne zadatke, između ostalih i borbeno takmičenje za Prvi maj. Sastanak je trajao gotovo cele noći i završio se negde oko 3 ujutro... U Štab Brigade vratio sam se negde oko 4 časa. Očekivali su me svi na okupu. Niko nije spavao, jer je Brigada već bila u pokretu i gonila neprijatelja. Nisam imao vremena da održim sastanak Brigadnog komiteta, već sam ukratko informisao Štab o zadacima koje nam je postavio Divizijski komitet. Posle toga nas je komandant Brigade Cveta Veličkov pozvao da uđem u auto. Bili smo raspoloženi. Automobilom je upravljao Cveta. Pored njega je seo komesar Brigade Miroslav Demirović Beli, a na zadnjim sedišta bili smo načelnik Štaba Brigade Bogdan Stojaković Đorđe i ja. Automobil je brzo prolazio kroz selo, jer je Cveta bio odličan vozač još od pre rata. U ratu se koristio svakom prilikom da provoza neki kamion, vozilo ili motocikl.

Polazili smo pored kolona naših jedinica, ostavljajući ih iza sebe. U jednom momentu rekao sam Cveti da je nezgodno da mi kao Štab Brigade idemo u prethodnici a da su naše jedinice iza nas. Cveta se samo nasmešio i produžio dalje. Posle desetak minuta ponovio sam slično upozorenje, ali mi je Cveta rekao tada da nemamo čega da se bojimo.

Teren prema selu Stari Gradac bio je ravan i potpuno ne-pokriven. Svitalo je to kobno jutro 26. aprila, kojeg se, evo, toliko godina posle rata često prisećam. Cvetu nisam mogao nagovoriti da stanemo. Vuklo ga je nešto neodoljivo napred. Ni upozorenja ostalih članova Štaba nisu ništa pomogla. Na

moje poslednje upozorenje, kada sam ljutilo rekao da ne idemo dalje, odgovorio mi je: »Zašto se ti, Dule, jutros bojiš, kad se nikad nisi bojao neprijatelja?«...

Prilazimo Starom Gradcu sve bliže. Već se i sasvim razdaniло. Na oko 300 metara pred selom ugledali smo veliki broj vojnika kako se užurbano ukopavaju. Ispred seoskih kuća, naspram druma, postavljeni su mitraljeze i minobacače. Za trenutak Cveta je usporio automobil. Svi smo se trgli pitajući se čija je to vojska.

— Pa to su Nemci, Cveto! — viknuo sam.

Još neko je prepostavio da je to nemačka vojska, koja se posle povlačenja ispred naših jedinica ponovo ukopava. Cvetka se, međutim, nije dao. Izrekao je tada svoju poslednju rečenicu:

— Ma hajte, kakvi Nemci. To su naši, Sedma vojvođanska, zar ne vidite da imaju različite uniforme, i sive i zelene!

U tom trenutku automobil je već prišao na stotinak metara od neprijateljskih vojnika. Na našu nesreću, dan ranije, naši štapski kuriri, iz želje da ukrase komandantov automobil, isertali su na njemu crvene petokrake zvezde, što ga je činilo jako upadljivim.

Prišavši već sasvim blizu, svi smo shvatili da smo naletni na neprijateljske položaje. Bez reči Cveta je zaustavio kola. Poskakali smo napolje. Istog trenutka začuli smo glasove: »Hvataj ih žive!« Okrenuvši se, spazio sam rulju ustaša i Nemaca kako kao pobesnele zveri trče za nama i urlaju. Pucali smo na njih iz pištolja povlačeći se kanalom pored druma. Pre nego što sam skočio u kanal, meci su mi izbuhli šinjel na nekoliko mesta. Ispod nogu prštalo mi je kamenje. Svakoga trenutka očekivao sam smrt. Ali ona me je još jednom mimošla. Uskočivši u kanal, potrčao sam za ostalima. Posle 30—40 metara naišao sam na ubijenog Cvetu. Presekao ga je mitraljeski rafal. Na tridesetak metara iza Cvete pao je i Đorde, takode sasećen mitraljeskim rafalom... Ja i Beli smo potrčali dalje. Na našu sreću, kanal je ovde bio obastao u žbunje i to nas je spasio... «"

Vest o pogibiji komandanta i načelnika Štaba Osme vojvođanske brigade munjevito je obišla bojište i bolno odjek-

²⁴ D. Krajinović, nav. delo, 162.

nula u jedinicama 51. divizije. Jer, Cvetu su dobro poznavali ne samo u Osmoj i Dvanaestoj brigadi, gde je dugo bio zamenik komandanta, nego i svi stariji borci i rukovodnici vojvođanskih jedinica koji su sa njim ratovah još u istočnoj Bosni, po Sremu i u bačko-baranjskim odredima. Svugde se isticao nesebičnim žrtvovanjem, junaštvtom i pravilnim odnosom prema svojim drugovima i saradnicima. U trenutku pogibije imao je nepune 22 godine, ali i bogato ratno i komandantsko iskustvo za sobom. Otud je teško shvatiti ovaj previd i lakomisleni postupak jednog iskusnog ratnika i komandanta relativno visokog štaba, koji uprkos izričitim upozorenja svojih saradnika preduzima ovako drsko izviđanje, u običnom putničkom automobilu bez i najminimalnijeg pešadijskog naoružanja, zaštite i pratnje.²⁵

Najstariji među njima bio je Bogdan Stojaković ili Crni Đorđe, kako su ga prozvali još u Bačko-baranjskom odredu zbog njegove crne puti, atletske grade, gustih obrva, oštrog pogleda, srčanosti i hrabrosti u borbi, zbog čega je podsećao na legendarni lik iz prvog srpskog ustanka. Roden 1917. godine u Bačkoj Palanci, Đorđe je bio ne samo jedan od najstarijih oficira u Brigadi, nego i vojnički najobrazovaniji. Bio je artiljerijski poručnik bivše jugoslovenske vojske, pa mu kao »profesionalnom artiljercu« pripada zasluga što je Osma brigada za sve vreme rata imala svoju sopstvenu prateću artiljeriju, svoj artiljerijski divizion, koji je ponekad, mimo svih formacija, imao i po 50 artiljerijskih i minobacačkih cevi u svom sastavu. Međutim, i Đorđe je, baš kao i njegov zemljak Cveta (Svetislav Veličkov je rođen 1923. g. u Žablju), uživao u ovakvim »izletima« i »treniranju neravak« i često je još kao komandanat artiljerijskog diviziona nalazio razloga da se lično nađe

²⁵ Po izjavi Aleksandra Čavića Alojza, pomoćnika komesara 2. bataljona, Cveta je toga puta prošao kroz streljački stroj njegovog bataljona. Oni su takođe skrenuli pažnju da ispred njih više nema naših jedinica, ali se Cveta na to nije osvrtao. Đorđe Radosavljević Milnar, obaveštajni oficir VII vojvođanske brigade, tvrdi da je on bio poslednji sa svojih desetaka izviđača kod kojih se Cveta zaustavio sa automobilom neposredno pred pogibiju. On mu je takođe skrenuo pažnju da su pred njima fašisti, ali je Cveta ipak produžio napred. Ubrzo je i on sa svojim izviđačima morao da se povlači sa preživelim komesarom Demirovićem i njegovim zamenikom Krajinovićem.

)ored komandira pešadijskih četa u jurišima ili pored svojih topova i bacača u prvoj liniji odbrane. U tom pogledu, potpuno sličan njima bio je i novi komesar Brigade Miroslav Demirović Beli, 23-godišnji srednjoškolac iz Beograda. Sa Đordjem i Cvetom se poznavao još iz Prvog sremskog, odnosno iz Bačko-baranjskog odreda, kada su posle njegovog razbijanja 1943. godine zajedno preplivali Dunav ispráčeni kuršumima mađarskih fašista. Ovde su se ponovo našli zajedno u jednom istom štabu. Neprijatelj je bežao iz naše zemlje, baš kao teško ranjena zver kojoj je još trebalo zadati poslednji udarac. Pošli su za njim da bi ga stigli i zadali taj udarac. Izgubili su iz vida samo jednu stvar — da je ranjena zver najopasnija na izdisaju i da joj treba i tada oprezno prilaziti..

Oslobodenje Varaždina

Posle zauzimanja sela Lozana i kote 130 (1 km zapadno od komunikacije Virovitica—Pitomača), u noći izmedu 26/27. aprila izvršena je smena bataljona Osme brigade od strane Dvanaeste vojvodanske brigade. Osma brigada ostala je u divizijskoj rezervi narednih nekoliko dana. Izvršena je popuna i sredivanje jedinica. Novi komandant Brigade postao je major Gligorije Opačić Gliša, koji se dотле nalazio na dužnosti zamjenika komandanta Druge vojvodanske brigade. Sa tromesečnog partijskog kursa vratio se i prvi politički komesar Brigade Vladimir Branković Gadža, koji je zamenio ranjenog Demirovića a kraće vreme obavljao je ujedno i dužnost zamjenika komesara i partijskog rukovodioца.

Neprijatelj se vrlo žilavo brani na položajima kod Starog Gradca. Puna tri dana bilo je potrebno bataljonima Sedme vojvodanske brigade da probiju njegovu odbranu. Tek 29. aprila u 21,45, posle ogorčenih juriša i protivjuriša u kojima je Sedma brigada imala 60 boraca izbačenih iz stroja, zauzeto

²⁶ Po kazivanju Mite Bugarskog, Čerkezi su pronašli još živog Bogdana Stojkovića i strahovito ga izmrcvarili. Na čelu su mu izrezali petokraku zvezdu. Kod Dobrovića, u šumi Petrovac, borci III vojvodanske brigade pronašli su 42 poubijana borca III i VIII vojvodanske brigade koje su Čerkezi ranjene zarobili i strahovito izmasakrivali (R. Panić, nav. delo, 443).

je ovo uporište i preduzeto novo gonjenje u kojem su jedinice 51. divizije oslobodile Pitomaču, Kladare, Dinjevac, Prugovac, Kloštar, Sirovu Katelinu i Kalinovac.

Pravcem od Rogovca do Kalinovca, 1. maja u 9 časova izvršila je pokret i Osma brigada i u 17 časova smenila Dvanaestu vojvodansku brigadu na sledećim položajima: 2. bataljon od kote 129 do kote 125, jedna četa 3. bataljona postavila se udesno od 2. bataljona, ali je u toku noći na ovom pravcu angažovan i ceo 3. bataljо da bi se obezbedio desni bok Brigade i pomoglo desnom susedu, 13. puku 11. bugarske divizije. Bio je to prvi slučaj od početka naše ofanzive da je Osma brigada za svog desnog suseda dobila bugarski puk koji je od D. Miholjca pa do Legrada, više iz političkih nego iz vojnih razloga, sadejstvovao 3. armiji, nastupajući isključivo uz desnu obalu Drave. Ratujući bez velikog borbenog poleta i naviknute da svaki napad izvode posle duže pripreme, posebno artiljerijske, bugarske jedinice su redovno zaostajale i sporije napredovale, pa su im naše jedinice stalno pomagale, zalamale svojim desnim krilima i time gubile u tempu svoga napredovanja i gonjenja neprijatelja. Tako je bilo i ovoga puta:

»Jedinice bugarske vojske znatno su zaostale te je desno naše krilo otkriveno, što u mnogome usporava napredovanje... Ova granica se nije mogla slediti, te su jedinice Osme brigade u svom napredovanju, zbog sporog rada Bugara morala se širiti u desno do same reke Drave...«²⁷

²⁷ Operativni dnevnik 51. divizije za dan 1. V 1945. (Arhiv VII, k. 1396, reg. br. 26—6); AVII, k. 1402, reg. br. 35). Na početku ofanzive, u prvo vreme pored desne obale Drave dejstvovao je 29. puk 11. bugarske divizije. Tu svoju »pomoć« NOVJ koju je bugarska komanda tada sama ponudila, posle rata njihovi istoričari su nekoraktno preveličavali i prikazali maltene kao »bitan doprinos« oslobođenju naše zemlje. Tako npr., G. Ginečev u svojoj monografiji o 1. bug. armiji tvrdi da su ova dva puka do kraja aprila oslobodila 66 naseljenih mesta, 2.500 km² naše teritorije da su oslobodili D. Miholjac, Cadavici, Pitomaču (!), da su kod N. Marofa 2 dana »čekali da se naše jedinice izravnaju sa njihovim pukom (?), da je 1. bug. armija oslobodila Varaždin, Ptuj, Maribor itd. Oni su čak zabeležili svaku ampulu i litru seruma koju je njihov Crveni krst uputio našem za vreme rata, zaboravljujući pri tome da zabeleže i šta je njihova vojska počinila u našim krajevima kao okupator!

Umesto da sa položaja Kapetanske livade i kanala čivicevac zapadno od Kalinovca, zajedno sa svojim levim susedom Sedmom vojvodanskom brigadom usredsredi svoje snage na Đurđevac, Osma brigada je bila prinuđena da se stalno širi na sever, da proteruje neprijatelja iz naselja Severovac, Grkina, Medvedička, Mekiš, Šinkova Gat. Neprijatelj se brani ogorčeno i tek 2. maja u 22 časa našim brigadama polazi za rukom da probiju neprijateljsku odbranu kod Đurđevca i potisnu neprijatelja na novu odbrambenu liniju kod Podravskog Novog Grada.

U dvodnevnim borbama Osma brigada imala je 14 poginulih i 45 ranjenih boraca. Mnogo teži udarac naneo je podmukli neprijatelj našoj divizijskoj bolnici, koja se odmah posle oslobođenja Đurđevca smestila u ovom selu. O toj podloj ustaškoj diverziji svoje sećanje pod naslovom *Oglašen mrtvim još i danas živi* objavio je borac Antun Bašić Palković, danas inženjer u Subotici. On je izvlačeći svog 18-tog ranjenika kod Dobrovića bio i sam lakše ranjen. Posle uspešne hirurške intervencije u Osijeku on se već posle nekoliko dana nalazio na povratku za svoju jedinicu.

»... U nedavno oslobođenom Đurđevcu smestiše bolnicu lakših i težih ranjenika. U bivšoj školskoj zgradi lakši ranjenici. Briga o njima je nesebična. Svim silama se nastoji da im se bolovi ublaže. Svako u sebi gaji nadu da će uskoro biti zdrav.

I ja se na prolazu nađoh u toj privremenoj bolnici, gde me lekari usled komplikacija na rani zadržaše nekoliko dana. Tu sam se sreo sa mnogim poznanicima koje je zadesila ista sudbina. Tu sam našao i Ivu, mog starog prijatelja. On je bio smešten u jednoj izdvojenoj kući, pa me je pozvao da poslednju noć, pred moj odlazak, prespvamo zajedno u njegovoj bazi. Kolebao sam se jedno vreme zbog naredenja komesara da se ne udaljavamo iz bolnice. Ipak, prevladala je obostrana želja i tako smo stisnuti jedan pored drugog zaspali negde oko pola noći.

Pred zoru, u neko vreme, strahovita eksplozija prołomila se selom. Srča polupanih okana prosu se na sve strane, vrata se pootvaraše. U praskozorje ugledasmo visoki stub prašnine i začusmo bolne jauke. Prostruјa glas da su školsku zgradu (bolnicu) prikrivene ustaše digne u zrak zajedno sa ranjenicima. Mnogi od njih, koji su tako žarko želeli i već bili na putu ozdravljenja, ostadoše zauvek u ruševinama...

Rat je bio završen... i poslednjih dana maja nađoh se na dužnosti pisara u štabu bataljona. U ruke dobili spisak imena boraca koji su poginuli od zločinačkog akta prikrivenih ustaša u Đurđevcu. Pod rednim brojem 4 pročitah i svoje ime. Žmarci me prodoše čitavim telom, oči mi se napuniše suzama, a usta se nehotice razvukoše u osmeh srećnika. Mene, Antuna Bašića Palkovića, borce 2. bataljona Osme vojvodanske brigade oglašavaju poginulim i u zajedničku grobnicu u crkvenoj porti u Đurđevcu sahranjenim a, evo, ja to čitam i sam sebi ne vcrujem.. „²⁸

— Bio je to stravičan prizor i jedan od poslednjih ratnih zločina ustaških zlikovaca. Koliko se ja sećam, iz školskih ruševina izvukli smo 42 leša naših ranjenika i sahranili ih u crkvenoj porti — tvrdi Anka Đurđević, rođ. Krajinović, koja se tu nalazila kao bolničarka. — Bili su to sve mladi borci, već skoro prezdraveli, koji su za koji dan trebali da se vrate u jedinicu. Među njima se nalazio i Isa Rašeta, moj rodak iz Žednika...

Pošto konstataje da su jedinice naše armije razbile neprijateljsku odbranu na celom frontu, vrhovni komandant JNA maršal Tito postavio je novi zadatak našim armijama, koji je komandant 51. divizije doslovce preneo u svojoj zapovesti br. 523 od 1. maja 1945: »*Dalje munjevito prodiranje i nastupanje ka Zagrebu nastaviti takvom brzinom da se neprijatelju ne dozvoli više obrazovanje ma kakve linije, svaki neprijateljski pokušaj u tom smislu skršiti po svaku cenu.*“^a

Nakon toga naše jedinice prosto kidišu na neprijatelja, ne dozvoljavaju mu da se »odlepí« od naših gonećih kolona, »jašu na ledima« njegovih zaštitnica i preduzimaju napade na njegove odbrambene linije odmah iz pokreta. Tamo gde se neprijatelj jače utvrdio, traže se meduprostori za obilazak, ostavljaju manji delovi za blokiranje i uništenje okruženog neprijatelja, dok ostali produžuju nezadrživo napred, ostavljajući za sobom nove kilometre i oslobođena mesta naše zemlje.

Da bi se što brže privukli pozadinski ešeloni, bojne i trupne komore, a posebno artiljerija i municiska komora, načelnik inženjerije Divizije dobija zadatak da objedini rad svih brigadnih inženjeraca, koji su dobili glavni zadatak da što pre osposebe komunikaciju Virovitica—Kloštar—Koprivnica. U

²⁸ Biltén VIII brigade, br. 6/74, str. 60.

^a Arhiv VII, k. 1401, br. 6—7.

svom povlačenju neprijatelj je rušio sve za sobom. Rušenjem mostova i miniranjem komunikacija on je pokušavao da zadrži naše napredovanje. Rad naših inženjeraca u tim danima bio je za svaku pohvalu. Da bi otkrili, obeleželi ili napravili prolaze kroz minska polja, pioniri su se kretali sa našim prethodnicima, prednjim odredima, izviđačima. Da bi sprečili rušenje već miniranih mostova, često su i sami prihvatali borbu, skidali sa njih detonatore i eksploziv pod vatrom neprijateljskih zaštitnica. U toku samo jednog dana pionirska četa Brigade znala je da popravi i osposobi i po pet mostova na drugovima Podравine.

»... Čim se ispred nas začuje detonacija, odmah svaki od nas pionira postavi pitanje: Šta je sada neprijatelj uništio?«

Pionirski izviđači odmah kreću u pravcu detonacije i ubrzano izveštavaju da je opet porušen jedan most. Istovremeno oni izvidaju porušenu prepreku, šta je ostalo od ranijeg mosta i kakav je materijal potreban za njegovu popravku. O tome izveštavaju svoju pretpostavljenu komandu. Nakon toga produžavaju napred izviđajući stanje ostalih mostova.

Po prijemu izveštaja, komanda pionirske čete odmah šalje tamo pionire, koji sa sobom vuku već pripremljeni materijal. Nakon samo tridesetak minuta udarničkog i dobro uvežbanog rada, u kojem svako radi svoj posao, most dug osam metara je popravljen. Drugi most, dug šest metara, bio je potpuno porušen, ali je napravljen za samo jedan sat i trideset minuta. Treći most, dug dvanaest metara, takođe potpuno porušen-završen je za dva sata. Četvrti, dug šest metara, popravljen je za sat i trideset minuta. Peti porušeni most bio je dug 18 metara, popravljen je za dva sata i trideset minuta.

Sve ovo za samo jedan dan... Preko njih su odmah prelazili pešadija, artiljerija, komora i naši tenkovi, goneći neprijatelja.³⁰

U toku borbi za sela Molve i Virje, 3. maja iz štaba 3. armije Štabu 51. divizije, a odmah zatim i štabovima brigada, upućena je depeša sledeće sadržine:

»Crvena armija potpuno ovladala Berlinom. Povodom tog istorijskog događaja održite u svim jedinicama i sa narodom

³⁰ Nikola Božić, *Sećanja boraca VII vojvodanske brigade*, Novi Sad 1976, 471.

mitinge. Neka ta pobeda herojske Crvene armije još više podstakne borce i rukovodioce u najbržem i nezadrživom naletu na Zagrebiza konačno oslobođenje naše domovine. Preduzmite sve mjere preko zarobljenika i na druge načine da neprijateljski vojnici budu obavešteni o tim i ostalim važnijim dogadajima.³¹

Ova vest osokolila je naše borce i podstakla ih na još veća naprezanja i požrtvovanja u gonjenju neprijatelja koji se još grčevito borio. Za starije borce, rukovodioce, koji su već više godina ratovali. Berlin je predstavljao oličenje najvećeg zla, »zločinačku jazbinu hitlerovaca«, »fašistički brlog« i sli. Parola »Na Berlin!«, koju smo još za vreme batinske bitke mogli pročitati na tenkovima i cevima svakog sovjetskog topa, kao da je odjednom prestala biti aktuelna jer je ulaskom Rusa u Berlin, izgleda, postignut glavni cilj rata. Ipak, na konačno uništenje fašizma moraće se još malo pričekati i dati nove žrtve.

Po ovladavanju selima Virje i Molve, ujutru 4. maja, preduzeto je gonjenje u dve bataljonske nastupne kolone: 1. bataljon pravcem: Virje—Podravski Novi Grad—Bregi držeći levo vezu sa delovima Sedme vojvođanske brigade. Treći bataljon nastupao je pravcem Molve—Hlebine—Sigetec, hvatajući u desno vezu sa bugarskim jedinicama. Neposredno ispred Koprivnice i na komunikaciji Koprivnica—Peteranec—Đekenješ (Madarška) neprijatelju je pošlo za rukom da privremeno zaustavi naše napredovanje zahvatajući dobro pripremljenim položajima i otkrivenom zemljишtu. »I ovoga puta morale su jedinice naše Divizije širiti se do same reke Drave zbog neaktivnosti i sporosti u radu bugarskih jedinica — kaže se u Operativnom dnevniku Štaba 51. divizije za 4. maj 1945.

U toku ovog dana i naredne noći, ni posle upornog nastojanja i gubitaka od 15 poginulih, 29 ranjenih i 12 nestalih, naše jedinice nisu uspele da probiju ovu liniju. Narednog dana Štab Divizije uvodi na levom krilu i Dvanaestu vojvođansku brigadu, koja kod Starog Grada preseca komunikaciju Koprivnica—Križevci i zaobilazi Koprivnicu sa juga. Tako je posle ogorčene borbe 5. maja u 20 časova zauzeta i Koprivnica. Napad 3. bataljona Osme brigade podržao je i jedan naš tenk, ali bez naročitog uspeha. Tek u 21 čas neprijatelj je potisnut

³¹ Knjiga depeša 51. divizije, AVII, k. 295, reg. br. 5/1.

sa svih položaja pa je Brigada nastavila gonjenje, i to: 2. bataljon pravcem Peteranec—Pustakovac—Koledinac—Antolovec—Županec—Novo Selo. Ulevo od njega kretao se 1. bataljon pravcem Herešin—Tvornica Dadnica—Ivanec—Gorica—Martinić—Sv. Petar—Apatija—Slokovec—Sigetec.

U toku 6. maja neprijatelj je pokušao da zaustavi napredovanje Osme brigade severno od Ludbrega osloncem na reku Bednju i potok Plitvica, ali je 2. bataljon u žestokom naletu uspeo da forsira Bednju i zauzme sela: Kapelu, Dobovicu, Sesvete i Strugu. Kod sela Karloveca neprijatelj za kratko uspeva da zadrži nastupanje 2. bataljona, ali je u međuvremenu i 1. bataljon uspeo da savlada reku Bednju i zauzme selo Selnik, odakle su oba bataljona dobila naređenje za opšte nastupanje prema Varaždinu, pošto su prethodno zajedno sa Dvanaestom brigadom zauzeli Ludbreg.

I ovoga puta Brigada je obrazovala dve paralelne nastupne bataljonske kolone zahvativši pred sobom ceo prostor između Drave i železničke komunikacije Ludbreg—Varaždin. Desna nastupna kolona koju je sačinjavao 2. bataljon gonila je neprijatelja pravcem: Luka—Hrženica—Hrastovljani—čičkovina—Zamlaka—Štefanec—Žabnik. Prvi bataljon u levoj nastupnoj koloni oslobođao je sela: Poljanec, Križovljani, Martijanec, Vrbanovec, Novakovec—Zbelava. Na liniji Mnaji—Trnovec—Kućan neprijatelj je pružio poslednji otpor, ali je 7. maja u 19. časova posle silovitog napada Osme i Dvanaeste brigade bio prisiljen na povlačenje. U 21,30 časova naše jedinice ušle su u Varaždin. Po zauzimanju ovog najvećeg grada severne Hrvatske, naši bataljoni bez zadržavanja produžavaju gonjenje neprijatelja na zapad i nailaze na jači otpor njegovih zaštitnika na liniji: Petrijanec—Nova Vas—Sijanec. Tu dobijaju zapovest Štaba Divizije da energično produže napred prema Ptiju.

— Sa komandantom 1. bataljona Acom Opojlevićem ušao sam u Varaždin — priča Jovan Stojinov, komesar čete. — Sem jedne žene koja nas je ponudila rakijom, po ulicama nije bilo naroda. Tek u centru počeli su da pristižu sa svih strana i raduju se oslobođenju. Tu nas je sačekao i jedan domobranski general. Poveo nas je da nam preda vojne magacine koji su bili puni hrane i intendantske opreme. Aca je odmah poslao po intendantu Vlajku i obezbedio preuzete magacine a generala poslao u Štab Brigade.

Po sećanju Pere Mamužića, koji se sa svojim odeljenjem lakih minobacača 50 mm podržavao 3. četu 2. bataljona u borbama za Varaždin koje su bile naročito oštре na prilazima grada, predao se i jedan domobranski oficir sa dve satnije (čete) domobrana...

Ptuj, Maribor, Dravograd

Sa položaja Graberje (k. 181) ispred s. Majerje—Baruta do puta Vidovec—Varaždin, 8. maja u 13 časova jedinice Osme i Dvanaeste brigade preduzimaju napad i posle kraće borbe razbijaju neprijateljske zaštitničke položaje i preduzimaju zajedničko gonjenje prema Ptiju (u 18 časova 2. bataljon je zauzeo veliko naseljeno mesto Petrijanec a 3. bataljon s. Nova Ves). U glavnoj nastupno, "koloni na čelu sa 2. bataljonom kreću se i 1. bataljon i ostali delovi Brigade pravcem: Petrijanec—G. Vratno—Brezje—Vel. Vrh—Dravec—Pobrežje—Ptuj. Treći bataljon kreće se u levoj bočnoj koloni pravcem: Marčan—Vinica—Krizovljian Breg—Lovrecan Breg (k. 313)—k. 207—Belski Vrh—k. 260—Savić—Sp. Pristava—Tržec—Draženci—Hajdina—Ptuj. Nenaviknutim na brdsko-planinski teren, borcima Osme vojvodanske brigade ova deonica marša prema Sloveniji bila Jfi poteška. Posebno borcima 3. bataljona, koji su se kretali skoro besputnim terenima onda neočekivano našli na jaku neprijateljsku kolonu koja se putem od Jazbine povlačila prema Austriji. U oštom i dramatičnom sukobu jedna četa ovog bataljona bila je prinuđena da »forsirano« prelazi Dravu. O tome je ostala jedna zabeleška 2. Jankovića i J. Zajca pa je donosimo u nešto skraćenom tekstu:

»Treći bataljon Osme vojvodanske brigade maršovao je 9. maja putem Varaždin—Ptuj—Maribor. Od mosta na Dravi kod sela Dolane dve čete su krenule prekim putem preko planine. Kada smo stigli do sela Taina i Dravec, koja se nalaze oko 10 km nizvodno od Ptija, sa grebena na kome smo se nalazili primetili smo kako se drumom ispod nas kreće kolona neke vojske. Dvogledom smo utvrđili da se radi o neprijatelju i odmah otvorili vatru iz nekoliko mitraljeza. Kolona se kretala drumom koji vodi od Jazbine prema Ptiju i sada kod sela Taina i Dravec došlo je do iznenadne borbe. Otvorila se žestoka paljba sa obe strane. Jedna naša četa dobila je zadatak da

se odmah spusti sa grebena u dolinu Drave kod sela Draveca i da preseče put neprijateljskoj koloni koja se povlačila prema Austriji.

Čim se četa spustila u dolinu, na nju je otvorena jaka vatrica sa druma, tako da se nismo mogli izvući na drum. Izviđači su utvrdili da se na drumu nalazi velika kolona neprijateljske pešadije, komore i tenkova. Sa svih strana su zviždali meci oko glava, topovi sa tenkova otvorili su istovremeno vatru i na našu četu koja je ostala na grebenu. Ocenivši da nas je malo i da nemamo teško naoružanje, neprijateljski streljački stroj je krenuo prema nama. U našoj blizini buknule su dve kuće pogodene zapaljivim granatama.

Pucnjava nije prestajala. Bilo je dosta ranjenih i mrtvih sa obe strane, ali neprijatelj je bio nadmoćniji i sve se više približavao. Četa koja se nalazila na grebenu moralala se povući usled jakog neprijateljskog pritiska a mi smo ostali odsečeni u dolini. Tu je bio čitav splet kanala i rukavaca i preko njih izvestan broj mostića. Pošto je potisnuo našu četu na grebenu, neprijatelj je prešao u napad protiv nas u dolini. Nije nam preostalo ništa drugo nego da se što brže izvučemo iz mreže ovih kanala i odstupimo dolinom Drave.

Međutim, bilo je već kasno, jer su prvi koji su pokušali da pređu preko mostića bili obasuti mitraljeskim rafalima. Nije nam ostalo ništa drugo nego da preplivamo ili pregazimo ove kanale na nekom drugom mestu. Kanali su bili dosta duboki, pri dnu muljeviti, a obala strma i visoka. Sem toga, zbog gustog šiblja bilo je gotovo nemoguće kretanje uz obalu a neprijatelj nam je već bio za ledima. Čuli su se povici na ruskom i našem jeziku. Hteli su da nas zarobe žive. Odgovarali smo im mećima sve dok smo ih imali. Tada smo, gotovo slučajno otkrili neke čamce, poskakali u njih i prebacili se na drugu obalu Drave. Tako smo umorni i mokri do kože uspeli da se ponovo spojimo sa našim jedinicama koje su, saznavši za kapitulaciju, slavile dan pobede..

³² List *Narodni vojnik* od 12. V 1956.

Prema izveštaju Staba 3. bataljona od 11. V 1945 (Arhiv VII, k. 1402, reg. br. 1—4) naši gubici u ovoj borbi bili su 3 mrtva i 8 ranjenih, dok je neprijatelj imao 80 mrtvih i veći broj ranjenih. Zaplenjena su 3 mitraljeza. Sudeći po ovom izveštaju, 3. bataljon je posle kraće ali žestoke borbe na koti 211 kod sela Draveca uspeo da razbije ovu neprijateljsku kolonu.

Ubrzo zatim, ovim pravcem naišli su bataljoni Sedme vojvođanske brigade koji su kod Gradišća i Sv. Vida potpuno razbili neprijateljsku kolonu.³³ Njeni delovi su se u toku noći povukli na Ptujsku goru. Njihovo gonjenje od Ptuja preko Ptuj-ske gore i dalje u pravcu Pragerskog i SI. Bistrice preuzeli su bataljoni Osme brigade.

Ujutru 10. maja posle prelaska Ptujске gore formirane su tri goneće kolone koje su nastavile gonjenje sledećim pravcima: 2. bataljon — Sv. Lovreno—Mihovci—Pragersko. Treći bataljon: Jurevska Vas—Trnovec—SI. Bistrica i 1. bataljon: Breg—Pecke—Mostečna—Dolgi Vrh. Pošto je u prepodnevnim časovima neprijatelj potpuno razbijen i odbačen sa komunikacijama u planinski masiv zapadno od SI. Bistrice, po naređenju Štaba 51. divizije, Štab Osme brigade je prikupio svoje bataljone i još istog dana izvršio marš u Maribor, gde je razmestio svoje jedinice na odmor.

Konačno, mesec dana posle napornog i usiljenog nastup, nog marša, dugog više od 500 km, borci su mogli da odahnu. Svi su posle toliko teških okršaja, neprospavanih noći, strepnji i radosti zbog konačnog sloma fašizma želeli samo jedno — da se odmore na nekom pristojnom ležaju, opruže umorne noge pune plikova i sukrvice. Smeštena na desnoj obali Drave, Brigada je po zahtevu Okružnog komiteta KPJ u Mariboru preuzela na sebe obezbeđenje svih javnih objekata u gradu. Ovo se moralno učinili odmah da bi se sprečila pljačka i odvlačenje dobara od strane bugarskih jedinica koje su se napredujući kroz Mađarsku i Austriju našle i u ovim delovima naše zemlje.³⁴

Samo dve noći uspeli su naši borci da odspavaju na krevetima, da se okupaju i očiste od blata i prašine. Već 12. maja stigla je zapovest Štaba 51. divizije. Bila je kratka: »Što pre se prebaciti u Dravograd i sprečiti ustaške zločince sa Pavelićem na čelu da se preko mostova u Dravogradu probiju i izvuku preko granice«. Da bi se što pre prebacili u Dravograd, naredeno je da se svi borbeni delovi i najnužniji delovi trupne i bojne komore ukrcaju u voz. Po pristizanju u Dravograd, Osma brigada je dobila zadatak da se postavi na

³³ Nikola Božić, *Sedma vojvođanska brigada*, VIZ, Beograd 1984,³⁷³₁₄. Bili su to delovi 3. i 12. pešadijske divizije. Vidi: S. Savić, nav. delo, 458.

prostoru jugozapadno od Dravograda: k. 721—Farna Vas—Breznica Kovšak i da zajedno sa Sedmom i Šestom vojvodanskom brigadom zatvori sve izlaze koji sa juga vode prema Dravogradu i austrijskoj granici.³⁵

Ne gubeći vreme, uz svestranu pomoć gradskih organa vlasti i železničkih radnika koji su brzo sposobili nekoliko železničkih kompozicija, borbeni delovi Brigade krenuli su iz Maribora već u 12 časova. U 13,30 časova Osma brigada se iskrcala u Dravogradu. Za njom je odmah pristigla i Sedma vojvodanska. Pozadinski delovi i artiljerijski divizion upućeni su cestom prema Dravogradu.

Do ovako naglog prekida »mirnodopskog života« u Mariboru, tri dana posle objavljene kapitulacije Hitlerove Nemačke, došlo je po naređenju komandanta 3. armije generala Koste Nada. On je u toku 11. maja preko svojih obaveštajnih organa došao do značajnog ustaškog dokumenta u kojem Pavelić naređuje svim svojim jedinicama da se ni po koju cenu ne predaju »komunističkoj bandi«, već da se probiju u Austriju i predaju anglo-američkim jedinicama. Prema obaveštajnim podacima koje su prikupili načelnik Obaveštajnog odeljenja Aleksandar Bakić i 51. divizije kapetan Vasa Vesković, u koloni koja se od Celja preko Sloven Gradeca do Dravograda probija prema Austriji, nalazi se oko 30.000 ustaša i 20.000 Nemaca. Sa njima su i Pavelić i Vlatko Maček i ceo ustaški Generalstab, kao i opljačkano blago bivše NDH. (Brzo će se ispostaviti da je broj ustaša u ovim kolonama bio daleko veći). Pošto je njihovo čelo u tom trenutku izbjijalo na mostove kod Dravograda, trebalo je što hitnije posesti ove prelaze na Dravi i preseći im odstupnicu prema Austriji. Tamo je već upućena prethodnica 3. armije — Šesta vojvodanska brigada, koja je svojom odlučnom intervencijom uspela da onemogući pregovore ove kolone sa nekim jedinicama bugarske armije koje su takođe već stigle do Dravograda.

Ogorčene borbe za most kod Dravograda

— U Dravogradu smo zatekli Šestu vojvodansku brigadu
— iznosi svoja sećanja politički komesar Brigade Vladimir

³⁵ Zapovest Štaba 51. divizije, Op. br. 564 od 12. V 1945.

Branković Gadža. — Sa Štabom ove Brigade dogovorili smo se da njihove jedinice zaposednu jugoistočne padine Otiškog visa i time zatvore prilaz mostovima kod Dravograda od pravca Sloven Gradeca. Mi smo zaposeli odmah visove jugozapadno od Dravograda. Na bugarske jedinice koje su se nalazile u Dravogradu nismo se ni obazirali. Na putu ispred nas, sa pravca Celja i Sloven Gradeca, ugledali smo ogromnu kolonu, bolje reći gomilu ustaša, domobrana, tenkova, kamiona, zaprežnih kola.

Sioen Gradec je udaljen 12 kilometara od Dravograda, a put vodi dolinom Mislinje, koja se spaja sa rekom Mežom dva kilometra južno od ovog grada, gde je i raskrsnica puteva za Guštanj i Sloven Gradec. Sama dolina je neka vrsta kanjona, čije se strane na istok i zapad strmo uzdižu, ponegde i do 800 metara. Dolina je uska i gotovo ni na jednom mestu nije šira od 500 metara. Reka Mislinja je tipičan planinski potok i gotovo uvek gazna. Toga puta, njena dolina bila je kao šipak nabijena ogromnom gomilom ljudi, a bilo je tu i žena i dece. Neke su ustaše sa sobom poterali i silom, verovatno da Anglo-amerikancima prikažu kako je, eto, narod uz njih pa nije smeо da dočeka našu vojsku, jer se, tobož, platio naše odmazde. Računali su da će im to olakšati položaj prilikom predaje saveznicima. Kasnije smo tek saznali da se začelje ove kolone nalazilo daleko iza Sloven Gradeca potiskivano od jedinica naše 17. divizije.

Ovde se nalazila celokupna ustaško-domobranska vojska sa Generalštabom i visokim funkcionerima Pavelićeve vlade na čelu. Prema podacima koje smo kasnije prikupili, u ovoj grupaciji je bilo oko 130.000 ljudi. Naše brigade jedva da su imale nešto više od 6.000 boraca. Ustaše su hteli što kraćim putem preko granice, što dalje od zaslužene kazne. Neki su poveli porodice, jer nisu mogli da shvate da neko može postupati drugačije od njih. Nisu verovali da ćemo poštoveti nevinu decu, jer to oni nisu nikad činili.

Položaji naše Brigade protezali su se od sela Podklanec preko druma Dravograd—Guštanj (Ravne), zatim iznad sela Sent Janž—s. Skravnik do kote 403 kod sela Sveti Jeder. Štab Brigade se nalazio u grupi kuća južno od sela Podklanec. Bili smo skloni da poverujemo da se ustaše neće boriti. U prilog toga je išla i činjenica da nisu postavili nikakvo borbeno obez-

beđenje na visove ni sa jedne ni sa druge strane druma Dravograd—Sloven Gradec. Sa naših položaja se videlo sve što se događa u kotlini.

Levo od nas Šesta brigada posela je zapadne i južne kose Otiškog visa, čiji je najviši vrh podsećao na kupolu nekog dvorca. Sedma brigada zatvarala je komunikaciju Sloven Gradec—Guštanj i Guštanj—Dravograd i sa njom nismo imah neposrednu vezu na desnom krilu za razliku od Šeste brigade na levom krilu sa kojom smo imali i taktičku i vatrenu vezu.

Do pada mraka i u toku noći stalno su dolazile grupe nižih oficira, podoficira, pa i običnih vojnika tražeći nekakve pregovore. Interesovali su se kod naših komandi četa da li ćemo im dozvoliti da pređu u Austriju. Oni, verovatno manje krivi, hteli su da znaju šta će biti sa njima ako nam se predaju.

Objasnili smo našem starešinskom kadru kakav stav treba da zauzme i zabranili da se vode bilo kakvi pregovori. Neprijatelju treba jasno saopštiti: svima koji se predaju priзнаće se status ratnog zarobljenika, a odgovornost svakog od njih biće utvrđena pred nadležnim sudovima i da nikakvo suđenje na licu mesta nije dozvoljeno. To je, ipak, imalo određenih rezultata, jer su se manje grupe i pojedinci počeli krišom predavati.

I pored toga što su posednuti dominirajući visovi, naši položaju nisu bili naročito povoljni. Brigada je bila razvučena na više od 5 km, a tako tanak zastor je lako probiti. Zemljište ispred naših položaja bilo je pošumljeno, spušтало se u reku i omogućавало prikriven prilazak našim položajima.

Mirovanje je potrajalo do sledećeg dana, 13. maja do 11 časova. To stanje nam nije odgovaralo jer je u našim redovima raslo uverenje da do borbe neće ni doći, a vremena da se nešto izmeni i popravi u našem rasporedu nije bilo. Srećom, u međuvremenu su stigle Artiljerijska brigada naše Divizije i Dvanaesta vojvodanska brigada, koja je posela položaj iza naše Osme brigade kao divizijska rezerva. Pošto su ustaški komandanti odbili predaju, zahtevajući i dalje nesmetan prelazak preko mosta i kroz Dravograd, odakle ih je još samo 6 km delilo od austrijske granice, u 11 časova došlo je /otvaranje vatre, prvo artiljerijske a zatim i streljačke.

Položaj ustaške grupacije bio je skoro nemoguć. Verovatno su pretrpeli teške gubitke, jer u tako zgusnutoj koloni ni jedan metak nije mogao da promaši. Međutim, predveče i u toku noći 13/14. maja ustaše su izvršile protivnapad. Uprkos naših dominantnih položaja, usled svoje ogromne brojne nadmoćnosti uspeli su da potisnu i nas i Šestu brigadu do dravogradskog mosta, gde nas je prihvatile Dvanaesta vojvodanska brigada. Ustaše su jurišale u gomili, bez ikakvog poretku, ponegde nisu ni otvarali vatru ne obazirući se na našu, prelazeći preko mrtvih. Jedni su padali, a drugi su gazili preko njih i dalje jurišali. Naši borci su se hrabro tukli tog poslednjeg dana rata. Puškomitralscici nisu stizali da zamene usijane cevi. U toj borbi posebno se istakao komandir jedne čete 1. bataljona Radisav Slepčević Lektrika. Sa puškomitraljezom u rukama, na čelu svoje čete izvršio je nekoliko protivnapada i zaustavio opasan prodor neprijatelja.

Pritisnuti surovim autoritetom svojih starešina i sopstvenom krivicom, jer su se od svih neprijatelja ustaše najviše ogrešili o NOB, oni su sasvim opravdano strahovali od pada u naše ropstvo, i zato su tako bezglavo jurišali na naše položaje. Znajući da su desetak i više puta nadmoćniji, gubici u živoj sili za njih nisu, izgleda, imali značaja. To je bio poslednji očajnički napor da se pobegne od zasluzene kazne i dokaz njihove bezumnosti i upornosti.

U tom poslednjem okršaju poginuo nam je načelnik Štaba Brigade Dušan Radić, kapetan bivše jugoslovenske vojske. Bio je to vrlo sposoban oficir i pripadao je grupi koja se u zarobljeništvu opredelila za NOP. Među prvima se vratio iz Nemačke i odmah priključio našim jedinicama. U Osmu brigadu je došao iz Dvanaeste vojvodanske brigade, dvadesetak dana pre svoje pogibije.

Te noći su se sve naše jedinice, izuzev Sedme vojvodanske brigade, povukle u Dravograd, na levu obalu Drave. Jedan naš bataljon, koji je držao položaj iznad sela Sveti Jeder, ostao je odsečen, povukao se prema selu Prevalje i тамо priključio Sedmoj brigadi. Pošto nisu mogli preći Dravu kod Dravograda, oni su promenili pravac i krenuli drumom Ravne (Guštanj)—Prevalje—Poljana. Tako se sada na pravcu njihovog nadiranja našla još jedino Sedma vojvodanska brigada, koja je

u toku 14. maja uspešno usporavala njihovo nadiranje prema austrijskoj granici...³⁶

— Tu kod Dravograda neprijateljski napad se pretvorio u juriš očajnika, juriš onih koji nemaju šta da izgube i koji su bili rešeni radije da izginu nego da pređu u naše zarobljeništvo — tvrdi i Zorica Ibrovčić čičica. — Naši mitraljezi su prosto kosili njihove redove, ali su iza njih nailazili sledeći i gaceći preko svojih mrtvih i ranjenih produžavali napred. Za razliku od ranijih juriša, ovoga puta nisu ni mnogo pucah ni podvriskivali. Neki su išli samo sa kamama u rukama, zakravljenih očiju kao podivljale zveri. Čime su počeli da zabilaze naša krila i provlače se između naših četa i vodova, da ne bismo ostali okruženi, povlačili smo se sa kose na kosu, a zatim prema Dravi. Naša 1. četa 3. bataljona ostala je odsečena od svoga bataljona pa smo se priključili 2. bataljonu. zajedno smo branili most u Dravogradu. Ustaše i Čerkezi su ga u jednom trenutku skoro zauzeli, ali je Živko Sudarski, komandant, preduzeo odlučujući protivnapad i most je konačno ostao u našim rukama. Pretrpevši teške gubitke, ustaše su ubrzo morale da promene pravac kretanja i upute se prema Guštanju i Blajburgu...

— I u toj poslednjoj borbi u toku drugog svetskog rata, nismo mogli bez »kupanja« u Dravi — seća se Mika Esapović, komesar čete u 3. bataljonu. — Od svog prelaska iz Fruškogorskog odreda i formiranja Osme vojvodanske brigade, mi nikako nismo mogli da se oslobođimo velikih reka i kao da nam je bilo »suđeno« da se stalno vrtimo i borimo oko njihovih ledenih i dubokih, najzajašljivih tokova u kojima smo izgubili skoro isto toliko svojih drugova kao i od neprijateljskih kuršuma. Ceo borbeni put naše Brigade, a isto tako i cele naše Divizije, bio je vezan za neke mostove i mostobrane, za forsiranje i odbranu reke. Da smo bar bili neka specijalizovana, inženjerijsko-pontonjerijska jedinica, sastavljena od plivača i brodara, od ljudi »rođenih na vodi«, nego obična pešadijska i »prašinarska« brigada koja je imala taj peh da ne pređe ni deset kilometara čvrstog terena a da ne nađe na neku veću vodenu prepreku. Pa onda; gazi, plivaj ako znaš

³⁶ Iz sećanja V. Brankovića, *Bilten* VIII VUB, br. 7/75.

i »drž' se zubima za vетар«, što rekao moј drug Ljuba Radošević. Otud nije ni čudno ni slučajno što je naša 51. vojvodanska divizija, jedina u NOVJ, za batinsku bitku dobila počasno zvanje »dunavska« i time za sve ove svoje vodene muke dobila i neko priznanje.

Kada smo se posle oslobođenja Varaždina konačno odvojili od muljevite obale Drave i uputili u slovenačke planine, pomislili smo: »Evo nas najzad na suvom, daleko od Drave i Dunava!« Nismo prešli ni desetak kilometara prema Ptiju, kad ono opet — Drava pred nama! Na nesreću, čim smo izbili na Dravu, i Nemci su se stvorili na putu iznad nas i svud oko nas. Nije bilo drugog izbora nego u Dravu. Neki su se dokopali čamaca, neki su kroz vrbake i plićake došli do mostića a neki su se utopili kao, na primer, moј drug Nikola Petrović, delegat iz šišatovca kod Sremske Mitrovice. Toga dana nemачka je potpisala kapitulaciju.

Tako smo stigli i u Maribor. Radovali smo se završetku rata, ali nije nam, izgleda, bilo »suđeno« da ga tek tako završimo. Morali smo još jednom da zagazimo u Dravu i to u Dračogradu. Ovde je ona, doduše, bila neuporedivo manja, plića, sa šljunkovitim dnom i da nije bila bučna i plahovita, ne bi ni predstavljal neku ozbiljniju prepreku, bar za nas koji smo je dobro upoznali kod Barča i Osijeka. Za ustaše i Červeze ona je, izgleda, predstavljala daleko veću prepreku jer je bila žestoko branjena našom ubitačnom vatrom. Njihovi juristi završavali su se kod širokog kolskog mosta (železnički je bio srušen još ranije). Tu su bile najveće gomile njihovih leševa. Na drugim mestima nisu ni pokušavali da pređu Dravu. I pošto nisu uspeli kod mosta, okrenuli su prema Guštanju i Prevalju. Tamo su uputili prvo svoje tenkove i motorizaciju. Jedan od razloga što su odustali od daljih pokušaja da se probiju preko Dravograda jeste i saznanje da je most miniran i da ćemo ga braniti do poslednjeg metka. Na sreću nismo imali potrebe da aktiviramo mine pod mostom.

— Najteže je, izgleda, prošao naš 1. bataljon — evocira svoje uspomene Jelica Matić, tada referent saniteta ovog bataljona. — Mi smo se nalazili na desnom krilu, prema Sloven Gradecu i ustašama koji su bili bar tridesetak puta brojniji nije bilo teško da nas opkole i priđu nam sa svih strana. Ujut-

ru kad je svanulo, ustaše sve u gomilama sede na ivici šume, pokazuju rukama na naše mitraljeze i nešto živo komentarišu.

— Hej, ko je tamo? — pita komesar bataljona Branko Stefanović, Sremac iz Pavlovaca.

— Ustaše!... Hoćemo pregovore! Odi, odi, satniče, ne boj se!...

Branko se za trenutak koleba. Ovde je on najstariji rukovodilac u bataljonu. Aca je negde na levom krilu, Štab Brigade još dalje, na železničkoj stanici u Dravogradu. Savetujemo mu da ne ide, ili da pozove njihovog najstarijeg oficira. »Jes' pa da vide koliko nas je malo i da još bolje osmotre naše položaje. Bolje je da odem, da ih pokušam nagovoriti na predaju. Dobijemo u vremenu, a dotle će se vratiti i kurir iz štalba Brigade!« Tako je i postupio. Poveo je samo jednog kurira. Nama je naredio da se sklonimo a komandiru čete da bude spreman za dejstvo. Nije se dugo zadržao. Tražio je od njih bezuslovnu kapitulaciju i predaju. Oni su to, naravno, odbili tvrdeći da se nemачka kapitulacija ne odnosi i na njih. Zahtevali su da im se omogući prolaz do Anglo-amerikanaca i Austrije.

Tada su počele da se javljaju i druge gupe. I oni su zahtevali pregovore i sloboden prolaz. Počeli su da nas dozivaju sa svih strana, izazivaju i provociraju. Smirili su se tek kada je jedan naš puškomitraljezac zaparao rafalom iznad njihovih glava. To ih je malo smirilo i opomenulo. Pred podne su ponovo izgubili strpljenje. Jedan ustaški poručnik došao je na desetak metara od naših položaja, zastao na jednoj čistini i stao da viče, da vređa druga Tita, da nas naziva kukavicama. To je iznerviralo naše borce, počeli su da se vrpolje i pridižu sa svojih položaja. Zaustavio ih je komandir čete Dorde Pašić Pekmez. Vidевši da je ustaški oficir došao bez oružja, sa zasukanim rukavima i očiglednom namerom da provocira njega i njegove borce, Đorđe se polako pridigao sa svoga položaja, odložio svoj automat i takođe bez oružja pošao u susret razjarenom ustaši sa oznakama pripadnika Pavelićeve telesne garde (PTZ).

— Ma kome ti Tita, sunce ti ustaško! — kipteći od besa govorio mu je Pekmez trudeći se da ga uhvati pravo za gušu. Svi smo poustajali sa svojih položaja. I mi, i ustaše. Ustaša je bio jači i krupniji, ali je Đorđe bio življi i ljut »kao ris«. Isprovocira-

nom do kraja, u njemu kao da se probudio onaj sremački prkos i neka natprirodna snaga. Podigavši ustašu od zemlje, on ga je tresnuo o ledinu i ne ispuštajući ga iz svog čeličnog zagrljaja tražio je svojim čvornovitim prstima jabučicu na ustašiniom grkljanu. Otimajući se iz njegovog zagrljaja i pokušavajući da dođe do vazduha, ustaša se počeo batrgati nogama i valjati zajedno sa Pekmezom. U jednom trenutku ustaši je pošlo za rukom da stisne desnu Pekmezovu nogu među svoje i da je jednim veštim trzajem celog tela iščaši u kuku. Pekmez je samo bolno jauknuo a onda još bešnje zario svoje prste u grlo svoga protivnika. Pustio ga je tek kada mu je telo potpuno omilitavilo. Vukući za sobom svoju iščašenu nogu. Pekmez je pošao prema svojim borcima. Oduševljeni njegovim podvigom, borci su mu pošli u susret i poneli ga na rukama. Pokunjene ustaše nisu se ni okrenule više na mrtvo telo svoga časnika. Poraz u ovom »časnom i džentlmenskom dvoboju« primili su kao loše predzname svoje konačne katastrofe...

Oko podne, posle isteka našeg ultimatuma, otpočela je strahovita obostrana paljba. U dolini reke Mislinje, gde je gustina neprijateljske kolone bila najveća, nastao je neviđeni krk-Ijanac. Na sve strane čuli su se bolni krici i vapaji. Pošto do očekivanog proboga preko mostova na Dravi nije došlo, uskomešana i obezglavljenja ustaška rulja okrenula se prema položajima 1. bataljona na levoj obali Mislinje. Na tu stranu, putem prema Guštanju probilo se ubrzo i čelo njihove kolone sa tenkovima i bornim kolima. Tako je glavnini 1. bataljona bila presečena ne samo veza sa ostalim delovima Brigade, nego i odstupnica prema Dravi.

Osetivši da su im se na toj strani ukazala »odškrinuta vrat«, ustaše su navalile svom žestinom nastojeći da zaobiđu položaje naših četa, da ih razdvoje i okruže. Povlačeći se prema grebenu Selovec (k. 886) i dalje prema Brdinju i Prevalju, delovi 1. bataljona su sve do uveče pružali otpor daleko nadmoćnjem neprijatelju, da bi se u toku noći odvojili i kod Prevalja i Guštanja priključili Sedmoj vojvodanskoj brigadi. Neki su tom prilikom opkoljeni i zarobljeni. Jedan od njih je bio i Toma Vučković iz Subotice, pomoćnik puškomitralsca u 3. četi 1. bataljona.

— Dok smo zadržavali one koji su navaljivali odozdo sa puta, ustaše su zaobišle našu četu i napale je i s leđa — priča Toma. — Komandir nas je tada okrenuo »na levokrug« i po-veo u proboj. Glavnina čete na desnom krilu uspela je da se probije, ali je naš vod naišao na neku čistinu i zaustavljen ubitačnom neprijateljskom vatrom. Tada smo počeli da se probijamo u grupicama, ali su nam već i oni koji su ostali iza nas pristizali iza leđa. Morali smo ponovo da krenemo napred. Sa svih strana čuli smo povike — »Hvataj ih žive! Predajte se! Opkoljeni ste!« U onoj gužvi, potrčali smo prema jednoj živici i uleteli pravo u ustaški streljački stroj. Bila je to zapravo jedna njihova bočna kolona. Neki su odmah povadili kame i hteli da nas pokolju, tu na licu mesta, želeći da nam se naplate za malopredašnji vatreni masakr u dolini Mislinje. Spasli su nas oficiri, koji su dobili naređenje da sve zarobljene partizane poteraju u »glavni stožer!« Znali smo da to nije zbog poštovanja medunarodnog ratnog prava, jer ga oni nisu nikad ni poštovali, već radi spasavanja sopstvene kože. Trebali smo im kao taoci i jedan od »argumenata« u pregovorima sa našim i anglo-američkim komandama.

Na putu do ustaškog »glavnog stožera«, koji smo zatekli u Guštanju, zarobljenička grupa povećala se na oko 50 naših boraca. Najviše nas je bilo iz 1. bataljona, ali bilo ih je nekoliko i iz drugih naših brigada. Među nama se nalazio i jedan naš vodnik i jedan komesar čete, Slovak iz Selenče. Na njih su najviše režali, pretili im svojim kamama i dobacivali im pogrdne reči u prolazu oni iz Pavelićeve telesne garde, »Crne legije« i »bobanovci«. Naši čuvari imali su muke da nas sačuvaju od njihovih nasrtaja. Sa pomeranjem fronta i njihove glavne kolone terali su i nas prema Prevalju, Poljani i sve do Blajburga. Sa strepnjom smo osluškivali svaku borbu i uporna nastojanja delova naše Divizije da zaustavi ove nepregledne kolone izbezumljenih očajnika da se ne probiju do austrijske granice.

U prolasku kroz Poljanu zatekli smo još sveže tragove žestokog okršaja u kojem je naša Sedma vojvodanska brigada vatrom svoga oružja prisilila na predaju oko 10.000 pripadnika 104. nemačke divizije. Na sve strane ležali su mrtvi nemački vojnici, poubijani konji, razbacano oružje, ispreturna moto-

rizacija koja je još dogorevala. Smrad nagorelog ljudskog mesa i zagušljivi dim širio se čelom dolinom. Pred ovim nepreglednim krvavim razbojištem borbeni moral ustaške rulje naglo je splašnjavao, baš kao napukli balon. Njihova dotle razjarena lica i preteći pogledi zločinaca bludili su po okolnim brdima kao u očajnika izgubljenih u beskrajnoj pustinji. Na nas kao da su zaboravili. Gurnuli su nas u jednu šumicu skoro bez stržara. Čak su nam dobacili i pola džaka natrulog krompira koji smo brzo skuvali u svojim porcijama i još brže pojeli. Bila nam je to i jedina porcija hrane do oslobođenja u Blajburgu...

Rat je završen kod Blajburga

Čim je saznao da je neprijatelj odusteo od daljih uzaludnih pokušaja da se probije preko Dravograda i da je promenio pravac kretanja, Štab 51. vojvodanske divizije je naredio da se na taj pravac hitno prebaci i Osma vojvodanska brigada, odnosno onaj njen deo (glavnina Brigade, 2. i 3. bataljon) koji se povukao na levu obalu Drave. Potovarena u zaplenjene kamione u Dravogradu, Osma brigada se još u toku iste noći 14/15. maja zaobilaznim pravcem preko Labota i Koruske našla u Blajburgu. Tu je odmah stupila u vezu sa Sedmom vojvodanskom brigadom, koja se sa 1. bataljonom Osme brigade i delovima Tomšičeve brigade 14. slovenačke divizije nalazila odsečena od svoje divizije i sve dотле vodila ogorčene borbe da bi zaustavila pro dor ustaške grupacije prema Austriji preko Guštanja, Poljane i Blajburga.

Štab Osme brigade, koji se prebacio putničkim automobilom, pošto je ponovo objedinio komandu nad svim delovima Brigade dogovorio se sa Štabom Sedme brigade da se ovde na severnom obodu Blajburške kotline na brzinu obrazuje i pose dne nova odbrambena linija i pruži odsudna bitka ustaškoj grupaciji, jer su istovremeno sa severne strane u Blajburšku kotlinu ulazile i jedinice engleskog ekspedicioneog korpusa. Trebalo je, dakle, do pristizanja ostalih delova naše armije sprečiti po svaku cenu predaju ustaško-domobranske vojske anglo-američkim jedinicama. Komesar 51. divizije pukovnik Milan

Basta, koji je takođe ubrzo stigao na ovaj sektor, pohvalio je ovu samoinicijativnu odluku štabova Sedme i Osme brigade i za tražio od komandanta Divizije Srete Savića da se na ovaj sektor hitno upute još jedna pešadijska i Artiljerijska brigada 51. divizije, što je komandant Divizije odmah i učinio i pored Artiljerijske brigade prema Blajburgu preko Labota uputio Dvanaestu slavonsku proletersku brigadu.

U međuvremenu i Štab 3. armije radi šireg opkoljavanja i operativnog zaokruženja ove poslednje neprijateljske grupacije na našoj teritoriji, pored Dvanaeste slavonske divizije koja je upućena kao pojačanje 51. diviziji, u Dravograd upućuje i 16. vojvodansku diviziju u Koruškoj. Potovarena u kamione 16. divizija je preko Ljubljane, Kranja i Jezerskog zatvorila severozapadne izlaze iz naše zemlje prema Austriji. Tako je 15. maja ostvarena ne samo ravnoteža nego i operativna premoć i potpuno zaokruženje oko ustaško-domobranske grupacije i time stvorena i realna prepostavka za njihovo fizičko uništenje i likvidaciju.³⁷

Blajburg, mali austrijski grad udaljen od naše granice oko 5 km, koji se zbog svog slovenačkog porekla zove Pliberk, postao je iznenada poprište raspleta jedne dramatične situacije na kraju drugog svetskog rata. Ovde, u njegovoј levkastoј kotlini površine ne veće od 20-tak kvadratnih kilometara, šest dana posle zvaničnog završetka rata sastali su se delovi dveju savezničkih armija — naše i anglo-američke, sa ostacima pobedene armije, koji još nisu priznavali kapitulaciju i pokušavali su da izbegnu odgovornost za počinjene ratne zločine. Grad se nalazio u ravnici širine oko 4 km i nešto veće dužine. Svud unaoko lo uzdižu se brda, pa je Blajburška kotlina tog sparnog proletnjeg dana ličila na uzavreli kotao. Od ranog jutra, putem od naše granice kujale su ustaško-domobranske kolone, civili, četnici, belogardejci. Zaustavlje su se pred nakostrešenim cevini-

³⁷ Prema nešto više od 30.000 ustaša, belogardejaca i dr. kvislinga još sposobnih za borbu, stajalo je sada 5 naših divizija i Motomehanizovani odred 4. armije sa 40.000 naših boraca. Bile su to: 51. vojvodanska, 16. vojvodanska, 12. slavonska, 14. slovenačka i 17. istočnobosanska divizija koja je u to vreme pristizala iz Celja i Sloven Gradeca.

ma oružja i položajima boraca Sedme i Osme vojvodanske brigade.

Do podne je kotlina bila puna. U samom gradu, dva-tri kilometra pozadi naših položaja, nazirali su se tenkovi engleskog ekspedicijonog korpusa.³⁸ Oni su takođe bili na borbenim položajima. Engleski vojnici i komandanti nemo i sa primetnim nedobravanjem posmatrali su naše i ustaške pripreme za konačni obračun. U međuvremenu njihov komandant, brigadni general T. P. Skot, tajno je primio delegaciju ustaškog Generalštaba i prihvatio njihove uslove predaje. Ostalo je još samo kako da izigraju nas, svoje saveznike i protivnike, baš kao što su to pokušali i Bugari u Dravogradu. Očigledno i ovoga puta u taj »račun bez krčmara« nepozvano su se umešali tamo neki »tvrdoglavci« Sremci, Bačvani i Banaćani...

Saznavši preko jednog američkog kapetana jugoslovenskog porekla da se u Štabu generala Skota vode separativni pregovori, komesar 51. vojvodanske divizije pukovnik Milan Basta hitno je intervenisao i predstavljaljujući se kao opunomoćenik Jugoslovenske armije zatražio prijem kod engleskog generala. Tom prilikom on je oštro protestovao zbog kršenja savezničkih obaveza i Moskovske deklaracije, po kojoj fašistički zločinci i zavojevači treba da odgovaraju u zemlji u kojoj su ratovali i vršili ratne zločine. Od engleskog generala je zatražio da njegove trupe budu ne samo lojalne, već i da nas podrže svojim tenkovima ukoliko nam ta pomoći zatreba. Pritisnut između savezničkih obaveza i mogućih međunarodnih implikacija, sa jedne strane, i primamljivog i bogatog ratnog plena koji im se sam nudi, sa druge strane, engleski general se kolebao i pravdao:

— Pred vama se nalazi 300 hiljada neprijateljskih vojnika. Ta vojska iz razumljivih razloga ne želi da se preda vama. Šta više, ona je spremna da u slučaju neuspeha ovih pregovora nastavi borbu. Međutim, rat je zvanično završen i nema nikakvog smisla dalje prolivati krv. Oni žele da se predaju nama a pošto smo mi saveznici, stvar ćemo lako resiti — rekao je general.

³⁸ U našoj istoriografiji negde se pominje samo eskpedicioni korpus, negde motomehanizovana divizija a negde 38. irska pešadijska brigada na čelu sa brigadirom T. P. Skotom.

Milan Basta, kršan i naočit Ličanin, predratni skojevac i intelektualac, vispren i elokventan, iako dottle nije vodio ovakve pregovore, brzo se snašao u toj delikatnoj situaciji. Ubedio je generala da su ga ustaški generali obmanuli, da njihove jedinice nemaju više od 30.000 ljudi (kasnije se ispostavilo da je u toj poslednjoj grupaciji bilo više, 100.000 ustaša i domobrana), da su desetkovani i demoralisani, da su pritisnuti sa svih strana našim snagama koje su spremne da idu do kraja i nateraju ustaše na predaju. Tražio je od saveznika da se ne mešaju u ovu »našu, čisto jugoslovensku stvar« i da ako već neće da nam kao saveznici pomognu i time izvrše svoju savezničku obavezu, da nam onda barem ne smetaju da to sami resimo. Pošto je u tom trenutku spazio kolonu Dvanaeste proleterske brigade i naše Artiljerijske brigade kako prolaze pored vile u kojoj su vođeni pregovori i kako se postavljamu pozadi naše Sedme i Osme brigade, Basta je dobio još veću samouverenost kao »opunomoćenik Jugoslovenske armije« i rekao:

— Imam izričito naređenje da preuzmem neprijateljsku vojsfcu i da je snagama koje mi stoje na raspolaganju prisilim na kapitulaciju, ukoliko to ona posle svih pretrpljenih poraza ne učini sama bez otpora. Kao vojnik dužan sam da to naređenje poštujem i učinim sve da ga izvršim, bez obzira na sve okolnosti. Ovamo sam došao radi dogovora da se to najbolje i što bezbednije izvrši.

Pri pomenu vojničkih obaveza i naređenja, general je promenio ton i počeo da postavlja pitanja u vezi sa uslovima predaje, rokom izvršenja i pozvao ustaške generale na pregovore o kapitulaciji. Tako su 15. maja u 15 časova otpočeli konačni pregovori o kopitulaciji poslednje oružane grupacije neprijatelja u našoj zemlji. U njima je pored komesara 51. divizije Milana Baste i obaveštajnog oficira Vase Veskovića, sa naše strane učestvovao još i komandant 14. slovenačke divizije Ivan Kovačić Efenka.

»Tada su u kancelariju komandanta engleskog ekspedicioneog korpusa uvedeni ustaški predstavnici. Klanjaju se na ulazu. Engleski general, domaćin, pokazuje im mesta nasuprot sebi, Basti i Kovačiću. Ustaški general Herenčić seo je u sredinu nasuprot Basti, levo od njega poznati Pavelićev ideo-log Crljen, nasuprot Kovačiću, a desno general Servaci nasuprot engleskom generalu. Malo dalje od stola, levo od generala,

seo je prevodilac. Tu je od naših bio prisutan i Vasa Vesković.

Dok Basta još nije sredio svoje utiske, saveznički komandanat je saopštio:

— Ovi ljudi — naklonivši se pri tome jedva primetno Basti i Kovačiću — gospodo komandanti, imaju neke predloge: oni predstavljaju armiju koja je izgubila rat, ali još nije razoružana. O tome najpre treba da se izjasne predstavnici posrednika. Izvolite!

Dao je reč Basti i Kovačiću:

— Iznesite svoje uslove kapitulacije.

»Zbunio me je general« — pisao je Basta. »Trebalo je da iznesem uslove kapitulacije, a ja nisam bio vičan takvim pregovorima. Sve se odvijalo neočekivano brzo. Ali nisam dao ustašama da primete koliko sam uzbuden i zbumen. Posle trenutne tišine počeo sam izlaganje sećajući se uslova što smo ih ranije sastavljeni u ultimatumu za kapitulaciju...«

Basta je na početku svog izlaganja izneo bezizlaznu situaciju u kojoj su se našli ostaci pobeđene ustaške vojske, da su opkoljeni sa svih strana, da ih možemo fizički prisiliti na kapitulaciju i da je u njihovom interesu da pristanu na bezuslovnu kapitulaciju. Tražio je da to učine za jedan sat, a najdalje do 16 časova podizanjem belih zastava, i završio:

— Mogu vas na kraju obavestiti o sledećem: izbeglo stanovništvo vratićemo kućama; celokupna vaša vojska, u slučaju da pristanete na bezuslovnu kapitulaciju, biće sprovedena u zrobjeničke logore; prema pripadnicima vaše armije postupaćе se po međunarodnom pravu o ratnim zarobljenicima; svim oficirima i vojnicima biće ostavljena najnužnija oprema; generali mogu da ostave svoje posilne, automobile i lično oružanje do daljnog. Ukoliko se ne prihvate ovi uslovi, smatraćemo da nastavljate ratne operacije posle zvaničnog obustavljanja drugog svetskog rata — pa vas više neće štititi međunarodno ratno pravo. U tom slučaju tretiraćemo vas kao odmetnike čiju će likvidaciju pomoći i naši saveznici.. ,³⁹

Ustaški generali su, naravno, pokušali posle Bastinga izlaganja da pokolebaju engleskog generala, da nekako izvrđaju

³⁹ S. Savić, *Neugasivi plamen*, 494—498; Milan Basta, *Rat je završen 7 dana kasnije; Sečanja komesara vojvodanskih brigada* i dr.

predaju našim jedinicama. Tražili su bar produženje roka kapitulacije za 24 sata, da saveznici pošalju svoju komisiju koja će posredovati pri razoružanju...

Prekinuo ih je engleski general suvo i odsečno:

— Vi nemate šta da tražite. To je stvar samo naših saveznika.

Ustaški generali su ponovo zagalamili, molili i preklinjali. Basta se zajedno sa Kovačićem na to digao da pode a engleski general, već prilično iznerviran, obratio se Basti rečima:

— Gospodine komandante, moji tenkovi su vam na raspolaganju!

Time se engleski saveznički general definitivno stavio na našu stranu. Ustaški pregovarači, nemajući više šta da traže, čutke, oborenih glava krenuli su ka izlazu. Tražili su od naših jedino da poravnaju satove, jer su njihovi već bili podešeni prema nemaokom, srednjoevropskom vremenu...

„Sa engleskim generalom je dogovoreno da se njihovi tenkovi postave iznad našeg streljačkog stroja, a avijacija da napravi nekoliko krugova u brišućem letu preko neprijateljske grupacije — piše o tim trenutcima i Vladimir Branković, komesar Osme vojvodanske brigade... Mi koji nismo bili na pregovorima, posmatrali smo izlazak tenkova na položaje, a zatim i doletanje avijacije. Posle toga je u redovima neprijatelja najzad sazrelo uverenje da ih u obećanoj zemlji ne čeka dobrodošlica.

Do vremena određenog za kapitulaciju ostao je još jedan sat, kad su došla dva ustaška generala da mole produžetak roka predaje iz „tehničkih razloga“. Basta im je odgovorio da ne gube vreme i da će snositi odgovornost za sve posledice koje proizadu iz eventualnog otpočinjanja neprijateljstava.

Tačno u 15,50 časova javili su da su istaknute bele zastave. Uskoro se videla kolona putničkih automobila kako ide prema nama. Bili su to ustaški generali zajedno sa svojim potrodičama. Veliki luksuzni automobili, crne boje, marke „horh“, zaustavili su se ispred našeg Štaba. Prvi je izašao Stancer, zatim Tomašević, Nardeli, Metikoš pa Majetić. Docnije su im se pridružili Servaci, Sertić, Gustović i drugi. Oduzeli smo im oružje i smestili za sto na verandi, jednog do drugog, a s druge strane posedali smo mi iz Sedme i Osme brigade sa našim komesarom Divizije na čelu. Boban, Herenčić, Crljjen i još neke manje poznate ustaše iskoristile su našu malobrojnost i kroz neposednuti deo pobegli.

Dakle, našli smo se licem u lice sa vrhom ustaške vojske, sedeli smo nasuprot svom sigurno najtvrdokornijem neprijatelju. Nastala je nelagodna situacija. O čemu razgovarati, a da ne spominjemo neprijateljstva. Meni su se u glavi, a uveren sam i svim mojim prisutnim drugovima, kao na filmu redale slike zločina njihove tzv. vojske, ali su mi se misli vraćale na ofanzivu na Frušku goru avgusta 1942. Tu prekoputa sedeо je čovek sa čijim su potpisom u ustaškom listu *Hrvatski narod* izlazila saopštenja o operacijama »hrvatske vojske« protiv partizana. Naši gubici su bili uvek preuvećavani, a naročito mrtvi i zarobljeni. Jasno da se broj mrtvih i zarobljenih odnosio na civilno stanovništvo, koje su ustaše masakrirali i terali u logore.

Nisam izdržao a da ne kažem da ga poznajem, ^dakle? — upitao je gotovo ushićen. „Pa iz ofanzive na Frušku goru 1942. Vi ste potpisali saopštenje o uspehu vaših snaga, vi ste Stancer, zar ne? „Da, pa meni su donosili na potpis, ja sam morao potpisivati.“ „Nije toliko zlo što ste ih potpisivali, već je zlo što su vam podaci bili skroz netačni i što ste u zarobljene uračunali one nevine ljude, žene i decu što ste ih pokupili iz njihovih kuća i oterali u Mitrovicu Viktoru Tomiću pod nož. Niste vi zarobili ni jednog partizana sa oružjem“, dodao sam već besno, a brada mi je zadrhtala. Neko me je od naših gurnuo u slabinu da prestanem i ne zaoštiram razgovor sa zarobljenim generalima...“

Predveće smo ustaške glavešine i njihove porodice pod oružanom pratinjom uputili kamionima i putničkim automobilima u Maribor, u Štab 3. armije.. „⁰“

Sav taj dan i noć, i sutradan, 16. maja takođe, kroz kordon boraca Sedme i Osme vojvodanske brigade, preko malog moistića kod Blajburga prelazile su nepregledne kolone ustaša, Nemaca, Čerkeza, četnika, belogardejca i drugih kvisljinga. Kraj puta, na dužini od nekoliko kilometara ostajale su gomile raznog naoružanja, topova, motorizacije. Nakon odlaganja oružja, tu od mosta zarobljenici su svrstavani u kolone po četiri. U međuvremenu u brigadama su prikupljeni svi jahači konji i pojačani postojeći konjički eskladroni. Stavljeni su na raspolažanje komandantima zarobljeničkih kolona za pratiњu i obezbeđenje. U tu svrhu iskorištene su i neke pešadijske čete Sedme i Osme brigade. One su taj zadatak iz

^{4J} Sećanja komesara vojvodanskih brigada, 87.

vršile veoma odgovorno, disciplinovano. Pošto je komunikacija preko Poljane, Guštanja i Mežice bila zakrčena a dobio se i podatak da se tim pravcem preko Mežica uputila i »ne-načka SS Vražja« divizija sa željom da se probije do Engleza, odlučeno je da se zaroobljenici vrate u Jugoslaviju zaobilaznim putem, preko Koruške i Labota.⁴¹ Pognute glave, okupatori i njihove domaće sluge vraćali su se u zaroobljeništvo i pred sud naroda kome su toliko zla naneli i zločina počinili.

Bile su to duge i zaista impresivne kolone, masa okorelih zlikovaca zakrvavljenih očiju i animalnih poriva, koji su do juče zverski ubijali zaroobljene partizane, kidali im nokte, pekli meso i još živima urezivali po telu petokrake zvezde. Bili su to isti oni pripadnici »Crne legije«, Pavelićevog telesnog zdruga, »letećih brigada« i »vražijih divizija« koje su klale i ubijale po istočnoj Bosni, Srbiji, Kozari, Fruškoj gori. Sada su išli u zaroobljeništvo onih koje su do juče nazivali banditima i tvrdokorno odbijali da ih priznaju za ratujuću stranu i regularnu vojsku, koja ih je konačno prisilila na predaju. Došavši do drvenog mostića i suočeni sa neumitnom istinom svog neslavnog zločinačkog kraja, neki od njih nisu se ni trudili da sakriju svoje neprijateljstvo i divlju mržnju prema našoj vojsci, besno su lomili svoje poluautomatske puške o ogradu mostića i odbacivali daleko u potok svoje okrvavljenе kame, bombe i pištolje. Onima koji su remetili red, odbijali predaju oružja, pokušavali da ga sakriju, brzo su prilazili naši borci, izdvajali ih na stranu i odvodili u zasebnu kolonu.

Predaja poslednjih neprijateljskih grupacija kod Dravograđa, Poljane i Blajburga predstavlja najveću nagradu i satisfakciju za sve borce 51. divizije i za sve borce naše NOVJ, koji su se četiri godine borili širom naše zemlje za slobodu svojih naroda i umirali čvrsto verujući da će neko od nas dočekati taj trenutak, trenutak konačne pobede i oslobođenja i poslednje stope naše domovine. Na žalost, veliki broj naših najboljih drugova i sinova naše zemlje nije dočekao taj trenutak sreće i radosti. (Samo Osma brigada u borbama kod Dravogra-

⁴¹ S. Savić, *Neugasivi plamen*, 506. (Prepostavlja se da je ovu depešu namerno podmetnuo bivši domobranski major Rudolf Akrap, koji je tada vršio dužnost načelnika Štaba 51. div. Akrap je posle rata otkriven i osuden kao strani špijun.)

da i u Sloveniji imala je 11 poginulih i 5 nestalih boraca, posle zvaničnog okončanja rata).

Prema operativnim izveštajima, kod Blajburga se Sedmoj i Osmoj vojvođanskoj brigadi 51. divizije predalo više od 50.000 neprijateljskih vojnika. Prema nekim aproksimacijama i naknadnim procenama, taj broj je bio veći i iznosio je najmanje oko 70.000 računajući tu i tzv. Crnogorske četnike i oko 15.000 pripadnika 104. nemačke divizije koje je Sedma vojvođanska brigada sa delovima (1. batajona) Osme brigade i 14. siovenačke divizije razoružala kod Poljane. U istorijatu 51. divizije, koji je sačinjen odmah posle rata, navodi se čak i veća citra: Oko 15.000 Nemaca, 5.000 četnika i 80.000 ustaša i domobrana.⁴² Na ovaj zaključak upućuje nas i veliki plen, ogroman arsenal naoružanja koji je dobijen tu kod iJiajourga: **OKO** 50.000 pušaka, 2.300 puškomitrailjeza, 28 tenkova, 75 topova, 250 teskih mitraljeza, 250 kamiona, više od 100 motocikla, 30 luksuznih kola, 2.000 konja, 20 bolničkih automobila, velika količina municije i dr. opreme. (Jer, da bi se do Blajburga donešlo 50.000 i toliko drugog pešadijskog oružja, potrebno je najmanje 50.000 vojnika. To nam samo ukazuje da je citra od 80.000 zarobljenih, navedena u istorijatu 51. divizije, i najrealnija). Treba takođe istaći da je tom prilikom u naše ruke pala i tzv. »državna riznica NDH«. U njoj je zaplenjeno oko 400.000 dolara, velika količina italijanskih lira, nemačkih maraka, nekoliko sanduka zlata u šipkama i dva kamiona drugog okupacionog novca. Sve je to zapisnički konstatovano i upućeno u Štab 3. armije u Mariboru.⁴³

Pošto su ispalili i poslednji metak u drugom svetskom ratu na jugoslovenskoj teritoriji, prihvatili i poslednjeg zarobljenika i tako svrstane u kolone uputili ih u zarobljeničke logore u Celju i Mariboru, borci 51. divizije dobili su novi zadatak. Trebalo je da u Koruškoj posednu demarkacionu liniju i preuzmu položaje od 12. bugarske divizije, nasuprot engleske okupacione vojske. Tako je Osma brigada 17. maja izvršila pokret na prostoriju: Temelj—Cajfrid—Srep—Buhenberg—Altermark.

⁴² Arhiv VII, k. 1396 B, reg. br. 3—1/1.

⁴³ S. Savić, *51. vojvođanska divizija*, 215; *Neugasivi plamen*, 503; V. Branković, *Secanja komesara vojvodanskih brigada*, 91.

Pored čuvanja demarkacione linije, Brigada je imala zadatak da pretrese sve okolne šume i prilaze od zaostalih neprijateljskih grupica i da ih razoruža i privede u zarobljeničke logore.

Dvadeset trećeg maja Brigada je posela bivšu jugoslovensko-austrijsku granicu od Drave pa do ceste Blajburg—Poljana, gde ostaje do 3. juna, kada se premešta u Guštanj radi čišćenja pograničnog terena od ostataka neprijateljskih bandi. Na ovom terenu Brigada ostaje sve do 28. juna, gde povremeno smenjuje Dvanaestu vojvodansku brigadu na granici. Trećeg jula Brigada konačno napušta Sloveniju i kreće u svoj prvi a ujedno i poslednji mirnodopski garnizon — Požarevac.

»Dobili smo smenu i otpočeli se pripremati za odlazak iz Slovenije« — priča vodnik Nenad Ćulić Neša. — »Brigada se ukrcala u teretne, otvorene i zatvorene vagone u Dravogradu. Bila je to duga kompozicija koja se zbog teško oštećenih komunikacija sporo probijala preko Zagreba prema Beogradu. Na usputnim željezničkim stanicama narod i omladina dočekivali su nas sa velikim oduševljenjem i ponudama. Posebno u Slavoniji i Sremu. Skoro na svakoj stаници voz je zastao. Narod Srema je masovno izlazio da nas dočeka, da vidi svoju Brigadu, svoje oslobođioce, da se rasplita za svoje sinove i kćeri, braću i sestre. Mnoge nije našao u našim redovima. Zato je ovaj transport pored radosti i sreće često ispraćan sa suzama i tugom u očima, jer među nama nije bilo i njihovih najmilijih. Tako je bilo i u Kukujevcima. Mene su dočekale majka i dve sestre i našoj sreći nije bilo kraja, ali mi je radost zapela u grlu kada sam pored svoje majke na peronu ugledao i majku mog najboljeg druga Krste Brzaka, koji je poginuo. Iako je već čula za njegovu smrt, htela je da joj to i ja potvrdim. Zaplakali smo zajedno. Zagrlila me je umesto svog sina, jedinca.«

U Požarevcu Brigada se smestila u kasarne i počela prilagođavati redovnom mirnodopskom životu. Naviknuti lla duge i teške marševe, svakodnevne borbe i tegobe, borci su se teško privikvali na svakodnevne egzercire, vojno-stručnu obuku, sportska takmičenja, kulturno-prosvetni rad...

Krajem februara 1946. rasformirana je 51. divizija, a sa njom i Osma vojvodanska udarna brigada. Time se završava njen ne tako dug, ali slavan i pobedonosni borbeni put, kojim se može ponositi svaki njen pripadnik.

Osma vojvodanska brigada za osam meseci (ili tačnije za 245 ratnih dana) prevalila je put dug oko 1.500 km od svog formiranja na Jabuci u Fruškoj gori, preko Banata, Bačke, Baranje, Podravine, Slavonije, Hrvatske i Slovenije do austrijske granice, visoko držeći zastavu slobode i šireći bratstvo i jedinstvo naših naroda i narodnosti. Pored desetak samostalnih akcija do ulaska u sastav 51. divizije, ona je učestvovala u pet većih frontovskih operacija (batinska operacija, prvo forsiranje Drave kod Osijeka, virovitički mostobran, bolmanski mostobran i poslednja ofanziva za oslobođenje naše zemlje). U tim borbama ona je imala 1.116 poginulih i nestalih i oko 3.000 ranjenih i kontuzovanih boraca. U poslednjoj ofanzivi ona je samostalno ili u sadejstvu sa ostalim brigadama svoje Divizije oslobođila više od 140 većih i manjih naseljenih mesta, među kojima su: Osijek, Dalj, Podravska Slatina, Virovitica, Koprivnica, Varaždin, Ptuj i Dravograd.

Za velike zasluge i uspehe postignute u borbi, Osma vojvodanska brigada odlikovana je:

- Ordenom zasluge za narod sa zlatnom zvezdom,
- Ordenom bratstva i jedinstva.

Pored mnoštva odlikovanih boraca i rukovodilaca, dva njeni pripadnika ponela su i Orden narodnog heroja. To su: Milan Korica Kovač i Lazar Marković Ćada.

Zajedno sa ostalim brigadama 51. divizije, Brigada je dobila sledeće pohvale za uspehe postignute u borbama:

- Pohvala vrhovnog komandanta NOVJ, maršala Tita za zasluge u batinskoj operaciji (AVII, k. 295, reg. br. 3—94/11);
- Pohvala Vrhovne komande SSSR-a za učešće u batinskoj operaciji i dodela zvanja »dunavska« 51. diviziji (AVII, k. 295, reg. br. 3—94/1);
- Pohvala komandanta 3. ukrajinskog fronta jedinicama 3. armije koje su učestvovalo u likvidaciji bolmanskog mostobrana (AVII, k. 293, reg. br. 9—3/3);
- Pohvala vrhovnog komandanta JA, maršala Tita za uspešan probor fronta i oslobođenje Osijeka (S. Savić, *Neugasivi plamen*, 405);
- Pohvala vrhovnog komandanta JA od 15. rujna 1945. (S. Savić, *Treća armija*, 328).